

Mukana loistava menneisyys

Hyvän e-kirjamuotoilun äärellä.

Jani Ikonen

Maisterin opinnäytetyö 2012

Aalto yliopisto, Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu

Median laitos, Graafinen suunnittelu

Kiitos aaltoiluun osallistuneille ystäville:

Eemelille vertaistuesta ja hymyistä,
Marja Seligerille ohjauksesta
ja erityisesti Marialleni kaikesta, rakkaudesta.

Kerran kesällä Helsingin Kumpulassa nuori mies istui penkillä ja luki kirjaa. Ohitin lukijan tarkalleen samalla hetkellä kuin toinen mies. Tämä toinen mies oli inhottavan näköinen.

Inhottava mies katsoi parhaaksi hyökätä kirjaa lukevan nuoren miehen kimppuun. Katselin, kun inhottava mies tarttui nuorta miestä rinnuksista, ravisteli tätä vähän ja huusi epäselvästi artikuloiden: "Ja täällä sitä saatana... luetaan!" Inhottava mies potki nuoren miehen polkupyörän kumoon ja marssi raivosta puhkuen pois.

Pelottava, absurdi näytös tuntui heti vertauskuvalle. Inhottava mies teki niin kuin olisi kohtuullista ja arvokasta ja oikein. Esimerkillisellä suoralla toiminnalla hän kantoi huolta nuorison moraalista ja fyysisestä kunnosta.

Kirjat ovat paljon vaarallisempia kuin kovat huumeet ja suojaamaton seksi, jotka pahimmassakin tapauksessa tekevät ihmisestä vain kuolleen. Kirjat, varsinkin kovat, voivat tehdä nuoresta ihmisestä epänormaalin, tyytymättömän. Pahimmassa tapauksessa ne iskostavat tämän mieleen epäterveen viehtymyksen kauneuteen ja totuuteen. ---

Antti Nylén

Vihan ja katkeruuden esseet.

(2007, 8)

Sisällys

Johdanto 6

Luku 1 Onko kirjaformaatti lyömätön? 11

- 1.1 Kirjan historiaa ja määrittelyä 12
- 1.2 Kirjamuotoilun historiaa ja kirjamuotoilijan rooli 15
- 1.3 Kirjamuotoilu, käytettävyys ja luettavuus 20
- 1.4 Arvostettu kirja 25

Luku 2 E-kirja 29

- 2.1 Määritelty e-kirja 30
- 2.2 E-kirjan rakenne 34
- 2.3 E-kirjojen nykyhetki - mitä niistä puhutaan? 38
- 2.4 Kirjan rajat ja lukemisen vallankumous 41
- 2.5 E-kirjojen tulevaisuus 44

Luku 3 E-kirjamuotoilu 49

- 3.1 Muotoilijan rooli e-kirjatuotannossa 50
- 3.2 Muodon kontrolli ja valmis e-kirja 55
- 3.3 E-kirjojen muotoiltu rakenne 59
- 3.4 E-kirjojen typografia ja taitto 65
- 3.5 Kuvittamisen ulottuvuudet e-kirjoissa 70
- 3.6 Hyvä muotoilu ja erottuminen 73

Luku 4 Oma prosessini 77

- 4.1 Esittely 78
- 4.2 Kaksi suunnitteluprosessia 79
- 4.3 Yhteistyö 79
- 4.4 *Karikon* kannet 80
- 4.5 Kuvituksista 82
- 4.6 *Karikko* ePub-formaatissa 84
- 4.7 Taitto ja typografia 85

Pohdinta 88

Lähteet 92

Johdanto

En voi sanoa, että olisin aina ollut kiinnostunut kirjoista. Luin ensimmäisen oikean eli pelkkää tekstiä sisältävän kirjani pakon edessä 7:llä luokalla äidinkielen tunteja varten. Kirja oli Agatha Christien *Kymmenen pientä neekeripoikaa*. Lukukokemus ei vakuuttanut minua, koska seuraavan kirjan luin vasta lukiossa. Kiinnostukseni kirjoihin onkin kasvanut pikkuhiljaa, aivan huomaamattani. Taideopintojeni aikana huomasin jatkuvasti työskenteleväni kirjojen kanssa. Minulla oli sellainen tunne, etten oikein koskaan voinut tavoittaa kirjaa, koska vaikka mitä tein, ne tuntuivat aina viittaavan johonkin omien materiaalistien rajojensa ulkopuolelle. Kirjat vaivasivat ja kiehtoivat minua. Kirja on yhteiskunnallisena ilmiönä jatkanut kehitystään. Se on pikkuhiljaa saavuttanut kiinnostavan vaiheen, jossa se on jättämässä taakseen materiaalsen olemuksensa. E-kirja on digitaalisessa ympäristössä kohdattava kirja ja se on uusi mediumi kirjalle. Ehkä käynnissä oleva muutos tuo esiin sen näkökulman, jota olen kasvavassa kiinnostuksessani pyrkinyt ymmärtämään.

Tässä työssä tavoitteenani on etsiä hyvän e-kirjamuotoilun periaatteita ja pohtia muotoilun roolia digitaalisessa julkaisumaaailmassa. Tarkastelen kirjaan kohdistuvaa muutosta kirjamuotoilun ja -muotoilijan näkökulmasta. Muutos on radikaali monessa mielessä ja sen vaikutukset ja alkuperäiset syyt ulottuvatkin kirja-alaa kauemmaksi. Tilanne kytkeytyy laajempiin kulttuurillisiin ja teknologisiin kehityslinjoihin.

Kirjamuotoilu on aina ollut erottamaton osa kirjatuotantoa. Se vaikuttaa olennaisesti siihen, kuinka lukijat kirjojen välittämän informaation kohtaavat ja millä tavoin sisältö heille välittyy. Digitaalisuus muuttaa kirjaa merkittävästi myös muotoilun kannalta ja siksi on olennaista pohtia, millaiseen rooliin muotoilu tässä ympäristössä asettuu.

E-kirjamuotoilulle ei ole vielä kehittynyt yleisiä käytäntöjä, ja koska ala kehittyy tällä hetkellä hyvin voimakkaasti, olisi syytä hahmottaa, millaiselta pohjalta niitä tulisi rakentaa. Pyrin hahmottamaan tilannetta kokonaisvaltaisen *muotoiluajattelun* (design thinking) pohjalta, koska kirjan uudessa

ympäristössä ei voida ainoastaan nojata painomaailmasta tuttuihin käytäntöihin. Tavoitteenani onkin ymmärtää, kuinka digitaalisuus muuttaa kirjaa.

Päätutkimuskysymyksenäni on: **Mikä on hyvää e-kirjamuotoilua?** Kysymyksen avulla olen rajannut aiheen käsittelyä muotoilua koskevien teemojen äärelle ja sen vuoksi olen jättänyt ison osan e-kirjojen ympärillä käytävästä keskustelusta huomioitta. En esimerkiksi juurikaan käsittele lukulaitteita tai tablettitietokoneita, vaikka ne tällä hetkellä ovatkin e-kirjoista käytävän keskustelun keskiössä. Pääkysymystä tukevia lisäkysymyksiä ovat muun muassa: Mikä e-kirja on? Mikä on kirjamuotoilijan rooli e-kirjatuotannossa? Millä tavoin digitaalisuus muuttaa muotoiluprosessia? Nämä ovat osaltaan auttaneet minua luomaan kattavamman kuvan digitaalisen ympäristön erityispiirteistä e-kirjamuotoilua ajatellen. E-kirjojen muotoilun tarkastelussa keskityn pääasiassa kaunokirjallisiin teoksiin.

Vaikka työni käsittelee pääasiassa kirjan nykyisyyttä ja tulevaisuutta, koen silti olennaiseksi tuoda esille myös kirjan ja kirjamuotoilun historiaa. Koska kuten Tampereen yliopiston mediakulttuurin yliassistentti Juha Herkman (2001, 8) toteaa: *”Jotta olisi mahdollista pohtia tulevaisuutta, täytyy ymmärtää nykyisyyttä ja mennyttä”*. Uskon, että historiallisen viitekehyksen kautta tämän hetkinen tilanne ja siihen liittyvät haasteet on helpompaa nähdä oikeassa valossa. Kirjamuotoilun rikkaan perinteen tiedostaminen on tärkeää, koska työssäni on pohjimmiltaan kysymys tuon perinteen kehityksen tarkastelemisesta. Kirjan historiaa käsittelevässä osuudessa olen valinnut mukaan teoksia, jotka ovat onnistuneet tuomaan esiin monipuolisesti kirjan kehitykseen ja olemukseen vaikuttaneita tekijöitä.

Maisterin opinnäytetyöhöni liittyy myös produktio-osa. Se koostuu kirjamuotoilun ja kuvituksen toteuttamisesta WSOY:n syksyllä 2012 julkaisemaan **Seita Vuorelan** romaaniin *Karikko* sekä saman romaanin e-kirjaversioon. Produktio-osa vaikuttaa työni taustalla tukien teoreettisten

havaintojeni tekemistä ja toisaalta teoreettiset havainnot ohjaavat käytännön muotoilu- ja kuvitustyössäni tekemiäni ratkaisuja. Näin pystyn siis tuomaan kirjallisen työni pohdintoja käytännön tasolle.

Lähteinäni olen käyttänyt kirjallisuutta ja internetissä käytyjä keskusteluja ja artikkeleita. E-kirjoihin liittyvien lähteiden valinnassa olen tarkoituksellisesti hakenut aihetta käsitteleviä uusia kirjoituksia, jotta havainnot peilaisivat mahdollisimman läheisesti tätä hetkeä. Merkittävimmin työhöni vaikuttaneita lähteitä ovat olleet kirjailija, suunnittelija ja kustantaja **Graig Modin** internet sivuillaan julkaisemat kolme esseetä *Post-Artifact Books and Publishing: Digital's effect on how we produce, distribute and consume content* (2011), *Books in the Age of the iPad* (2010) sekä *Embracing the digital book* (2010). Ne ovat auttaneet minua erityisesti ymmärtämään, millä tavoin digitaalisuus muuttaa kirjaa ja vaikuttaa sen muotoiluun ja jakeluun. Paperightin ja Electric Book Worksin perustaja **Arthur Attwellin** julkaisu *Designing for digital* (2010) on valottanut hyvin kirjamuotoilun ja e-kirjamuotoilun eroja sekä antanut hyviä käytännön näkökulmia e-kirjamuotoiluun vaikuttavista tiedostorakenteellisista tasoista. OCLC:n (Online Computer Library Center) perustaja ja kouluttaja **Frederick Kilgour** on teoksellaan *The Evolution of the Book* (1998) tarjonnut yksityiskohtaisen ja kattavan näkemyksen kirjan historiallisesta kehityksestä ja siihen vaikuttaneista tekijöistä. Lisäksi erittäin monipuolisen ja laajan käsityksen kirjamuotoiluun liittyvistä tekijöistä olen saanut **Eemeli Niemisen** TaM opinnäytetyöstä *Kirja informaation välittäjänä. Teoreettisia näkökulmia sisällön muotoilun ja graafisen retoriikan keinoihin tietokirjoissa* (2011), jonka avulla olen pystynyt helpommin omassa työssäni pitäytymään olennaisten asioiden äärellä.

Aiempi tutkimus käsittelemästäni aiheesta keskittyy lähinnä lukulaitteiden ja -ohjelmien käytettävyyden ja ominaisuuksien tutkimiseen. Tutkimus tuolla alueella on laajaa, aktiivista ja kansainvälistä. Hyviä esimerkkejä ovat **Harri Heikkilän** *eReading User Experiences: eBook Devices, Reading*

Software & Contents (2010) sekä **Chong, Lim & Ling** tutkimus *On the Design Preferences for Ebooks* (2009). Vaikka nuo tutkimukset liittyvätkin e-kirjamuotoilun laajaan kenttään ja niissä viitataan kirjamuotoiluun, eivät ne kuitenkaan varsinaisesti keskity e-kirjamuotoilun analysointiin. Työni aihealue on siis pitkälti tutkimatonta maaperää ja siksi sen kartoittaminen onkin erityisen tärkeää.

Rakenteellisesti olen jakanut työn neljään pääluokkaan. Ensimmäisessä luvussa käsittelen painettua kirjaa ja tuon esiin formaatin kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä. Tarkastelen olennaisilta osin kirjan ja kirjamuotoilun historiaa sekä pyrin hahmottamaan, miksi kirjaformaatti on niin arvostettu. Toisessa luvussa keskityn tarkastelemaan, kuinka e-kirja määritellään ja millä tavoin kirja digitaalisessa ympäristössä rakentuu. Tuon esiin myös e-kirjojen ympärillä tällä hetkellä käytävää keskustelua sekä pohdin, miltä e-kirjojen tulevaisuus vaikuttaa. Luvussa kolme keskityn e-kirjamuotoilun ja sen peruseräpäätösten hahmottamiseen. Tarkastelen myös kirjamuotoilijan roolia digitaalisessa julkaisu-ympäristössä. Tässä luvussa pyrin myös tiivistämään, mitä on hyvä e-kirjamuotoilu. Neljännessä luvussa kerron oman käytännötyöni suunnitteluprosessista. Luku on sisällöltään edellisiä lukuja pohtivampi ja vapaampi, koska esittelen siinä omia valintojani muotoiltavan teoksen suhteen ja perustelujani niille.

Luku 1

Onko kirjaformaatti lyömätön?

1.1 Kirjan historiaa ja määrittelyä

Kirjasta voidaan puhua sekä muodollisena että sisällöllisenä käsitteenä ja se voidaan määritellä useilla tavoilla tilanteesta ja näkökulmasta riippuen (Saarinen et al 2001, 19–30). Määritelmät ovat kuitenkin aina jossain mielessä riittämättömiä. Kilgour (1998, 3) kuvailee kirjaa inhimillisen tiedon varastoksi, joka kannettavan artefaktin muodossa pitää sisällään informaation välittämiseen tarkoitettuja merkkijärjestelmiä. Informaatio voi niissä koostua mistä tahansa tarinoista, lauluista tai ilmiöistä, ja merkkijärjestelmät voivat puolestaan olla ihmisen puheen representaatioita tai mitä tahansa graafisia esityksiä kartoista nuotteihin. Mediakulttuurin professori Mikko Lehtonen (2001, 25) toteaa, että kirjaa kuvaillaan usein säiliöksi tai kuljetusastiaksi, jolloin kirja on vain eräänlainen muodon kategoria. Hän jatkaakin, että kirjan täsmällinen määrittelyminen on vaikeaa, koska sillä ei ole selkeää yhtä identiteettiä sanojen ja ajatusten tallennus- ja siirtokeinoina.

Kirja on erityisesti vaikuttanut tiedon saavutettavuuteen. Lukemisen kautta on ollut mahdollista päästä käsiksi toisten tarjoamaan tietoon ilman omaa suoraa kokemusta asiasta. Tämä johtaa tiedon kumuloitumiseen kulttuurissamme. Kirjat ovat jo pitkään olleet ihmisyyden muistopankkeja. (Kilgour 1998, 9) Tieto ei tässä yhteydessä tarkoita ainoastaan määrällistä tietoa vaan lisäksi kaikkea inhimilliseen elämään liittyvien ajatusten, näkemysten ja ideoiden jakamista ja yhteistä kokemista.

Kirjan historia on suurelta osin historiaa siitä, kuinka me kommunikoimme ja kuinka visualisoimme tietoa. Kirjan historia ei ainoastaan nojautu painettuun sanaan eikä myöskään painettuun kuvaan, vaan sen merkitys rakentuu ennen kaikkea suhteessa painettuun sivuun. (Gillieson 2008, 17–18.) Sivulla kuvat ja sanat muodostavat yhdessä erottamattoman kokonaismerkityksen. Sivun on yksi kirjan olennaisimmista perusyksiköistä.

Kirja on miltei 5000-vuotisen taipaleensa aikana käynyt läpi neljä siirtymävaihetta, joissa kirjan muoto ja rakenne ovat selkeästi muuttuneet. Näiden lisäksi koodeksi kirjamuodon kehitykseen ovat vaikuttaneet useat painotekniset seikat. Kirjamuodon kehitys on edennyt savitaulusta papyruskäärön kautta koodeksiin eli sivulliseen kirjaan. Neljäs muutos on parhaillaan käynnissä. Siinä kirja on muuttumassa elektroniseksi kirjaksi. Nämä muutokset eivät ole milloinkaan olleet äkillisiä, vaan kirjan eri muodot ovat eläneet pitkiäkin aikoja rintarinnan kunnes toinen on yleistyessään tehnyt edeltävän muodon tarpeettomaksi. Yksi selvästi havaittava kehityssuunta on aina ollut kirjatuotantoprosessin jatkuva nopeutuminen. Tiedon nopeampi löytäminen vaikutti jo siirtymässä papyruksesta koodeksiin. Koodeksi-muodon kohdalla tuotantoprosessin nopeutumiseen ovat vaikuttaneet uusien painomenetelmien sekä energiantuotantokeinojen kehitys. (Kilgour 1998, 3–5.)

Kilgourin (1998, 5–6) mukaan jokaiseen kirjamuodon innovatiiviseen muutokseen on tarvittu viisi yhtäaikaaisesti vaikuttanutta tekijää. Nämä ovat olleet: 1. tiedon sosiaalinen tarve, 2. teknologinen tietämys ja kokemus, 3. yrityksellinen kokemus ja pystyvyys, 4. kyky sopeuttaa uusi muoto olemassa olevaan informaatiojärjestelmään sekä 5. taloudellinen menestyvyys. Mutta luulen, että näitä tekijöitä ei ole helppoa tunnistaa, jos olemme itse muutoksen keskellä.

Kuitenkin puhuminen kirjasta yhtenä ja yhtenäisenä ilmiönä on jokseenkin katteetonta (Lehtonen 2001, 30) Kirja on teknologia, joka on aina ollut sidoksissa muuhun tekniseen, taloudelliseen sekä kulttuurilliseen kehitykseen (Saarinen et al 2001, 20). Yhteiskunnalliset tarpeet ja teknologinen kehitys ovat myös Kilgourin (1998, 3–4) mukaan aina muuttaneet kirjaa. Mutta vaikka kirjan historiassa huomio kiinnittyisikin kirjan tuotannollisiin seikkoihin, ei se itsessään riitä tekemään kirjasta arvokasta ilmiötä. Lehtonen (2001, 25) muistuttaakin, että syy kirjan menestykseen ei ensisijaisesti ole sen muodossa vaan sisällössä. Samoilla linjoilla on myös Mod (2010a) kirjoittaessaan, että kirjan arvo perustuu niihin asioihin,

joita se välittää eikä vain siihen että se on olemassa. Kirja ei siis ole kehittynyt tyhjiössä, vaan se on aina ollut kiinteässä suhteessa kulttuuriin, joka sen on tuottanut. On siis selvää, että muutokset kirjassa kertovat muutoksista kulttuurissa.

Kirjan kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä voi jälkikäteen jäljittää erilaisiin lähtökohtiin. Toiset seikat tuntuvat itsestään selviltä ja toiset puolestaan järkeviltä vasta kun ne mainitaan. Esimerkiksi silmälasien keksiminen 1200-luvulla nosti kirjojen kysyntää. Ääneen lukeminen oli ollut yleinen tapa 4000 vuoden ajan ja se oli aiemmin riittänyt kirjan sisällön välittämiseen usealle henkilölle yhtä aikaa, mutta hiljaa (yksin) lukeminen yleistyi 1300-luvulla erityisesti eliitin keskuudessa, jolloin kirjojen kappalemääräinen kysyntä kasvoi. (Kilgour 1998, 7.) Kirjan kehitykseen ja saavutettavuuteen ovat aina vaikuttaneet myös muunlaiset yhteiskunnalliset muutokset, esimerkiksi rautateiden kehitys vauhditti omalta osaltaan kirjojen jakelua, sähkönen tulo puolestaan vaikutti valaistusolojen kautta sekä kirjojen lukemiseen että niiden kirjoittamiseen (Svedjedal 2000, 38–41). Esimerkkejä voisi varmasti luetella lisää sivukaupalla. Tarkoitukseni on ollut lähinnä osoittaa, kuinka erilaiset ja ehkä yllättävätkin seikat ovat vaikuttaneet kirjan kehitykseen. Emme ehkä vielä osaa täysin sanoa, mitkä kaikki tekijät tällä hetkellä vaikuttavat kirjan kehitykseen, mutta selvää on että niitä on useita.

Yksikään mediamuoto ei ole olemassa yksinään itsensä varassa, vaan ne ovat aina suhteessa toisiin mediamuotoihin. Tällä tavoin myös kuvat ja kirjoitus ovat niin sanotusti *multimodaalisia*. Esimerkiksi teksti on aina myös visuaalista ja kuvat tarvitsevat ilmentyäkseen jonkinlaisen pinnan ja välineen. Multimodaalisuus luonnehtii kaikkia ihmisten käyttämiä symbolisia muotoja. Käytämme useita eri muotoja sisäkkäin ja rinnakkain ilmaistessamme jotakin. (Lehtonen 2001, 85–87.) On siis tärkeää ajatella kirjaa multimodaalisesti, sillä se auttaa meitä ymmärtämään niitä syitä ja seurauksia, jotka ovat vaikuttaneet kirjan kehitykseen, ja jotka muokkaavat sitä edelleen. Se myös auttaa meitä hahmottamaan paremmin, mikä kirja oikeastaan on ja millä tavoin se kommunikoi.

Näin siis puhuttaessa kirjan historiasta ei yleensä varsinaisesti tarkoiteta kirjoja pelkästään objekteina, vaan sillä viitataan johonkin laajempaan kulttuurilliseen olioon esimerkiksi kirjallisuuteen, painettuun sanaan, informaation välittämiseen tai tarinankerrontaan. Kirja on siis samalla sekä immateriaalinen symboli että konkreettinen artefakti. Kirja on monitulkintainen. Luulen, että juuri tämä monitulkintaisuus osaltaan hankaloittaa tämän hetkisen tilanteen hahmottamista. *"The content of any medium is always another medium"* (McLuhan 1997/1964, 8). Jos ajatellaan kuten McLuhan esittää, että väline sisältää aina toisen välineen, on aiheellista pohtia, minkä välineen tai mitä välineitä, kirja sisältää. Kirja on olemassaolonsa aikana vaikuttanut jo monen toisen välineen syntyyn. Siksi onkin kiinnostavaa pohtia, onko nyt käynnissä oleva muutos kirjan todellinen kuoriutuminen kotelostaan vai tuottaako se jälleen vain uuden siemenen.

Meidän pitkään tuntemamme kirjamuoto alkoi edelleen käynnissä olevan muodonmuutoksensa 1900-luvun viimeisen kolmanneksen aikana. Silloin koodeksiksi kutsuttu kirja(muoto), jossa musteella painetut paperiarkit on liitetty kansien väliin sivuiksi, alkoi muuttua elektronisten laitteiden näytöltä katseltavaksi ja luettavaksi kirjaksi. (Kilgour 1998, 3–4.) Tarkemmin ottaen voisi sanoa, että uudenlainen muoto ilmaista kirja ilmestyi tuolloin koodeksin rinnalle.

1.2 Kirjamuotoilun historiaa ja kirjamuotoilijan rooli

Kirjan historia on samalla kirjamuotoilun historiaa. Kirjamuotoilu on ala, jolla on omat perinteensä, mutta vain suhteellisen pieni määrä hyväksyttyjä sääntöjä (Hendell 1998, 1). Se on typografisen muotoilun ohella yksi vanhimmista graafisen muotoilun aloista. Kirjamuotoilu tarkastelee kirjaa tietynlaisesta näkökulmasta, muotoiltavana artefaktina. Nieminen (2011, 9) käyttää kirjasta kirjamuotoilun kannalta riittävän

avointa määritelmän todetessaan, että kirja on graafinen representaatio tekijän luomasta sisällöstä. Kirjamuotoilu on näin ollen tuon graafisen representaation tekemistä, jossa sisällölle luodaan muoto. Lukija ei siis oikeastaan tulkitse tekijän luomaa sisältöä, vaan kirjan sivuille muotoiltua graafista representaatiota sisällöstä (Nieminen 2011, 9). Vaikka sisältö onkin kirjan sydän, kirja ei muodostu pelkästään siitä. Kirjamuotoilussa kirja otetaan huomioon kokonaisuutena, joka rakentuu erilaisista ja eritasoisista elementeistä, jotka yhdessä muodostavat kirjan viestinnän välineenä. Painettu kirja on aina myös materiaallinen artefakti. Jos siis halutaan saada selville, mitä kirjamuotoilu on, on kysyttävä mikä siihen vaikuttaa ja mitä se pyrkii tekemään.

Tässä kappaleessa tarkastelen koodeksi-kirjaa muotoilun kohteena. Tuon esiin niitä olennaisia kirjamuotoilun konventioita, jotka muodostavat kirjan sisällön graafisen representaation sekä kirjan artefaktiuden. Kirjamuotoilusta on olemassa erinomaisia kirjoja, jotka käyvät aihetta läpi yksityiskohtaisesti ja hartaudella esimerkiksi Richard Hendelin *On Book Design* (1998) ja Douglas Martinin *An Outline of Book Design* (1989). Tämän vuoksi luon aiheeseen vain työni kannalta olennaisen katsauksen. Luettavuudesta on monipuolista tietoa tarjolla Gerard Ungerin kirjassa *While You're reading* (2007). Robert Bringhurstin *The Elements of Typographic Style* (2001) tarjoaa kattavan annoksen typografiasta kirjamuotoiluun liittyen.

Ennen Gutenbergin aikaa kirjoja kopioitiin käsin. Gutenbergin keksintö painaa kirjoja irtokirjasimilla mullisti kirjatuantantoa merkittävästi 1400-luvulla. Kirjojen kopiointi muuttui kirjojen painamiseksi ja siirryttiin mekaanisen uusintamisen aikakaudelle (Herkman 2002, 26). Hänen keksintönsä vaikutti myös useiden kirjasinpajojen (typefoundry) ja uusien kirjasintyyppien kehittymiseen (Kilgour 1998, 92). Irtokirjasimien käyttö muutti myös kirjojen ilmettä ja muotoiluprosessia. Voisi siis tietyllä tavoin ajatella, että kirjamuotoilu syntyi tuon keksinnön seurauksena. Vaikka kirjamuotoilu ei rajoitukaan kirjojen mekaaniseen painami-

seen, ei kirja silti enää ollut uniikki käsinkirjoitettu artefakti, vaan etukäteen suunnitellun muotoilun ja painamisen tulos. Painaminen ei kuitenkaan vielä tarkoittanut yhdenmukaisen kirjatuotannon syntymistä. 1700-luvun puoleen väliin asti oli tavallista, että kustantajat myivät kirjoja irtosivuina, jotka vasta kirjakauppiaat tai asiakkaat sidottivat kirjaksi (Kilgour 1998, 122). Painomenetelmien kehityksen merkitystä ei voi yliarvioida. Herkman (2002, 26) jopa toteaa, että media syntyi, kun ensimmäisen kerran viestintäkulttuurin historiassa tekstien tuotannon ja vastaanoton väliin sijoittui joku ”ulko-puolinen” viestintäväline. Kirja alkoi uudenlaisen muotoilun siivittämänä siirtyä harvojen ja valittujen käsistä laajempien yleisöjen syliin.

Kirjamuotoilun historia on olennaisesti kytköksissä kirjan historiaan, sillä ilman kirjaa ei ole kirjamuotoilua. Kirjamuotoiluun ovat vaikuttaneet olennaisesti useat tekijät esimerkiksi painotekniikoiden ja -teknologioiden sekä typografisen muotoilun kehittyminen, eikä kirja olisikaan ilman näitä muodostunut sellaiseksi ilmiöksi, jona sen nykyään tunnemme. Mutta on erheellistä lähestyä kirjamuotoilua ainoastaan teknologisten innovaatioiden näkökulmasta. Tällöin voi helposti saada sen mielikuvan, että kirja syntyy automaattisesti painokonetta käyttäen eikä sitä tarvitse erikseen muotoilla. Kirjailijoista ja kustantamoista tiedämme historian valossa yhtä ja toista, mutta kirjamuotoilijoista ei tällaista yksityiskohtaista tietoa ole säilynyt, jos sitä alunperinkään on ollut. Kirjamuotoilijan nimeä ei välttämättä edelleenkään mainita erikseen kirjanjulkaisutiedoissa. Tämä kertoo paljon siitä perinteestä ja periaatteista, joista toiminta kumpuaa. Kirjan ensisijainen tarkoitus ei ole nostaa kirjamuotoilua jalustalle, vaan tukea kirjailijan tuottamaa sisältöä.

Kirjamuotoilu ei ole jotain joka voidaan lisätä kokonaisuuden pinnalle, vaan se on toimintaa, jossa kokonaisuudessa jo läsnä olevia tekijöitä pyritään ratkaisemaan. Muotoilu ei ole harkinnan varaista, vaan se on väistämätöntä. Ei-muotoiltua kirjaa ei ole olemassakaan. Hyvä muotoilu on päätösten tekemistä oikeassa vaiheessa ja tarvittaessa yhdessä toisten

kanssa. (Martin 1989, 12.) Kirjamuotoilua voi siis ajatella tietynlaisena sisällöntulkintana. Hendelin (1998, 6) mukaan kirjamuotoilun tarkoituksena on luoda kirjalle muoto, joka tuo kirjan sisällön oikealla tavalla esiin. Hänen määritelmänsä sisältää ajatuksen kokonaisuudesta, joka tukee sisällön oikeaa välittymistä.

Suurin osa kirjan muotoon ja muotoiluun liittyvistä konventioista on kehittynyt palvelemaan tiedon hakua ja parantamaan kirjojen käytettävyyttä (Kilgour 1998, 9–10). Kehitys on ollut monivaiheista ja se on kulkenut käsikädessä materiaalisten, teknillisten ja taidollisten mahdollisuuksien kanssa. Nykyisin tuntemamme koodeksi-muoto, kansien väliin sidottuine sivuineen, on periaatteessa sama kuin se, joka syntyi 200-luvulla (Kilgour 1998, 48). Koodeksin kehitys on sen jälkeen keskittynyt jalostamaan ja hiomaan omaa ilmaisullista muotoaan.

Kirjamuotoilu on erottamaton osa teoksen sisältöä ja se on aina ollut elimellinen osa kirjatutantoa, vaikka sitä ei erikseen nostettaisikaan esille. Samalla tavoin kuin kirja on kytkeytynyt kulttuurillisiin ja teknologisiin muutoksiin, ei kirjamuotoiluakaan voida niistä irralliseksi toiminnaksi erottaa. Kirjamuotoilun historia on kirjan käyttöarvon historiaa (Gillieson 2008, 53).

Sisällön arvottaminen ei kuulu kirjamuotoilun piiriin, vaikka sisällön ymmärtäminen onkin tärkeää. Kirjamuotoilu tapahtuu yleensä kirjatutantoprosessin loppuvaiheessa, jolloin sisältö on jo oikeastaan valmis. Tämä on sikäli harmillista, sillä kokonaisvaltaisesti ajateltuna kirjamuotoilulla olisi paljonkin annettavaa kirjatutantoprosessiin. Kirjamuotoilija voisi olla koristelijan sijasta sisällön tuotantoon aktiivisesti osallistuva tekijä (Nieminen 2011, 12). Kirjamuotoiluprosesseissa on kuitenkin kirjan genrestä riippuen suuriakin eroja eikä prosessia voida liikaa yleistää. Esimerkiksi tietokirjoissa muotoilu on otettava huomioon jo sisältöä rakennettaessa, kun taas kaunokirjallisuudessa muotoilu tapahtuu yleensä vasta kun teksti on valmis. Muotoilun tehtävä on kuitenkin

joka tilanteessa sama, kirja sisältöineen pyritään tarjoamaan lukijalle kiinnostavana pakettina.

Kirjamuotoilusta ei ole mielestäni mielekästä puhua erillään kirjamuotoilijasta ja hänen roolista kirjatutannossa. Oletan tässä, että kirjamuotoilijan rooli on ensisijaisesti palvella teoksen luettavuutta ja sen tekijää/tekijöitä mahdollisimman hyvin eikä niinkään toteuttaa omaa taiteellista vapauttaan kirjan kautta. Tämä ei tarkoita sitä, että ajattelisin muotoilijan olevan vain konventioita seuraava robotti, vaan siitä, että taiteellinen vapaus on mielestäni jokseenkin haastava käsite kirjamuotoilun yhteydessä. Valmiissa painetussa kirjassa muotoilu ja sisältö ovat lopulta erottamaton kokonaisuus ja aina tietynlaisen yhteisen harkinnan tulos, joten on mielestäni aiheellista kysyä, mitä muotoilijan taiteellinen vapaus voisi tarkoittaa. Kysymys ei ehkä niinkään ole ilmaisun vapaudesta, vaan sen välttämättömyydestä.

Kirjamuotoilija näkee kirjan kokonaisuutena, jossa jokainen yksityiskohta on tärkeä. Hän on tietoinen kirjamuotoilun konventioista, mutta ei niiden orjuuttama ja aina valmis selvittämään, mikä ratkaisu muotoilutilanteessa parhaiten toimii. Hänellä on tietynlainen oma kädenjälki ja valinnan vapaus eikä hän ole pelkkä taitto-ohjelmaa käyttävä robotti. Hän on kirjan graafisen representaation tuottaja ja tietoinen siitä, että hänen toteuttamansa näkemys on vain yksi mahdollinen tulkinta teoksesta. Kirjamuotoilijalla on riittävä tietämys luettavuudesta ja typografiasta. Hän ymmärtää oman merkityksensä kirjan graafisen representaation tuottajana.

Kirjamuotoilijan työtä hyvin kuvaava termi on kontrolli. Kirjamuotoilija on vastuussa siitä, miltä kirja viimeistä pilkkua myöten näyttää. Kirjamuotoilijan osuus kirjantutantoprosessissa on historian aikana kokenut monenlaisia muutoksia, ja käsitys kirjamuotoilijasta nimeä kantavana yksilönä on melko uusi. Ennen 1900-lukua kukaan Euroopassa tai Amerikassa ei saanut elantoaan ainoastaan kirjoja muotoilemalla (Martin 1989, 12). Kirjamuotoiluprosessiin osallistuvien henkilöiden määrä on teknisen kehityksen

vaikutuksesta muuttunut. Tietokoneiden ja taitto-ohjelmien kehityksen myötä kirjamuotoilijan on ollut mahdollista kontrolloida muotoilua lähes täydellisesti (Kilgour 1998, 133).

Kirjamuotoilija palvelee kolmea asiakasta: kirjailijaa, lukijaa ja kustantajaa. Jotta muotoilija pystyy ratkaisemaan kirjan muotoiluongelman, hänen on tiedettävä, mitä kirjailija sanoo/kirjoittaa ja kuinka se sanotaan. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että muotoilijan tarvitsisi ymmärtää, mitä kirjailija tarkoittaa. (Hendel 1998, 33.) Mielestäni palvelusuhteen ohella ei kuitenkaan täysin kannata unohtaa, mitkä ovat kirjamuotoilijan omia motiiveja muotoilutyön tekemisen suhteen.

1.3 Kirjamuotoilu, käytettävyys ja luettavuus

Mod (2010a) jakaa kirjojen sisällön kirjamuotoilun kannalta kahteen kiinnostavaan ryhmään, *muodottomaan* (formless content) ja *määrättyyn* (definite content) sisältöön. Muodottoman sisällön merkitys ja viesti ei olennaisesti muutu, vaikka sen ulkoasua muokattaisiin. Muodoton sisältö koostuu usein pääasiassa tekstistä ja siksi esimerkiksi suurin osa kauno-kirjallisuudesta kuuluu tähän ryhmään. Määritetty sisältö on muodottoman sisällön vastakohta. Sen merkitys ja viesti on olennaisesti sidottu sisällöllisten elementtien sommitelmallisiin suhteisiin. Se koostuu usein tekstin lisäksi jostain visuaalisista elementeistä. Esimerkiksi tietokirjallisuus ja iso osa runoudesta kuuluvat tähän ryhmään. Selvimmin tämä ero tulee esille siinä, kuinka nämä sisällöt tulevat esiin kirjan sivuilla. Muodoton ei tavallaan tiedosta sivujen olemassaoloa. Määrätty puolestaan rakentuu suhteessa sivuun ja on näin ollen riippuvainen sen tuomista ulottuvuuksista ja rajoitteista. (Mod 2010a.)

Kirjan fyysinen olemus ja sen ulkoasu vaikuttavat siitä syntyvään ennakkokäsitykseen. Kirja on helposti lähestyttävä ja kiinnostava, kun käyttäjälähtöisyys, funktionaalisuus ja esteettiset ominaisuudet tukevat toisiaan (Nieminen 2011, 11–19). Sisällön tulkinnan tekee kuitenkin jokainen lukija erikseen eikä tällöin mitään absoluuttista, objektiivista merkitystä ole (Gillieson 2008, 14). Samoin ei myöskään kirjamuotoilussa ole mitään absoluuttisia oikean muotoilun sääntöjä, on vain tukku erilaisia enemmän tai vähemmän vakiintuneita konventioita siitä, mitä muotoilussa kannattaisi ottaa huomioon. Kahta eri kirjaa ei voi muotoilla samalla tavoin (Hendel 1998, 24). Ja kuten Gillieson (2008, 102) painottaa, konventiot, tavat ja odotukset johdattavat kirjamuotoiluprosessia. Muotoilun on tarkoitus auttaa lukijaa teoksen kontekstualisoinnissa ja sisällön tulkinnassa.

Voimme erottaa kirjasta erilaisia rakenteellisia ja sisällöllisiä tasoja. Nieminen (2011, 101–102) jakaa Gilliesonia (2008) mukailen kirjan muotoilun analysoinnin kannalta kolmeen tasoon: metatasoon, makrotasoon ja mikrotasoon. Metataso käsittää kirjan fyysisen muodon, graafisen ulkoasun pääpiirteet sekä sisällön kerronnallisen rakenteen. Makrotaso tarkoittaa periaatteessa taitettua aukeamaa, joka koostuu tilasta ja siinä olevista erilaisista objekteista sekä niiden keskinäisistä suhteista tilaan ja toisiinsa nähden. Mikrotasolla tarkastellaan yksityiskohtia eli alkeistason graafisten objektien visuaalisia piirteitä. Oman näkökulmani kannalta koen tarpeelliseksi hieman eriyttää Niemisen esittämää tasojaottelua. Ensinnäkin jätän pois mikrotason, koska niin yksityiskohtainen huomiointi ei työssäni ole tarpeen. Metatason ja makrotason lisäksi ottaisin mukaan erikseen sisällön sekä sisällönmetatason. Sisällöntaso tässä yhteydessä tarkoittaa tekijän luomaa muotoilematonta materiaalia, joka voi olla mitä tahansa kirjalliseksi esitykseksi suunniteltua tarinaa, kuvia ja informaatiota. Sisältö on siis se, mistä kirja kertoo. Sisällönmetatason puolestaan muodostavat paratekstit. Paratekstit ovat niitä kirjaan kuuluvia rakenteita ja konventioita, jotka toimivat tiedon välittäjinä kirjan, kirjailijan, kustantajan ja lukijan välillä (Genette 1997). Paratekstit ovat kirjassa aina lukijan löy-

dettävissä, mutta varsinaiseen tarinalliseen sisältöön ne eivät oikeastaan kuulu ainakaan kaunokirjallisissa teoksissa. Näitä ovat mm. tittelisivu, esipuhe, hakemisto ja kannet. Nämä yllä mainitut tasot muodostavat yhdessä kirjan rakenteellisen kokonaisuuden ja lähtökohdan kirjamuotoilijan työlle.

Ottaessamme kirjan käteen tiedämme automaattisesti, mikä se on ja kuinka sitä käytetään. Kirja on meille itsestään selvä esine, mutta ehkä juuri siksi voi olla hankalaa tunnistaa sen muotoiluun liittyviä konventioita ellei niihin erikseen osata perehtyä. Kirjamuotoilu on kieli kirjan arkkitehtuurista. Vaikka emme itse osaisikaan muotoilla kirjaa, voimme saada siitä melko kattavan käsityksen pelkästään pitelemällä sitä käsissämme. Kirjan voi halutessaan vaikka purkaa fyysisesti osiin ja nähdä, millä tavoin se on rakentunut, mitä materiaaleja siihen on käytetty ja kuinka materiaalit on yhdistetty toisiinsa. Kirja antaa meille myös mahdollisuuden tarkastella sen sisältöä ja sisällön muotoilua niin läheltä kuin haluamme. Kirja kirjana ei oikeastaan salaile meiltä mitään, vaikka varsinaista tuotantoprosessiaan se ei meille paljasta. Keski-verta kirjanmuoto on tulos siitä, kuinka lukijat käyttävät kirjaa ja sen kädessä pitäminen ja lukeminen ovat osa niiden käyttämisen ergonomiaa (Unger 2007, 86). Kirjanmuoto kertoo usein kirjan käyttötarkoituksesta.

Tarkastelen tässä hieman kirjan sisällöllistä rakennetta fiktiokirjallisuuteen liittyen. Pääpaino fiktiokirjallisuudessa on kirjailijan luomassa tarinassa eli siinä, mistä kirja kertoo ja mitä siinä tapahtuu. Mutta fiktiokirjakin sisältää myös muunlaista tietoa, joka ei suoranaisesti liity kirjan tarinalliseen sisältöön. Nämä toiset elementit luovat kirjan metatason, joka auttaa jäsentämään kirjaa osana laajempaa kokonaisuutta sekä yksilöllisenä objektina/ rakennelmana (Gillieson 2008, 212–213). Kirjan rakenteellisia osia ovat muun muassa kannet, irtopäälliset, likatitteli, titteli, omistukset, sisällysluettelo, alkusanat, varsinainen teksti, viitteet, lähteet ja hakemisto. Mutta riippuen kirjan tyylistä ja genrestä, sen rakenteelliset osat vaihtelevat. (Gillieson 2008, 214–215.)

Kappaleiden, arkkien ja sivujen numerointi on ollut yksi tehokkaimmista kirjan navigointia helpottaneista tekijöistä. Tosin sivunumerointi yleistyi vasta painettujen kirjojen myötä. Tekstin muotoiluun on ajan kuluessa kehittynyt erilaisia konventioita parantamaan tekstin ymmärrettävyyttä. Esimerkiksi lauseen aloittamisen yhteydessä on jo pitkään käytetty suuraakkosta. Lukujen ja osioiden nimeäminen, merkkien ja tyhjän tilan käyttäminen, kappaleiden alun tunnistaminen, lauseiden ja sanojen erottaminen toisistaan sekä pisteiden käyttäminen ovat auttaneet merkityksen ja kieliopillisten rakenteiden selkeyttämistä. Lukijalle lisäapua ovat tuoneet myös sisällys- ja lähdeluettelot. (Kilgour 1998, 4–10.)

Vaikka kirja tunnistetaankin helposti kirjaksi, on niissä huomattavia muotoilullisia ja sisällöllisiä eroja käyttötarkoituksesta riippuen. Erilaisia käyttötarkoituksia voidaan tuoda hyvin esiin genre-käsitteellä. Genrejen eli lajityyppien avulla identifioidaan erilaisia kertomustyyppisiä ja se tulee esiin teoksen sisällössä ja muodossa. (Herkman 2002, 108–110.) Genren voi siis jo pitkälti tunnistaa vaikka kirjaa ei varsinaisesti edes lukisi. Kirjallisuuden voi esimerkiksi jakaa kahteen päägenreen: kaunokirjallisuuteen ja tietokirjallisuuteen. Kirjoissa genre ohjaa lukijan tulkintaa sekä auttaa konventioiden kautta kokonaisuuden ymmärtämistä (Nieminen 2011, 56). Kaunokirjallista teosta luetaan ja käytetään eri tavoin kuin esimerkiksi sanakirjaa. Genre vaikuttaa myös olennaisesti siihen, kuinka kirja muotoillaan (Gillieson 2008, 243). Herkman (2002, 142) kuitenkin muistuttaa, että genrerajat ovat häilyviä ja genrehybridit, kahden tai useamman genren yhdistelmät, ovat yleisiä.

Typografisen muotoilun voi usein tulkita synonyymina kirjamuotoilulle. Typograafikon tehtävänä on tulkita ja kommunikoida teksti sekä luoda sille yksityiskohdat huomioon ottava identiteetti. Typografisen muotoilun mahdollisuuksiin vaikuttavat tekstin sävy, rytmi, rakenne ja sen fyysinen koko. Kirjan sivu on typografisen muotoilun peruselementti. Sivun tuo esiin tekstin ja muiden elementtien väliset loogiseksi rakennetut suhteet. Muotoilija pyrkii luomaan ihanteelliset

olosuhteet lukemiselle ja häivyttämään oman läsnäolonsa sisällön kohtaamisen tieltä eli toisin sanoen tekemään kirjamuotoilusta tavallaan näkymätöntä. (Bringhurst 2001, 20–24.) Kysymys ei siis ole pelkästään kirjasintyylin valitsemisesta, vaikka sekin olennaisesti typografiseen muotoiluun kuuluu-kin, vaan käytännöllisesti katsoen kirjamuotoilusta. Hyvä kirjamuotoilu edesauttaa lukemista ja tekstin sisäistämistä ja palvelee näin ollen koko kirjantuotantoketjua. Bringhurstin (2001, 24) mielestä typografisen muotoilun tulisi palvella kahta tarkoitusta. Ensinnäkin sen tulisi kunnioittaa tekstiä ja toiseksi sen olisi oltava tietoinen omasta perinteestään ja kunnioitettava tuon perinteen jatkuvuutta. Tällöin voi mielestäni tehdä sen tulkinnan, että kirjamuotoilun näkymättömyyden paljastuminen olisi muotoilun virhe, koska se tulee häiritsevästi lukemisen ja sisällön tulkinnan väliin.

Kirjamuotoilu ei kuitenkaan aina pyri pelkkään läpinäkyvyyteen ja sisällön koristelemattomaan välittämiseen. Kirjamuotoilu voi ja saa myös olla visuaalisen ilmaisun monimuotoinen kanava, jossa kuvallinen ja sanallinen ilmaisu itsessään on huomioitavaa. Kuvia ja tekstejä voidaan sommitella vapaasti, jolloin sisällön ja muodon suhde sekoituvat erottamattomaksi kokonaisuudeksi. Esimerkkinä voisi mainita dadaistien visuaaliset sana ja kuva iloittelut 1900-luvun alkupuolella sekä usein huomioidut David Carsonin taitolliset ja typografiset näkemykset, jotka herättivät paljon keskustelua 1990-luvulta. Vaikka molemmat tapaukset voisikin sivuuttaa ”taiteellisen vapauden” tuotoksina, kuuluvat niiden esittämät mahdollisuudet mielestäni olennaisesti graafisen ilmaisun kentälle. Keskustelu säännöistä ja niiden rikkomisesta on tärkeää, jotta tarvittava visuaalisen kentän aaltoliike säilyttäisi kiinnostavan kuohuntansa.

Kirjamuotoilu pyrkii ennen kaikkea palvelemaan luettavuutta ja informaation välittämistä. Tarkoitán luettavuudella kaiken kirjan sisältämän informaation ymmärtämistä ja tulkintaa oli se sitten tekstiä, kuvia tai graafisia esityksiä. Se, kuinka luemme ja se miltä kirjojen pitäisi mielestämme näyttää, on erottamaton osa kirjamuotoilua (Hendel 1998, 6).

Kirjan muotoilu on aina yksilöllinen prosessi. Kahta eri kirjaa ei voi muotoilla täysin samalla tavalla, vaikka tiettyjä yhteisiä muotoiluratkaisuja voidaankin luoda. (Hendel 1998, 24.) Olennaista olisi siis huomioida jokainen muotoiltava kirja erikseen, jotta kyseisen kirjan muotoilu palvelisi sen sisältöä mahdollisimman hyvin.

On esitetty, että muotoilu vaivaa ihmisiä ainoastaan silloin, kun se vaikeuttaa lukemista (Hendel 1998, 25). Tämä on varmaan totta tekstin sisällön tulkintaa ja luentaa painottavissa kirjoissa. Mutta siltikin se, milloin muotoilu alkaa vaivamaan, on varmasti hyvin subjektiivinen ja tilannekohtainen tapahtuma eikä tarkkoja rajoja voida vetää. Kirjamuotoilusta puhuttaessa onkin olennaista muistaa, ettei kaikki kirjoissa esitettävä sisältö perustu pelkästään tekstin ymmärtämiselle ja luennan sujuvuudelle. Kirjassa kerronnan tasoja voi olla monia. Kirja voi olla graafisen suunnittelun avoin kenttä, jossa kuvien ja sanojen suhde tarkoituksellisesti haastetaan. Visuaalisuuden korostaminen voi usein tarkoituksellisesti tapahtua luettavuuden kustannuksella. Tällöin kirjamuotoilijan tekijäisyys tulee tarkoituksellisesti esille.

1.4 Arvostettu kirja

Luonnehdinnat kirjan ominaisuuksista kertovat paljon siihen liittyvästä arvostuksesta. Luonnehdintojen kautta kirjan ominaisuudet voidaan nähdä osana laajempaa kulttuurillista arvokeskustelua. Saarinen et al (2001, 20) listaavat kirjaa välineenä kuvaaviksi ominaisuuksiksi staattisuuden, kestävyuden, intiimiyden, mobiilisuuden, helppokäyttöisyyden ja sopivuuden lineaariseen esitykseen. He kuitenkin huomioivat, etteivät ominaisuudet kuitenkaan sovi kaikenlaisille teksteille. Tärkeinä ominaisuuksina voidaan myös pitää kirjojen muoto- ja koko-ominaisuuksia, jotka tukevat mm. selailtavuutta, mobiilisuutta ja muistiinpanojen tekemisen mahdollisuutta (Li 2008, 2). Nyt jo tehtävästään vetäytynyt

Aalto yliopiston graafisen suunnittelun professori Tapio Vapaasalo (2008) luonnehtii kirjaa kaikkein interaktiivisimmaksi mediaksi. Valtiotieteiden maisteri ja Keravan kaulapunginkirjaston johtaja Jari Paavonheimo (2006, 93) kuvailee kirjan ominaisuuksia ja nostaa olennaisina piirteinä esiin sen erityisyyden, käyttöliittymän aitouden, yksinkertaisuuden sekä yksityisyyden. Kirja on jotain jonka voi omistaa ja johon voi luoda henkilökohtaisen suhteen. Onkin olennaista kysyä, kuten Saarinen et al (2001, 36) kysyvät, onko kirjaformaatin pitkä historia muovannut kirjan käyttöominaisuudet optimaaliseksi käyttämisen kannalta.

Kirjaa selvästi arvostetaan paljon. Luonnehdittaessa kirjaa sen sisältö, symbolisuus ja fyysisyys kietoutuvat usein erottamattomaksi kokonaisuudeksi. Kirja artefaktina tuntuu ulottuvan paljon omaa fyysisyyttään laajemmalle. Mutta kyllä kirjaa arvostetaan myös puhtaasti sen fyysisyytensä johdosta. Kirjan artefaktisuutta korostaa esimerkiksi Suomen kirjataiteen komitean vuosittain valitsema *Vuoden kaunein kirja*. He kiinnittävät kirjan arvioinnissa huomiota erityisesti typografiaan, materiaaleihin, tekniseen toteutukseen ja taiton luomaan kokonaisvaikutelmaan. *Best Book Design From All Over the World* on vuosittain Saksassa järjestettävä kilpailu, jossa nimen mukaisesti tuodaan esiin maailman parasta kirjamuotoilua. Kirjamuotoilulle on lähes joka maassa oma kilpailunsa tai arvottamiskäytäntönsä. Lisäksi kirjamuotoilua voidaan arvioida yksityiskohtaisempien ominaisuuksien, kuten esimerkiksi kirjankansien ja typografian kautta. Mutta vielä muotoilua merkittävämmiin tuodaan esiin kirjojen sisältöjä. Kirjallisuuden jokaiselle genrelle on omat arvottamis- ja palkitsemiskäytäntönsä. Palkinnoilla on suuri merkitys kyseisen kirjan myynnille ja menestykselle ja tietenkin kirjailijalle. Suomen kirjasäätiön jakama *Finlandia*-palkinto on lienee se suurin kunnia, jonka romaani, kirja ja kirjailija voi Suomessa saavuttaa. Maailmalla on lukematon määrä erilaisia kilpailuja ja tilaisuuksia, joissa valitaan vuoden parhaita kirjoja kirjallisin perustein esimerkiksi *Pulitzer*-palkinto ja tietenkin kirjallisuuden *Nobel*-palkinto. Vaikka kirjoissa arvioidaan vain sisältöä, tehdään se kuitenkin

fyysisen painetun kirjan pohjalta. Erilaisiin arviointeihin ja kilpailuihin osallistuvat kirjat ovat joka tapauksessa kaikki tarkoin muotoiltuja, joten suurta hajontaa erityisesti kauno- kirjallisuuden ulkoasuissa ei varmasti ole.

Kirjoihin liittyy usein paljon myös henkilökohtaisia siteitä, jolloin juuri tietty kirjaobjekti on tärkeä. Oma kappale on uniikki, vaikka se olisikin osa suurta painosarjaa. Kirja voi sisältää lukijan siihen tekemiä merkintöjä tai vahinkojen synnyttämiä rosoja, jotka voivat muistuttaa joistain varsinaiseen kirjaan liittymättömistä hetkistä. Luulen, että kirjan fyysinen konkreettisuus muodostaa osan kirjan maagisuudesta. Se on jotain käsitettävää, käsin kosketeltavaa ja totta, mutta samalla jotakin oman materiaalisuutensa ulkopuolelle kurkottavaa.

Kun arvostamme kirjaa olisi kuitenkin hyvä muistaa, ettei kirja tässä kaikessa ihan omillaan ole. Kirjan monivaiheinen historia kuvaa hyvin niitä kaikkia kehityskulkuja, jotka kirjan menestystä ovat tukeneet, kehittäneet ja ylläpitäneet. Esimerkiksi erilaiset arkistointijärjestelmät ja informaatiosysteemit vaikuttavat suuresti käsitykseemme näennäisen yhtenäisestä kirjaoliosta. Yksittäinen kirja on esimerkiksi kirjastotietokantojen kautta paikannettavissa useissa paikoissa yhtäaikaan. Logistiset rakenteet tukevat kirjojen jakelua. Kirjan yleinen status luotettavana ja uskottavana tiedon- ja tunteidenjakeluastiana auttaa peittämään kirjaformaatin puutteet. Voikin olla yllättävää, että samat arvostamamme seikat saattavat toisissa tilanteissa olla formaatin puutteita tai taakkoja. Esimerkiksi intiimiys ja staattisuus voidaan nähdä kirjan jakamista sulkevinä piirteinä. Yhtälailla kirjan fyysisyys voi kääntyä sitä itseään vastaan, jos se tilanteessa niin tulkitaan. Kirjojen säilöminen ja kuljettaminen ovat yllättäviä resursseja vaativia rakenteita. Kirja artefaktina on sekä muoto että sisältö ja luulen, että tämä osittain hankaloittaa ajatusta siitä, että sisältö voitaisiin tarjoilla toisenlaisesta astiasta. Pohdinta kirjan muodollisista ja sisällöllisistä merkityksistä on tärkeää, sillä e-kirjojen myötä tämä suhde muuttuu.

Luku 2

E-kirja

2.1 Määritelty e-kirja

E-kirjaa ei voi täysin ymmärtää, jos sitä tarkastellaan irrallisena ja yksittäisenä ilmiönä. E-kirja on painetun kirjan tavoin yhteydessä moniin kulttuurillisiin, teknologisiin ja taloudellisiin systeemeihin, joiden muutokset vaikuttavat myös e-kirjan kehitykseen. Lisäksi itse e-kirja-ala muuttuu nopeasti (Attwell 2010, 4). Jotta emme vain joutuisi juoksemaan muutosten perässä, on olennaista pyrkiä näkemään pintakuuhuntaa syvemmälle, siihen mistä e-kirjoissa oikeastaan on kysymys ja miten ne linkittyvät olemassa oleviin kulttuurillisiin ja teknologisiin (informaatio)rakenteisiin. Näin voimme paremmin ymmärtää niiden erityispiirteitä ja ilmaisullista potentiaalia.

E-kirjat ovat vain pieni osa paperikirjallisuuden digitalisointiin liittyvää suurta muutosta. Internet on suunnattomasta koostaan ja syvyydestään huolimatta silti paljon maailman paperikirjallisuutta suppeampi. Internet on kuitenkin e-kirjojen kehitykseen merkittävimmin vaikuttava tekijä ja periaatteessa jokainen e-kirja on osa internetin suurta tietokantaa, eivätkä ne tällä tavoin ajateltuna ole itsenäisiä tuotteita. (Attwell 2010, 6.)

Muutoksen havaitseminen ja sen määritteleminen on hankalaa, jos on itse tuon muutoksen keskellä. E-kirjojen määrittelyssä on varmaan osittain kysymys juuri tästä ongelmasta. Terminologia on epäselvää ja vakiintumatonta, samoista asioista saatetaan puhua monilla eri nimillä. Esimerkiksi Suomessa e-kirjan lisäksi käytössä olevia käsitteitä ovat: *s-kirja*, *elektroninen kirja*, *sähköinen kirja* ja *digitaalinen kirja* (Sähköisten kirjojen sanasto 2011). E-kirja on kuitenkin tällä hetkellä vakiintunein nimitys. Tilanteen määrittelyä hämärtää lisäksi runsas teknologinen ja sovelluksellinen tarjonta sekä se, mikä on e-kirjojen suhde tähän kehitykseen. Vaikka käytänkin työssäni termiä e-kirja, joka on siis lyhenne elektronisesta kirjasta, en pidä sitä erityisen kuvaavana käsitteenä. Esimerkiksi musiikissa elektronisuus viittaa tapaan, jolla musiikki on tuotettu ja se taas olennaisesti vaikuttaa tapaan,

jolla sitä tehdään. Musiikin digitaalisuus viittaa puolestaan tapaan, jolla musiikkia levitetään ja millaiseen muotoon se on pakattu, eikä siihen kuinka se on tuotettu. Näin mielestäni elektroninen kirja vie mielikuvan kirjasta väärään suuntaan. Ei ole olennaista pohtia, millä tavoin e-kirja tuotetaan, vaan olisi olennaisempaa saada huomio kiinnittymään kirjan sisältöön ja sen välittämään viestiin. Vaikka kysymys onkin vain yhdestä sanasta, luulen että se merkittävästi vaikuttaa e-kirjoista syntyviin mielikuviin, eikä todennäköisesti edes positiivisessa mielessä. Vaikka ihmettelen hiukan, miksi näistä kirjoista ei puhuta digitaalisina kirjoina, tyydyn kuitenkin käyttämään e-kirja nimitystä yleisen selkeyden vuoksi. On mielenkiintoista on seurata, kuinka terminologia ajan kuluessa kehittyy.

The Concise Oxford Dictionaryn määritelmä kirjasta on, että se on teos joka koostuu kansien väliin liitetyistä yhdeltä reunalta yhteen liimatuista tai ommelluista käsinkirjoitetuista tai painetuista sivuista. Näin ollen puhe e-kirjasta kirjana olisi täysin katteetonta. E-kirja haastaakin kirjan artefaktiuteen perustuvan rakenteen. E-kirjan määrittely on yhteydessä koko kirjakäsitteen uudelleen arviointiin. Attwellin (2010, 13) mielestä tämä kannattaa ehdottomasti nähdä positiivisena seikkana, sillä se tarjoaa meille tuoreita tapoja tarinoiden ja informaation välittämiseen.

Saarinén et al (2001, 26) määrittelevät sähkökirjat sellaisiksi digitaalisessa muodossa julkaistuksi teksteiksi, jotka eivät olennaisesti muutu, vaikka ne julkaistaisiin painettuna kirjana. Näin sähkökirjat muodostuvat omaksi rajatuksi kokonaisuudekseen erottuen esimerkiksi lukulaitteista, multimediateoksista ja verkkoteksteistä sekä muista digitaalisesti tuotetuista teoksista, jotka hyödyntävät internetin keinoja niin ettei niitä painetussa kirjassa voitaisi toteuttaa. The Concise Oxford Dictionary määrittelee puolestaan e-kirjan painetun kirjan elektroniseksi versioksi, joka voidaan lukea tietokoneelta tai tarkoitusta varten suunnitellulta laitteelta. Heikkilä (2010, 2) ilmoittaa tutkimuksessaan käyttävänsä tätä määritelmää, mutta lisää, että teos pitäisi pystyä tulkitse-

maan e-kirjaksi, vaikkei siitä olisikaan painettua versiota. Mielestäni Heikkilän lisäys on erittäin olennainen huomio e-kirjojen luonteeseen ja kirjan muutoksen ymmärtämiseksi. Digitaalinen ympäristö on perustavanlaatuisesti erilainen painomailmaan verrattuna. Digitaalisuus tarjoaa esimerkiksi mahdollisuuden esittää sisältöä myös äänen ja liikkuvan kuvan kautta.

Paavonheimo (2006, 56–57) puolestaan toteaa, ettei e-kirjalla ole yhtä yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Hänen mukaansa e-kirja voi olla laite, teksti tai elektroninen tallenne, tilanteesta riippuen. Selkeänä hän kuitenkin pitää sitä, että kysymyksessä on uudenlainen kirjan esittämiseksi ja jakamiseksi tarkoitettu mediumi. Hän jopa arvelee, että kun aikaa kuluu, digitaaliset julkaisut muistuttavat yhä vähemmän muodoiltaan kirjoja. Myöhemmin tekstissään Paavonheimo (2006, 72) kuitenkin hieman ristiriitaisesti toteaa, ettei e-kirjaa pitäisi sekoittaa digitaaliseen kirjallisuuteen, koska digitaalinen kirjallisuus on muutakin kuin e-kirjoja. Kilgour (1998, 151) huomauttaa, että elektroninen kirja muuttaa kirjan fyysistä rakennetta radikaalisti. Riippuen siitä, miten e-kirja määritellään, voi tuo fyysisyys kadota kokonaan digitaalseksi bittivirraksi.

Vaikka kirja onkin kuvaava termi tietynlaisena tapana esittää informaatiota, se voi olla myös mahdollisuuksia rajaava. Paavonheimo (2006, 57) pohtii, ettei e-kirjojen luonne ja potentiaali uutena mediumina tule riittävän hyvin esille, kun niitä kutsutaan kirjoiksi. Hän ei kuitenkaan esitä mitään vaihtoehtoisia tapoja kutsua e-kirjoja. Luulen ymmärtäväni, mikä on hänen huolensa alkuperä. Meidän tulisi vapautua kirjan muotoon liittyvistä assosiaatiosta ja nähtävä syvemmälle kirjan olemukseen. On kysyttävä, mitä kirja oikeastaan tarkoittaa ja mikä siinä on olennaista.

Kirjat ovat systeemejä, jotka ovat osia toisista systeemeistä. Näin ollen kirjan ymmärtäminen vaatii ymmärrystä niistä systeemeistä, joihin sen olemassa olo liittyy. Pohtiessamme digitaalisuuden vaikutusta kirjaan kysymme usein, kuinka

muutamme kirjan digitaalseksi. Olennaisempaa olisi esittää kysymys, kuinka digitaalisuus muuttaa kirjaa. (Mod 2011.)

Mod esittelee kirjoituksessaan *Post-Artifact Books and Publishing: Digital's effect on how we produce, distribute and consume content* (2011) kiinnostavan käsitteen *Post-Artifact Book*.

Suomeksi vastaava ilmaisu on hankalaa löytää, joten tyydyn käyttämään siitä *postartefaktikirja*-käsitettä. Koen, että se auttaa meitä ymmärtämään laajemmin kirjan muutoksesta käytävää keskustelua. Mitä kirja on artefaktisuutensa jälkeen? Keskustelu e-kirjasta jonakin yhtenä kokonaisuutena on hankalaa ja rajaavaa. Ovatko esimerkiksi sovelluksiksi tehdyt kirjalliset tuotokset e-kirjoja tai kirjoja ollenkaan? Millä tavoin verkossa julkaistut tekstit sijoittuvat tähän keskusteluun? Kirjan tarkastelu irrallaan sen tutusta painetusta olomuodosta tuottaa ongelmia. Postartefaktikirja-käsite asettaa koko keskustelun suunnan kohti aiheen alkujuuria. Kysymys on kirjan muutoksesta immateriaaliseen muotoon. Tällöin kirja-käsite on mahdollista ymmärtää hyvinkin laajasti, mutta sen tarkka rajaaminen muuttuu hankalaksi. Itse pidän postarfakti kirja-käsitettä synonyyminä e-kirjalle, kysymys ei ole jostain digitaalisen kirjallisuuden alalajista vaan kaikesta digitaalisesta kirjatutannosta. Painetun kirjan muotoutumiseen on mennyt toista tuhatta vuotta ja vaikka e-kirjojen kehitys on ollut nopeaa, uskon että tuo prosessi on vasta alussa. Väittäisin, että emme vielä tiedä, mikä e-kirja on ja näyttää myös siltä, että käsityksemme kirjasta vaatii myös päivittämistä.

Tässä yhteydessä voikin hyvin palauttaa mieleen Niemisen (2011, 9) määritelmän kirjasta graafisena representaationa tekijän luomasta sisällöstä. E-kirjan kohdalla tuo representaatio tapahtuu digitaalisessa muodossa. On kuitenkin huomattava, että koska digitaalinen ympäristö voi sisältää myös audiovisuaalisuutta, on se otettava huomioon e-kirjan määritelmässä. Niemistä mukaillen voisi määritelmän muodostaa niin, että *e-kirja on tarkoituksellisesti digitaaliseen ympäristöön tuotettu ja muotoiltu graafinen ja/tai audiovisuaalinen representaatio tekijän kirjaksi ajattelemasta sisällöstä*. Tämä määritelmä

edustaa sellaista kirjamuotoilun näkökulmaa, jossa sisällölle pyritään etsimään sopiva esitystapa. Olennaista on, että teos pystytään oikealla tavalla kontekstualisoimaan vallitsevien esityskäytäntöjen ympäristössä. Mielestäni e-kirja ei tällöin ole mikään laite tai edes teksti, vaan kuten Attwell (2010, 7) toteaa, tietyllä tavoin määritetty digitaalinen tiedosto, joka tarvitsee ilmentyäkseen jonkinlaisen apuvälineen eli koneen. Sillä ei myöskään ole mitään erillistä silminnähtävää fyysistä olemusta. Mutta e-kirjan määrittelemisen tiedostoksi on oikeastaan sama kuin kirjan määrittelemisen sivuista ja kansista koostuvaksi artefaktiksi. Vaikka se kertoo jotain erittäin olennaista sen olemuksesta, on se vain osa totuutta.

E-kirjan määritelmä ei kuitenkaan siis vielä varsinaisesti kerro, mikä e-kirja on. Määritelmien on tarkoitus auttaa meitä tunnistamaan jokin joksikin erotuksena muista. Jotta siis saisimme paremmin selville, mikä e-kirjasta tekee e-kirjan, on meidän keskityttävä tarkastelemaan, millä tavoin ne rakentuvat.

2.2 E-kirjan rakenne

Jos haluamme ymmärtää e-kirjojen olemusta ja rakennetta, on meidän välttämätöntä tarkastella digitaalisia tiedostomuotoja ja niiden erityispiirteitä. Tässä osiossa nostan esiin tällä hetkellä yleisimmin käytössä olevia e-kirjatiedostomuotoja ja tarkastelen, millä tavoin ne eroavat toisistaan ja vaikuttavat e-kirjan rakenteeseen. Tämä supistaa automaattisesti e-kirjan määritelmää tietynlaisten kokonaisuuksien tarkasteluun, mutta samalla se tuo esiin jotakin olennaista siitä ympäristöstä, jossa digitaalinen tieto rakentuu ja ilmenee. Tässä kohden en puhu e-kirjojen lukijalle näkyvästä sisältö- ja muotorakenteesta, vaan kysymys on niiden metatasosta. Käsittelen näkyviä osia erikseen e-kirjojen muotoilun yhteydessä. Ja vaikka e-kirjojen rakenteeseen vaikuttaa merkittävästi niiden lukemiseen soveltuvat ja tarkoitettut

laitteet sekä lukuohjelmat, ei niiden tarkastelu ja analysointi kuulu työni piiriin.

Tiedostomuoto on tapa säilöä tietoa. Jokainen tiedostomuoto on tarkoin suunniteltu säilömään juuri tietynlaista tietoa. E-kirjatiedostomuotojen suunnittelussa on otettu huomioon pääasiassa kaksi tekijää: 1. *kuinka hyvin ihmiset ja koneet pystyvät löytämään, navigoimaan ja lukemaan tiedostoja* sekä 2. *kuinka helposti ihmiset ja koneet pystyvät luomaan niitä*. Joidenkin tiedostomuotojen kolmantena tarkoituksena on vielä lisäksi se, kuinka helposti ihmiset ja koneet voivat kopioida niiden sisältämää tietoa. (Attwell 2010, 8.)

E-kirjatiedostomuotoja on vähintään kymmenen erilaista. Ne voidaan jakaa kahteen pääryhmään sillä perusteella, ovatko ne *suljettuja* vai *avoimia* muotoja. Suljetut tiedostomuodot ovat jonkun omistamia, eikä kenelläkään toisella ole oikeutta tuottaa tiedostoja kyseiseen tiedostomuotoon ilman omistajan lupaa tai maksamatta korvauksia kyseiselle taholle. Tavallisesti suljettujen tiedostomuotojen omistajat eivät myöskään julkisesti kerro yksityiskohtia, kuinka heidän kehittelemiään tiedostoja tuotetaan. Avoimet tiedostomuodot ovat puolestaan nimensä mukaisesti avoimia. Tiedot niiden luomisesta ovat kaikkien saatavilla ja kenellä tahansa on oikeus luoda niitä ilmaiseksi. Avointen tiedostomuotojen kehittyminen on usein paljon hitaampaa kuin suljettujen muotojen, koska niiden kehityksen taustalla ei ole suuria markkinointi- ja rahoituskuvioita luomassa puitteita tuotannolle. On kuitenkin havaittu, että lopulta yleensä avoimet ja ilmaiset tiedostomuodot muodostuvat kaikista suosituimmiksi. (Attwell 2010, 9.)

Avoimuus ja sulkeutuneisuus kuvaavat tiedostomuotoja yleisellä tasolla. E-kirjatiedostomuodoissa on niiden ohella muitakin erityispiirteitä, joiden perusteella ne eroavat toisistaan. Tiedostomuoto määrää esimerkiksi, onko e-kirjan teksti *staattista* (static) vai *mukautuvaa* (reflowable). Staattinen teksti on muotoiltu tiettyyn joustamattomaan rakenteeseen kun taas mukautuva teksti muotoutuu esitysyhteydestä

riippuen (Attwell 2010, 9). Haluan tässä kohden itse lisätä, että tiedostomuodot eivät ainoastaan sisällä tekstiä, vaan tarkoitus on ajatella kaikkea sisältöön liittyvää materiaalia. Mod (2010a) puhuu myös sisällön esiintymisrakenteesta, mutta hän käyttää *määrätyn* (definite) ja *muodottoman* (formless) sisällön käsitteitä. Attwell (2010, 9) jatkaa, että tiedostojen tärkeänä piirteenä on myös se, kuinka hyvin ja luotettavasti tiedostoja on mahdollista *konvertoida* toisiin tiedostomuotoihin. Digitaalisen ympäristössä konvertoitavuus on olennaista, koska sillä tavoin tiedostot esimerkiksi mukautuvat erilaisiin käyttöympäristöihin. Voisi siis ajatella, että tiedostomuodot ovat tavallaan osa e-kirjojen ”artefakti” rakennetta aivan kuten painettujen kirjojen materiaaliset ratkaisut. Vaikka tiedostomuoto yksin ei täysin määrääkään, miltä e-kirja näyttää, se asettaa e-kirjan ilmentymiselle tietynlaiset reunaehdot.

Tässä kohden on kuitenkin nostettava esiin eräs e-kirjojen hallinnointiin, käyttöön ja avoimuuteen olennaisesti liittyvä tekijä. Vaikka se ei sinänsä suoraan liitykään e-kirjojen rakenteeseen, on aiheen esittely välttämätöntä digitaalisen toimintaympäristön ymmärtämisen kannalta. Kysymys on tekijänoikeuksien hallinnoinnista digitaalisessa ympäristössä eli *DRM*-rakenteesta (Digital Rights Management). *DRM* on erittäin laaja aihe ylipäätään digitaaliseen informaatioon liittyen, mutta pyrin tässä esittelemään sitä e-kirjojen näkökulmasta.

DRM on periaatteessa mikä tahansa tekninen määrite, joka rajoittaa sitä, kuinka ja millä tavoin tiedostoa voi käyttää. Yleensä e-kirjojen kohdalla *DRM* estää niiden kopioinnin tai tulostamisen. Se on keino, jonka avulla kustantamot ja jälleenmyyjät pyrkivät ehkäisemään piratismia. *DRM* ei automaattisesti liity e-kirjatiedostoihin, vaan se on lisättävä niihin erikseen, e-kirja ikään kuin paketoidaan siihen. Yleisimmin e-kirjoihin liittyvän *DRM* paketoitijärjestelmän tarjoaja on Adobe Content Server, vaikka muitakin toki on. Jos siis tiedosto paketoidaan Adoben tuottamaan *DRM*-rakenteeseen, ei sitä voida avata kuin sovelluksilla, jotka ovat rekisteröity Adoben kanssa. Tämä tarkoittaa siis sitä, että

vaikka tiedostomuoto olisikin alunperin avoin, DRM tekee siitä suljetun. Suljetuista muodoista voi tietenkin jokainen itse muodostaa oman mielipiteensä, mutta niillä on aina selkeät haittapuolensa. Nimittäin jos vain yhdellä yrityksellä on mahdollisuus kontrolloida oikeuksia, määrittyy tekninen kehitys pitkälti heidän mukaansa. Toisena vaikuttavana tekijänä on, että usein suljettujen muotojen käyttöön vaadittavien lisenssimaksujen maksamiseen pystyvät vain suuremmat yritykset, jolloin laajempi laitteiden ja ohjelmien kehitys rajoittuu. (Attwell 2010, 11-12.)

Vaikka tekijänoikeuksien turvaamista on pidettävä lähtökoh-
taisena asiana, ei tavat sen toteuttamiseksi aina ole itsestään
selvästi kokonaisuutta palvelevia. Esimerkiksi Mod (2010b)
epäilee, ettei digitaalisten kirjojen digitaalisuuteen perus-
tuvaa potentiaalia pystytä laajamittaisesti toteuttamaan,
mikäli toimintaa liikaa DRM-rakenteilla rajoitetaan. DRM
ei siis varsinaisesti näy e-kirjojen sisällöllisessä rakenteessa,
mutta sen avulla pystytään tehokkaasti vaikuttamaan siihen,
kuinka sisältöä käytetään.

Mitä sitten ovat e-kirjojen varsinaiseen sisältöön vaikuttavat
tiedostot? Kuten jo aiemmin olen maininnut, e-kirjatie-
dostomuodot määrittävät, millä tavoin sisältö ilmenee.
E-kirjatiedostomuodot kehittyvät jatkuvasti, jotta niiden
käytettävyys ja yhteensopivuus eri ohjelmien ja laitteiden
kanssa paranisi. Vaikka e-kirjatiedostomuotojen suhteen ei
ole muodostunut täysin vakiintuneita käytäntöjä, ovat toiset
muodot käytetympiä kuin toiset. E-kirja kehittäjä Joshua
Tallentin 2008 perustama eBook Architects (2011) nimeää
sivuillaan merkittävimmiksi e-kirjamuodoiksi muun muassa
Mobipocket/Kindle, ePub, PDF, LIT sekä eReader/PDB.
Attwell (2010, 9-13) puolestaan uskoo, että vain PDF, ePub,
AZW ja HTML ovat ne, jotka e-kirjojen kohdalla kannat-
taa huomioida. Ja vaikka HTML ei varsinaisesti olekaan
e-kirjatiedostomuoto vaan hypertekstin merkintäkieli, voi
sitä kutsua omaksi muodokseen, koska se on pohjana usealle
e-kirjatiedostomuodolle. Myös Mod (2011) jakaa ajatuksen
siitä, että HTML on merkittävin digitaalisten kirjojen

muoto. HTML-koodin ymmärtäminen onkin olennaista e-kirjamuotoilun kannalta. Käsittelen aihetta myöhemmin työssäni tarkemmin.

Se, että tulkitsemme e-kirjoja tiedostomuotoina, auttaa meitä paremmin ymmärtämään e-kirjojen olemusta. Digitaalisten kirjojen ei pitäisi olla lukulaitteisiin sidottuja, vaan niillä tulisi olla saavutettavuuteen perustuva online olemassaolo. (Mod 2010b.) E-kirjat ovat materiaalisesti ajateltuna immateriaalisia, mutta digitaalisessa mielessä kaikkialla olevia. Tiedostomuotojen ymmärtäminen ja digitaalisen ympäristön yhdenmukaistaminen on e-kirjojen kehityksen kannalta ratkaisevaa.

2.3 E-kirjojen nykyhetki - mitä niistä puhutaan?

Tässä luvussa tuon esiin tällä hetkellä käytävää e-kirjakeskustelua. Kysymyksessä ei kuitenkaan ole mikään täydellinen läpileikkaus e-kirjapuheenaiheista, vaan tarkastelen tilannetta periaatteessa kahdesta näkökulmasta: lukijoiden (käyttäjien) sekä muotoilun. Aiheet ja näkökulmat eivät kuitenkaan ole tarkkarajaisia, vaan ne limittyvät ja liittyvät toisiinsa. Samalla tavoin keskustelu e-kirjojen nykyisyydestä liittyy niiden tulevaisuutta koskevaan keskusteluun.

Kun tällä hetkellä ”googlaa” sanalla *e-book* saa osumia noin 3 320 000 000. Vaikkei hakuosumien määrä sinällään kerrokaan mitään aiheen käsittelysyvyydestä, antaa se jotakin viitteitä siitä laajuudesta ja aktiivisuudesta, jolla aiheeseen suhtaudutaan. Suurin osa e-kirjoihin liittyvästä keskustelusta käydäänkin internetin digitaalisessa avaruudessa, mutta olennaisen tiedon löytäminen ei välttämättä ole helppoa. Aihetta käsitellään myös useissa yksityishenkilöiden blogeissa, jotka avaavat aiheeseen hyvinkin ajankohtaisen ja monipuolisen näkökulman, eikä niiden sivuuttaminen tämän

kaltaisessa aiheessa ole perusteltua. Blogeissa jaetaan tietoa e-kirjojen koostamisesta digitaalisen kustannusmaailman analysointiin. Merkittäviä internet sivustoja on useita, mutta niistä mainittakoon tässä muun muassa *Digital Book World* (www.digitalbookworld.com), joka tuo esille laajasti kirjan digitaalisuuden liittyviä aiheita sekä *Electric Book Works* (<http://ebw.co/>), joka jakaa sivuillaan monipuolisesti tietoa digitaalisista kirjaformaateista. Minun on turha väittää, että tietäisin tarkalleen, millaista keskustelua e-kirjoista tällä hetkellä käydään. Ehkä olennaisempaa onkin havaita, että keskustelua ylipäänsä on.

E-kirjojen käyttäjien eli lukijoiden suunnalta usein esiin tulevia aiheita ovat e-kirjojen hinta ja valikoiman laajuus sekä DRM-systeemit. Aiheiden käsittelyssä on eroja maasta, kielialueesta ja erilaisista käytännöistä riippuen. Suomessa kirjoja julkaistaan ja luetaan väkimäärään suhteutettuna paljon (Ekholm & Repo 2010, 79), mutta Suomi on kuitenkin vain pieni kielialue eikä väestömääräkään ole päätä huimaava. E-kirjojen hintaan Suomessa vaikuttaa 23% arvonnäkövero, joka puolestaan painetulla kirjalla on vain 9%. E-kirjoille ei sitä paitsi ole vielä muodostunut pysyvää hintamielikuvaa. (Ekholm & Repo 2010, 147.) E-kirjat ovat tällä hetkellä Suomessa yleensä hinnoiteltu painettuja kirjoja kalliimmiksi, vaikka niiden tuotantokustannukset ovat alhaisemmat ja vaikka ne syntyvätkin painettujen kirjojen sivutuotteena.

E-kirjojen menekin on sanottu olevan maassamme erityisen laimeaa. Ja jos jo hinta vaikuttaa ostopäätökseen, koetaan lisäksi Suomeksi julkaistujen e-kirjojen valikoimanmäärä suppeaksi. Suomessa ostetuista e-kirjoista suurin osa onkin vieraskielistä kirjallisuutta (YLE uutiset 2011). Kaikkialla e-kirjojen myyntiä ei voi katsoa samanlaisten harmaiden tilastojen läpi. Toukokuussa 2011 Amazon verkkokirjakauppa ilmoitti myyvänsä enemmän e-kirjoja kuin kova- ja pehmeäkantisia kirjoja yhteensä (Amazon 2011). Digitaalisten kirjojen jakelu on maiden rajat ylittävää, ja koska toiminta tapahtuu verkossa, on helpointa hankkia kirjat sieltä, mistä ne edullisimmin ja luotettavimmin saa. Mielestäni tämä ei pienen kielialueen

kannalta välttämättä ole mikään hyvä uutinen. Olisikin mielestäni ehdottoman tärkeää tehdä rohkeita ratkaisuja, jotka tukisivat kotimaisen ja suomenkielisen kirjallisuuden lukijaystävällistä tavoitettavuutta. Isona kysymyksenä on myöskin pohtia, kuinka kirjastosysteemimme voi kehitykseen osallistua.

DRM-rakenteetkaan eivät tällä hetkellä tunnu lukijoiden kannalta erityisen käyttäjäystävällisiltä ratkaisuilta. DRM esimerkiksi estää kirjojen lainaamisen käyttäjältä toiselle, mikä on ollut olennainen tapa painettujen kirjojen kohdalla. Ja toisaalta lukijat myös pelkäävät DRM-rakenteiden vaikuttavan e-kirjojen käyttöikään (Yle uutiset 2011). Painettujen kirjojen pitkä käyttöikä ja lainaaminen on niihin itsestään selvästi liittyvä ominaisuus ja selkeä osa kirjakulttuuria. Kirjoja kierrätetään kirpputorien, divareiden ja antikvariaattien kautta lukijalta toiselle. Olisikin mielestäni mielenkiintoista pohtia, millä tavoin tämän asian voisi e-kirjojen kohdalla ratkaista.

E-kirjojen muotoiluun kiinnitetään myös paljon huomiota. Tarkoitan tässä yhteydessä sitä muotoilua, jonka lukija näkee. Käytävistä keskusteluista on kuitenkin vaikeaa erottaa, milloin kysymys liittyy lukulaitteiden ja tablettikoneiden ominaisuuksiin tai lukemiseen tarkoitettujen ohjelmien luomiin puitteisiin. Tarkastelua hankaloittaa myös e-kirja määritelmän laajuus ja hämärärajaisuus.

Yksi yleisimmistä muotoiluun liittyvistä aiheista on e-kirjojen typografia ja sen vertaaminen painettujen kirjojen typografiaan konventioihin. E-kirjojen typografiaa kuvaillaan usein huolimattomaksi, koska ne eivät vastaa yleisiä typografisia konventioita. Tavutus on onnetonta, sivun vaihdot ovat sekavia, leski- ja orporivejä esiintyy eikä käytettävien fonttien valikoima tunnu mielekkäältä (Mod 2010b). E-kirjojen typografisesta muotoilusta keskusteluun liittyy myös ajatus kielen representaatiosta. Usein painotetaan jopa liikaakin tekstin helppolukuisuutta erityisesti kaunokirjallisuuden yhteydessä. Taiton mahdollisuuksien ja typografisen moni-

puolisuuden esiintuominen tuntuisi tärkeältä. Kirjatypografian ei ole aina tarkoitus olla sisällön edestä katoavaa, vaan välillä on tärkeää, että se nousee lukijan ja sisällön välille ja tuo kokonaisuuden tulkintaan lisämerkityksiä. Typografinen vapaus ja monipuolisuus on yhtä tärkeää kuin luettavuuden palveleminen. (Carmody 2010.) Tällöin on siis kysymys muotoilun merkityksen tunnistamisesta, eikä ole hyvä jos lukijat kokevat, että heidän ymmärrystään aliarvioidaan. E-kirjat näyttävät tällä hetkellä häviävän muotoilun osalta ottelun painetuille kirjoille 6–1.

Keskustelujen seuraaminen tuo selvästi esiin sen, että e-kirjakulttuuri on vasta muodostumassa. On varmaan itsestään selvää, että jos tuosta kulttuurista halutaan luoda monipuolinen, kilpailukykyinen ja pysyvä, on näitä keskusteluja tavalla tai toisella kuunneltava.

2.4 Kirjan rajat ja lukemisen vallankumous

Keskustelu kirjan rajoista on samalla keskustelua siitä, kuinka kirja määritellään. Tämän aiheen avaaminen vaatisi oikeastaan kokonaan oman työnsä, mutta haluan silti hieman sivuta tätä keskustelua e-kirjojen näkökulmasta. Digitaalisuus muuttaa käsitystämme kirjasta, kuten tässä työssäni olen pyrkinyt osoittamaan, ja samalle se kyseenalaistaa selkeiden rajanvetojen mahdollisuuden. Lehtonen (2001, 95) toteaaakin, että medioitumisen myötä kirjan multimodaalisuus lisääntyy ja kirjan rajat muihin medioihin nähden madaltuvat. Digitaalisessa ympäristössä kirjalla on periaatteessa käytössään kaikki ne ominaisuudet, jotka digitaalisuus mahdollistaa. Kirjan lukukokemukseen saattaa esimerkiksi sisältyä ääntä ja liikkuvaa kuvaa, ja tekstin joukkoon on mahdollista liittää kirjan ulkopuolelle viittaavia hyperlinkkirakenteita. Digitaalista kirjaa on jopa mahdollista muuttaa, vaikka se olisi jo julkaistu ”valmiina” teoksena.

Kirjan rajojen löytäminen on pikemminkin tietoa rajojen kyseenalaistumisesta.

Saarinén et al (2001, 21) puhuvat kirjan kaltaisista uusista tuotteista. Tähän ryhmään kuuluviksi he listaavat mm. äänikirjat, massatallenteet (cd-rom ja dvd), verkkotekstit ja hybriditekstit. Erityisen tarkkaan he eivät selitä, mitä tarkoittaa kirjan kaltaisuus, mutta oletan, että he viittaavat sillä tapaan, jolla kirjat on tietynlaisiksi kokonaisuuksiksi tuotettua tarinankerrontaa ja tietoa. Mutta, jos ajattelemme kirjaa tarinankerronnan tai tiedon välittämisen kautta, onko meidän silloin tarvetta puhua kirjasta ollenkaan. Pelkäämmekö, että laajentamalla kirjan rajoja kadotamme sen kokonaan?

Kirjan rajoista puhuttaessa on pohdittava, kenen näkökulmasta asiaa tarkastellaan. On varmaa, että saamme hyvin erilaisia vastauksia esimerkiksi kustantamoilta kuin lukijoilta. Käytyä keskustelua seuraamalla voi kuitenkin todeta, että kirjaan suhtaudutaan edelleen pääasiassa fyysisenä ja staattisena artefaktina, jonka rajat ja ominaisuudet ovat meille jo ennestään tuttuja ja jo ikään kuin meidän puolestamme määriteltyjä. Luulen, että se, kuinka määrittelemme lukemisen sekä se, kuinka suhtaudumme tarinankerrontaan, osaltaan vahvasti muovaavat käsitystämme kirjasta. On ehkä niin, että kirjan rajat muuttuvat sisällön ehdoilla eikä ulkopuolelta tulevien mahdollisuuksien sanelemana. Meidän on siis myös kysyttävä, kuinka digitaalisuus vaikuttaa sisällön tuottamiseen.

Kuinka lukeminen sitten istuu tähän kehitykseen. Pohdin hieman lukemisen tapojen muutosta rinnakkaisena kehityksenä kirjojen kehityksen kanssa. Kysymys ei ole selkeän syy-seuraus-suhteen paljastumisesta vaan kehityksestä, johon usempi muuttuja vaikuttaa. Jotkut puhuvat lukemisen vallankumouksesta, mutta tarkoittaako se, että alamme lukea enemmän vai vähemmän, pinnallisemmin vai syvällisemmin. Onko e-kirjan lukeminen yhtä arvokas, merkittävä ja mieleenpainuva kokemus kuin painetun kirjan lukeminen? Kyseenalaista on myös, keitä kaikkia tämä vallankumous koskee.

E-kirja ei sinänsä luo mitään uutta lukemisen tapaa. Uusi lukutapa on jo suhteellisen pitkään ollut olemassa. Lukeminen näyttöpäätteiltä on kietoutunut osaksi arkeamme. E-kirjat ovat siis oikeastaan seurausta jo muuttuneesta tavasta lukea ja hakea tietoa. E-kirjojen avulla kirja-ala pyrkii saamaan osansa digitaalisen teknologian käyttöön liittyvästä kehityksestä (Attwell 2010, 6).

Lukeminen ei ajallisesti ole vähentynyt viimeisen 20 vuoden aikana ainakaan Suomessa, nuorten lukeminen on todennäköisemmin jopa lisääntynyt. Lukemista tapahtuu jatkuvasti erilaisissa yhteyksissä. Muutokset lukutottumuksissa ovat yhteydessä sosiaalisen median ja internetin käytön lisääntymiseen. Verkon käyttö on lisännyt muun muassa selailevaa lukutapaa. Olisikin syytä laajentaa lukemisen käsitettä kohti kokonaislukemista sekä nostettava medialukutaito tasaveroiseksi lukemisen muodoksi. (Ekholm & Repo 2011, 55–57.) Visualisoituvassa kulttuurissa on mielestäni mahdotonta ajatella lukemista pelkästään tekstin kautta tapahtuvana toimintana.

Kirjan lukemista kuvaillaan usein selailulle vastakkaisella tavalla keskittyneeksi lukemiseksi. Selailun sanotaan etäännyttävän lukijan itse tekstistä. (Paavonheimo 2006, 133.) Kuvailujen taustalla on vaikea olla näkemättä erilaisia yhteiskunnallisia arvoja, jotka määrittävät, mitä tulisi arvostaa. Lukemisen suhteen onkin mielestäni hieman arveluttavaa liian määrittävästi asettaa erilaisia lukutapoja toisiaan vastaan. Mielestäni e-kirjojen pitäisi lähtökohtaisesti mukautua lukijan tarpeisiin ja tukea erilaisia lukutapoja. On myös tärkeää pohtia, millä tavoin lukuympäristö eli se missä lukija tekstin kohtaa vaikuttaa lukemiseen ja lukutottumuksiin. E-kirja kohdataan digitaalisessa ja teknologisessa ympäristössä ja näin ollen sen lukeminen vertautuu muuhun tuossa ympäristössä esiintyvän informaation lukemiseen. Tilanteen voi mielestäni nähdä joko kilpailuasetelmana tai rikastuttavan vuorovaikutuksen mahdollisuutena.

2.5 E-kirjojen tulevaisuus

Tässä luvussa tuon esiin e-kirjojen tulevaisuudesta esitettyjä näkemyksiä. Vaikka keskustelu e-kirjojen tulevaisuudesta olisikin vain pelkkää spekulointia, ei e-kirjojen nykyhetkestä puhuminenkaan ole erityisen paljastavaa tai ainakin sellainen keskustelu saattaa vanhentua yllättävän nopeasti. Siksi onkin olennaista tarkastella, mikä tässä muutoksessa on mahdollisesti pysyvää, ja mitkä ovat kehitystä eteenpäin vieviä voimia. E-kirjan tulevaisuutta ei voi pohtia erillään kirja-alasta eikä digitaalisen julkaisukulttuurin kehityksestä, joten pyrin ensisijaisesti tarkastelemaan tilannetta niistä käsin. Kysymys on dialogisesta ja jatkuvasta suhteesta, jossa e-kirja muuttaa maailmaa ja maailma muuttaa e-kirjaa. E-kirjan tulevaisuus on samalla osa kirjan tulevaisuutta.

Valitettavan usein puhe e-kirjojen tulevaisuudesta kääntyy latteaan e-kirjojen ja painettujen kirjojen ominaisuuksien vertailuun. Lehtonen (2001, 30) toteaaakin, että takertuminen kirjaan artefaktina edustaa varsin epähistoriallista tapaa tarkastella inhimillisiä kulttuureja. Mielestäni tällainen vertailu onkin suurelta osin täysin hedelmätöntä. Se on vähän kuin vertailisi henkilöautoa ja junaa. Molemmat ovat kulkuneuvoja, joilla pääsee paikasta toiseen ja molemmilla on omat erityispiirteensä ja rajoitteensa. Kumpikaan ei kuitenkaan voi vallitsevissa olosuhteissa täysin korvata toistaan. Erojen tunnistaminen on sinänsä hyödyllistä, koska sillä tavoin voidaan esimerkiksi selkeämmin havaita asioiden mahdollisia turhia päällekkäisyyksiä ja voidaan näin ollen paremmin keskustella kokonaisuuksista. E-kirjat ja painetut kirjat esimerkiksi molemmat osallistuvat tiedon välittämiseen ja jakamiseen, joten voisi olla hedelmällisempää pohtia, millaisen systeemin ne yhdessä luovat. Ymmärrän, ettei vertailulta tällaisessa muutostilanteessa voida välttyä, joten on vain suhtauduttava siihen rakentavasti. Toinen tällä hetkellä yleisesti käytävä keskustelun aihe ovat e-kirjojen lukemiseen soveltuvien laitteiden kehitys ja ominaisuudet. Usein ajatellaan, että juuri niissä konkretisoituu e-kirjojen läpimurto (Ekholm & Repo 2010, 109). Vaikka teknologinen

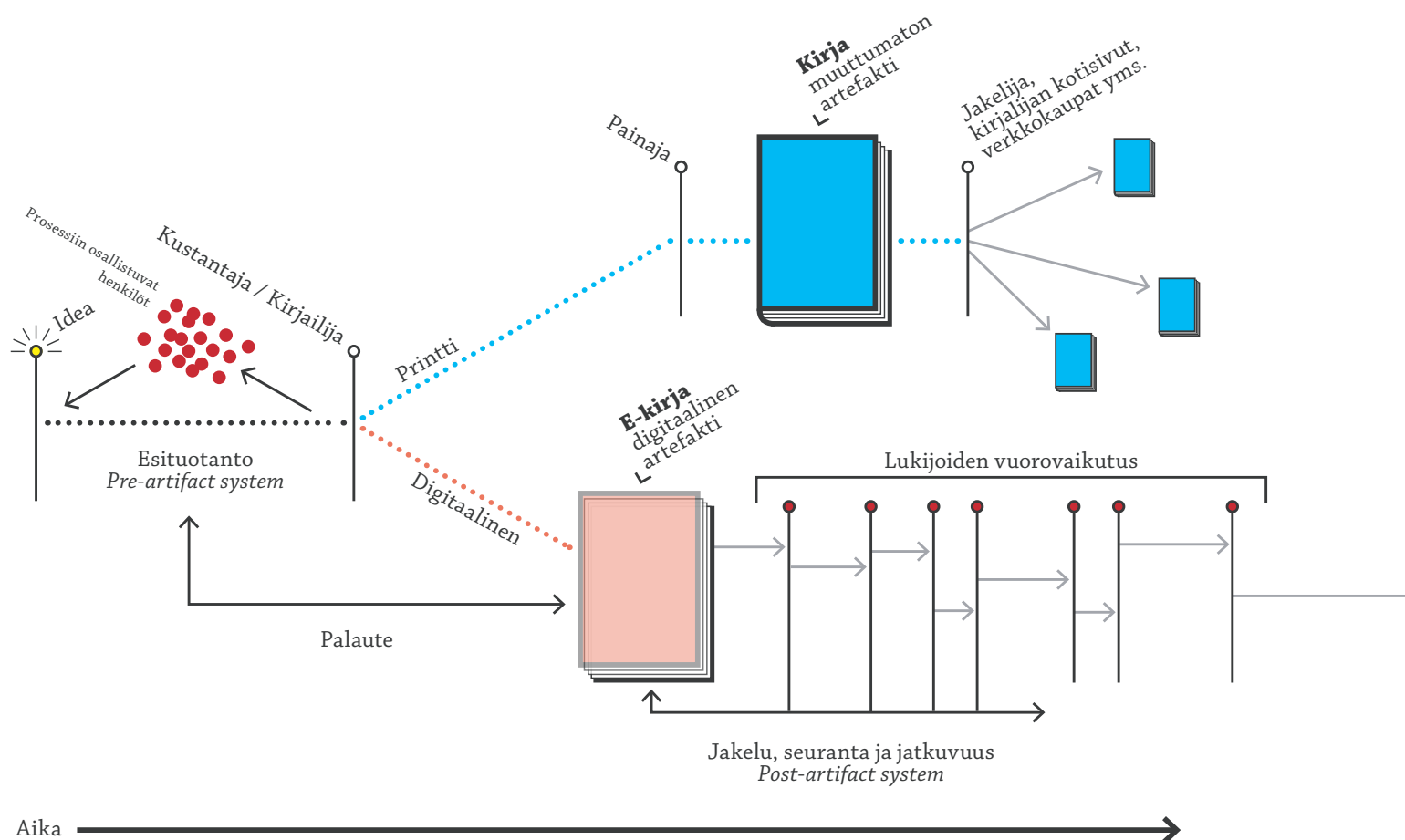
kehitys onkin merkittävässä roolissa e-kirjojen suhteen, en aio erityisesti pohtia sitä tässä yhteydessä. Toivoo saattaa, että teknologinen kehitys ei tapahtuisi vain itsensä vuoksi, vaan vuorovaikutuksessa muiden osa-alueiden kanssa.

Kilgour (1998, 152) ennustaa, etteivät elektroniset kirjat muodostu yleisesti hyväksytyiksi ennen kuin kaksi merkittävää innovaatiota saavutetaan. Ensinnäkin lukulaitteiden tulisi olla helppokäyttöisempiä kuin painettujen kirjojen. Hän listaa lukulaitteiden kehityksen liittyviä olennaisia piirteitä ja mainitsee esimerkiksi, että luettavuuden pitäisi niissä olla parempi kuin painetuissa kirjoissa. Toisena innovaationa olisi luotava käyttäjän tarpeet huomioiva, aktiivisesti päivittyvä tietopankkirakenne, josta olisi saatavissa kaikenlaista elektronista materiaalia helposti, milloin vain ja missä vain. (Kilgour 1998, 152.) Hänen ennustuksistaan on tätä työtä kirjoitettaessa jo miltei 15 vuotta. Internetin ja langattomien verkkojen kehityksen myötä hänen jälkimmäisenä esittämänsä rakenne on periaatteessa toteutunut, ainakin tietyillä alueilla maailmassa. Mutta se, että lukulaite olisi helppokäyttöisempi kuin kirja, on hieman hankala vaatimus. Pitäisi varmaan kysyä, millaista käyttöä hän tarkoittaa.

Tulevaisuuden kannalta voi olla hyödyllistä pohtia, millaisiin kirjoihin ja kirjallisuuteen e-kirjojen ilmestyminen helpoiten vaikuttaa. Mielestäni Mod (2010a) ilmaisee osuvasti, että on vain iloinen päästessään eroon *kertakäyttökirjoista*. Ilmaisulla hän tarkoittaa kirjoja joiden muotoa, ekologisuutta tai pitkäikäisyyttä ei ole tuotannossa huomioitu. Tämän tyyppiset kirjat kuuluvat jo aiemmin mainitsemaani muodottoman sisällön ryhmään eli kirjoihin, joiden sisällöllinen merkitys ei ole vahvasti sidoksissa muotoon. Tästä voi toisaalta päätellä, millä tavoin painettuihin kirjoihin tulisi tulevaisuudessa suhtautua. Mod (2010a) uskookin, että painettujen kirjojen fyysiset ominaisuudet korostuvat, materiaalien käytöstä ja muodosta ollaan tietoisempia, painomaailman erityispiirteitä hyödynnetään ja kirjat tehdään kestäväksi. Tämä tarkoittaa siis sitä, että päätökset kirjojen painamisen suhteen tarkentuvat eikä painaminen enää ole mikään itsestään selvyys.

Itse toivoisin, että kustannusmaailmassa osattaisiin tarttua näihin haasteisiin ja panostaa oikeiden ratkaisuiden tekemiseen, vaikka se ei aina tarkoittaisikaan painetun kirjan tekemistä.

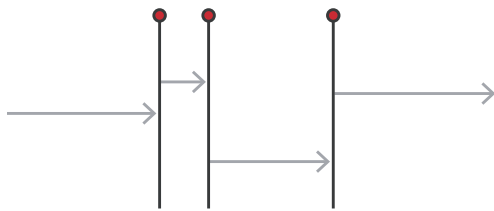
Mod (2011) hahmottelee digitaalista julkaisusysteemiä seuraavanlaisella kaaviolla, jossa näkyy myös painetun kirjan tuotantoprosessi:

Kaavio muokattu Modin (2011) esityksen pohjalta

Hän jakaa tuotannon vaiheet kolmeen ryhmään: 1. *esituotantovaihe* (pre-artifact system), 2. *tuote* (system of the artifact) ja 3. *jakelu, seuranta ja jatkuvuus* (post-artifact system). Esituotanto vaiheessa luodaan sisältö. Tuote-vaihe on sisällöstä muotoiltu tuote eli e-kirja. Jakelu-, seuranta ja jatkuvuusvaiheessa

lukijat ja käyttäjät kohtaavat kirjan. Digitaalisuus muuttaa olennaisesti eri vaiheiden välisiä suhteita poistamalla niiden välisen eristäytyneisyyden. Tuotannon ei tällöin tarvitse edetä aina samalla tavoin, vaan vaiheiden välinen dialogisuus kasvaa. Digitaalisuus vaikuttaa myös valmiin tuotteen joustavampaan muokattavuuteen, käyttäjien väliseen jakamiseen digitaalisten marginaalien kautta sekä valmiin tuotteen ja sen muuttumattomuuden uudelleen määrittelyyn. Digitaaliset marginaalit ovat rakenne joiden kautta eri lukijoiden tekemät huomautukset voidaan jakaa yhteisesti, kirja muuttuu yksilöllisestä kokemuksesta kollektiiviseksi kokonaisuudeksi. Huomautuksista tulee osa kirjan sisältöä, joten samalla valmis teos muuttuu. Teoksen päivittäminen on digitaalisessa ympäristössä muutenkin mutkattomampaa ja nopeampaa kuin painotuotannossa. (Mod 2011.) Onkin mielenkiintoista pohtia, millä tavoin tämän kaltaiset muutokset vaikuttavat sisällöntuottajien eli kirjailijoiden ja muotoilijoiden toimintaan.

Digitaalisen tuotanto- ja jakelusysteemin kehitystä ja todellisten innovaatioiden syntymistä häiritsee yhdenmukaisen digitaalisen ympäristön puute. Siksi olisikin tärkeää, että saataisiin muodostettua hyvin määritelty ja avoimuuteen perustuva käytäntö yhdenmukaisuuden luomiseksi eri ohjelmien ja työkalujen välille. (Mod 2011.) On mielestäni selvää, että tällainen kehitys palvelisi automaattisesti kaikkia e-kirjatuotantoon liittyviä tahoja. Sitä paitsi lukijoiden ja käyttäjien kannalta ei ole olennaista ymmärtää, miten jokin toimii, kunhan se vain toimii.

Painettu kirja on käyttöliittymänä periaatteessa aina avoin, sen avaaminen ei vaadi erityisjärjestelyjä eikä sen käyttöä periaatteessa voi rajata. Sovelluksina toteutetut e-kirjat ovat mielestäni äärimmäinen esimerkki avoimuuden rajaamisesta. Ne on rakennettu toimimaan vain tietynlaisessa käyttöjärjestelmässä eivätkä ne mukaudu muunlaisiin ympäristöihin. Vaikka ne tällä hetkellä ovatkin nousevassa suosiossa, ne ovat suljettuja tiedostosysteemejä. Mod (2011) uskookin, että sovelluksina toteutetut kirjat ovat vain digitaalisen julkaise-

misen siirtymävaiheen tuotoksia eivätkä mitenkään voi olla pitkäikäisiä ratkaisuja. Samoilla linjoilla ovat myös professori Kai Ekholm ja kirja-alan asiantuntija Yrjö Repo (2011, 92) todetessaan, että suljettuja systeemejä uhkaa perikato. Mutta samalla tavoin koko digitaalisuus voidaan nähdä epäluotettavana. Paavonheimo (2006, 46) toteaaakin, että digitaalisen informaation säilyvyyteen sisältyy aina epävarmuutta. Uskoisinkin, että e-kirjojen tulevaisuuden kannalta olisi tärkeää pyrkiä tähtäämään mahdollisimman pitkäikäisten tiedostojen ja informaatorakenteiden kehittämiseen. Ja tässä mielessä yksinkertaisuus, yhdenmukaisuus ja järjestelmällisyys ovat todennäköisesti valttia.

On luultavaa, etteivät sähköiset tekstit syrjäytä painettua sanaa, vaan ne rakentavat toisenlaista, paikalliset ja kansalliset rajat ylittävää yhteisyyttä. Painettujen, audiovisuaalisten ja digitaalisten tekstien tulevaisuus ei viime kädessä riipu teknologisesta kehityksestä, vaan monista muista seikoista. Kirja kehittyy jatkossakin tiiviissä yhteydessä mediaan ja kulttuuriin. (Lehtonen 2001, 112.) E-kirjojen tulevaisuuden pohdinta on mielestäni hyvä lopettaa tähän itsestään selvältä tuntuvaan huomioon, vaikka se ei annakaan meille mitään konkreettisia vastauksia. Tulevaisuus syntyy jatkuvasti tämänhetkisen toimintamme pohjalta.

Luku 3

E-kirjamuotoilu

3.1 Muotoilijan rooli e-kirjatuotannossa

Tässä luvussa on tarkoitus käsitellä kirjamuotoilijan roolia digitaalisessa julkaisu-ympäristössä. Siirrymme e-kirjan määrittelystä e-kirjamuotoilun puolelle. Vaikka keskitynkin tässä luvussa e-kirjamuotoilijan roolin analysointiin, on mielestäni hyödyllistä pohtia, miten rooli eroaa ja, mitä sillä on yhteistä perinteisen kirjamuotoilun kanssa. Voisi myös pohtia, ketkä osallistuvat e-kirjamuotoiluprosessiin ja millainen tuo prosessi ylipäätään on. Pyrin avaamaan e-kirjamuotoilijan tehtävänkuvaa ja millä tavoin muotoilija voi prosessiin vaikuttaa. Mikä on automaation vaikutus digitaalisessa julkaisuprosessissa ja miten se mahdollisesti muuttaa muotoilijan roolia. Tärkeää on myös huomioida, miten käyttäjät osallistuvat muotoiluun digitaalisessa ympäristössä aivan eritavoin kuin painettujen kirjojen tuotannossa. Mikä on siis e-kirjamuotoilijan suhde valmiiseen e-kirjaan.

E-kirjamuotoilijan rooli ei näennäisesti eroa kirjamuotoilijan roolista millään tavoin, koska peruseräpäätökset ovat lähtökohtaisesti samat. Tämä tarkoittaa siis sitä, että muotoilijan tehtävänä on ymmärtää, millä keinoin muotoilu tukee sisällön yksilöllistä välittymistä ja millä tavoin se sisällön tulkitaan vaikuttaa. Kuten jo aiemmin olen maininnut, jokainen kirjamuotoiluprosessi olisi nähtävä yksilöllisenä haasteena (Martin 1989, 14). Samalla tavoin siis e-kirjamuotoilussa jokaista muotoilutilannetta olisi tulkittava omana kokonaisuutenaan, jossa yksilölliset ratkaisut ovat välttämättömiä. Mutta vaikka muotoiluprosessien lähtökohtaiset tavoitteet olisivatkin samanlaiset, ei niitä välttämättä käytännössä voi samalla tavoin soveltaa. Muotoiluprosessi rakentuu aina kyseisen mediumin erityispiirteiden mukaan. Erityispiirteiden tunnistaminen eli mediumin olemuksen ymmärtäminen on ehtona muotoilun oikealle toteuttamiselle. E-kirjamuotoilijan rooliin kuuluu siis ymmärtää mediumin olemukseen vaikuttavat erityispiirteet. Näitä erityispiirteitä olen edellisessä luvussa pyrkinyt avaamaan, ja koska aiheita nyt lähestytään kirjamuotoilun näkökulmasta, olisi lisäksi tärkeää pohtia, mitkä perinteisen

kirjamuotoilun konventioista on mahdollista ja tarpeellista säilyttää myös e-kirjoja muotoiltaessa. Julkaisuympäristöissä on kuitenkin myös olennaisia eroja, joten ratkaisuihin ei voi nojautua ainoastaan kirjamuotoiluun. Esimerkiksi liikkuvan kuvan sekä äänen esittämiseen liittyviin yleisiin konventioihin ja mahdollisuuksiin olisi syytä perehtyä ja pohtia tarvittaessa oikeita ratkaisuja niiden käyttämisen suhteen. Samalla tavoin olisi myös pystyttävä huomioimaan laajasti se digitaalinen ympäristö, jossa e-kirjat ilmentyvät.

Kirjamuotoilijan työ muuttuu olennaisesti, kun siirrytään painetuista kirjoista digitaaliseen ympäristöön. Parhaat ja arvostetuimmat muotoilijat ovat pian niitä, jotka osaavat varmistaa e-kirjojen pitkäikäisyyden huomioimalla niiden toimivuuden erilaisissa käyttöympäristöissä ja laitteissa, joista emme vielä edes välttämättä ole kuulleet. (Attwell 2010, 5.) Tämä on mielestäni perusteltu näkemys, joka vastaa hyvin e-kirjoille esitettyihin kehityshaasteisiin. Samalla se vastaa hyvin mielikuvaa kirja-artefaktin pysyvyydestä, joka on olennainen kirja-käsitteeseen liittyvä ominaisuus. Pitkäikäisyyden varmistaminen perustuu kuitenkin digitaalisessa ympäristössä aivan erilaisille asioille kuin painettujen kirjojen yhteydessä. Painetuissa kirjoissa pitkäikäisyys muodostuu käytettyjen materiaalien suhteesta kirjan säilyttämiseen ja käyttöön. E-kirjojen kohdalla on kysymys tiedostomuotojen toimivuudesta suhteessa digitaalisen julkaisuympäristön kehitykseen. On kuitenkin varmaan sanomattakin selvää, ettemme vielä tiedä, kuinka digitaalinen ympäristö kehittyy ja miten pysyvää digitaalinen informaatio loppujen lopuksi on. Paras, mihin tällä hetkellä pystymme on kuitenkin vain muutosten ennakkointia.

Digitaalisen tiedon ymmärtäminen auttaa tilanteen ennakoinnissa. Tiedostosta kertovaa informaatioita kutsutaan *metatiedoksi* (metadata). Metatiedot määrittävät koneelle/ohjelmalle sen, millä tavoin sisältö näytetään käyttäjälle. Esimerkiksi HTML-koodi on tämän kaltaista metatietoa. E-kirjanrakenne perustuu aina metatiedolle ja siksi on olennaista ymmärtää, että tällöin lukijalle näkyvä kirjan rakenne

on siis koneen tai paremminkin käytössä oleva ohjelman tulkintaa tiedoston sisältämästä metatiedosta. Tapahtuma on täysin automaattinen eli näin ollen voisi sanoa, että digitaalinen julkaiseminen perustuu ennen kaikkea automaatioon. (Attwell 2010, 13–14.) E-kirjamuotoilijan tulisi siis ymmärtää, millä tavoin tiedostoihin kytkeytyvät metatiedot erilaisissa käyttöympäristöissä vaikuttavat sisällön muotoiluun. Tällainen tilanne edustaakin mielestäni erittäin merkittävää muutosta kirjamuotoilijan roolissa. Lukijalle näkyvä sisältö ei enää ole absoluuttisiin mittayksiköihin ja sivun fyysisiin rajoitteisiin perustuvaa sommittelua, vaan suhteellisuuteen perustuvaa metatietojen ja koodin ymmärtämiseen pohjaavaa tiedostomuotoilua sekä kokonaisprosessin hallintaa.

E-kirjamuotoilijan rooliin kuuluu tunnistaa, millainen rakenne sopii parhaiten kyseessä olevan kirjan muotoiluun (Attwell 2010, 18). Tämä tarkoittaa esimerkiksi pohdintaa siitä, missä määrin taitolla on merkitystä tietyn sisällön välittämisessä. On tietenkin selvää, että taitto vaikuttaa aina luettavuuteen ja kokonaistunnelmaan, mutta se ei aina ole yhtä merkittävässä roolissa sisällön ymmärtämisen ja tulkinnan suhteen (Mod 2010a). Käytännössä tämän pohdinnan seuraukset olisi näyttävä tiedostomuodon valinnassa. Jos esimerkiksi taitossa kuvien ja tekstien suhteen sommittelu on merkittävää, on tällöin perusteltua valita pdf muotoinen e-kirjarakenne, koska se on *staattinen*, vaikka sen mukautumiskykyä jatkuvasti kehitetäänkin. Valinnat eivät kuitenkaan aina ole näin yksinkertaisia, sillä ainakaan tällä hetkellä e-kirjojen käyttöympäristöt eivät ole yhdenmukaisia. Staattisen sommittelun valinta voi rajoittaa e-kirjan tavoitettavuutta ja erityisesti mukautuvuutta. Eli voi jokseenkin ajatella niin, että mitä staattisemmin muotoiltu sisältö sitä rajoittuneempia ovat käyttömahdollisuudet (Attwell 2012, 18–19). Samaa valintojen tekoa edustaa myös *avoimien* ja *suljettujen* tiedostomuotojen käytön pohdinta johon lisäksi DRM-rakenteet liittyvät. Kaikki tiedostomuotoihin liittyvät valinnat eivät tosin ole kirjamuotoilijan päätettävissä, vaikka ne vaikuttavatkin kirjan käyttöikään ja saavutettavuuteen. Näen kuitenkin muotoilijalle kuuluvana tehtävänä sen, että

hän pyrkii tuomaan esiin omia näkemyksiään koko kirjan kaareen liittyvissä aiheissa, vaikka ne eivät vastaisikaan kirjan kustantajan toimintamalleja.

Jokaisella kustannusalaan liittyvällä roolilla on tällä hetkellä jonkinlainen yhteys myös digitaaliseen kustantamiseen, mutta on selvää, että nopeasti kehittyvällä alalla joudutaan lisäksi luomaan uusia rooleja rakennemuutosten tueksi. Ole-massa olevia rooleja ei voi loputtomasti kuormittaa uusilla työtehtävillä. Jos kustantamot eivät itse pysty toteuttamaan digitaalisuuden mukanaan tuomia vaatimuksia, on heidän usein käännäyttävä ulkopuolisten palveluntarjoajien puoleen. Esimerkiksi painettujen kirjojen pohjalta tehtävät e-kirjojen konvertoinnit eli muutos palvelut ovat usein ulkoistettu jollekin kolmannelle osapuolelle. Tällöin onkin mielenkiintoista kysyä, kuka kustantamoiden sisällä koordinoi e-kirjojen tuotantoa. E-kirjat eivät vielä tällä hetkellä ole tarpeeksi tuottavia, jotta kustantamoiden sisäisiin rakenteisiin voitaisiin ottaa lisää asiantuntijoita. Vaikka toisaalta juuri niin pitäisi pystyä tekemään, jotta digitaalisen kustantamisen ja muotoilun laatu paranisi. (Oliver 2011.) Tämä nostaa mielestäni esiin mielenkiintoisen näkökulman e-kirjamuotoilijan roolia ajatellen. Olisiko siis niin, että hänen roolinsa muistuttaisi-kin lähemmin AD:n (Art Director) roolia, eikä hän niinkään vastaisi yksittäisten kirjojen muotoilusta, vaan koko kirjatuo-tannosta muotoilun osalta? Kustantamossa hän siis vastaisi jonkinlaisen *talotyylin* luomisesta ja ylläpitämisestä. Tämä korostaisi samalla myös muotoilun merkitystä kirjatuo-tannossa, koska tällöin muotoilulle olisi mahdollista antaa ”kasvot” ison pöydän ääressä. E-kirjatuo-tannon kannalta tämä olisi sikäli mahdollista, kun toiminta perustuu pitkälti automaati-oon, joka korostaa etukäteen tehtyjen ratkaisuiden merkitystä.

Ihanteellinen tilanne kustantajan kannalta olisi se, että julkaisut voitaisiin tuottaa monessa muodossa usealle julkaisualustalle yhtäaikaaisesti (Oliver 2011). Tätä voisi kuvailla *samanaikaisen suunnittelun* (simultaneus design) käsitteellä. Samanaikainen suunnittelu on useaan eri formaattiin yhtäaikaisesti tapahtuvaa muotoilua ja sen tarkoituksena on

e-kirjojen kohdalla luoda niille riittävän yhdenmukainen ilme, jotta ne tunnistetaan samaksi tuotteeksi julkaisualustasta huolimatta, sekä tehdä niiden käyttökokemuksesta mahdollisimman miellyttävä. (Infogrid Pacific 2010.) Tulkitsen tämän pyrkimykseksi hallita ja pelkistää tuotantoprosessia niin, että samalla julkaisu ympäristöjen moninaisuus voidaan ottaa huomioon. Kirjamuotoilijan kannalta tämä vaatisi jälleen laajaa ymmärtämistä erilaisten julkaisumuotojen välisestä suhteesta, sekä muotoiluprosessin kokonaisvaltaisesta hahmottamisesta.

On myös mahdollista, että e-kirjojen myötä muotoilijan ja tekijän (kirjailijan) välinen roolijako hämärtyy. Näin voi käydä erityisesti tilanteissa, joissa e-kirjaprojekti perustuu vahvaan yhteistyöhön, jonka tarkoituksena on käyttää digitaalisen ympäristön suomia mahdollisuuksia monipuolisesti. Lopputulos olisi tällöin jaetun tekijyyden tulos. Muotoilija voi lisäksi tehdä tiivistä yhteistyötä sovellussuunnittelijoiden kanssa, jos kysymys on perinteisen lineaarisen sisällön haastavasta e-kirjarakenteesta. (Galbraith 2011.) Tarkoitus on tässä yhteydessä kiinnittää huomio siihen, että sisällöstä kumpuavat tarpeet johdattavat muotoiluprosessia eikä päinvastoin. Mielestäni tämän(kin) kaltaiset esimerkit tuovat esiin sen seikan, että muutokset kirjassa tarkoittavat myös muutosta muotoilijan roolissa ja tehtävissä.

Jos kirjamuotoilun roolin tunnistaminen kirjatutotannossa on yleisestikin hieman epämääräistä, ei se e-kirjojen osalta ole muuttunut yhtään selkeämmäksi, vaan pikemminkin päinvastoin. Pohtiessaan kirjan tulevaisuutta kirjassa *Kirja tienhaarassa vuonna 2020* Ekholm & Repo (2010) viittaavat kirjamuotoiluun vain ohimennen. E-kirjojen muotoilusta he toteavat oireellisesti, että e-kirja on helppo tehdä, mutta vaikea ostaa (Ekholm & Repo 2010, 150). Samalla he esittävät kaaviokuvan perinteisestä kustannusketjusta, joka tuottaa myös sähköiset julkaisut. Painettujen kirjojen kohdalla taitto ja muotoilu mainitaan erikseen, mutta ”sähköisen tuotteen” kohdalla näitä vaiheita ei ollenkaan näy. On siis oletettava, että e-kirja vain ilmestyy tyhjästä automaattisesti.

Jos kirjojen tulevaisuus näyttää tältä vuonna 2020, luulen että olemme pahasti väärillä jäljillä. Kuten olen jo aiemmin tuonut esiin, on selvää, että digitaalisuus muuttaa kirjamuotoilua ja mahdollisesti enemmän kuin osaamme vielä kuvitella, mutta on vaikea uskoa, että se kokonaan katoaisi. Luultavasti kirjamuotoilun osuus ja vastuu päinvastoin vain laajenee.

Merkittävin ero painettujen ja digitaalisten kirjojen muotoilun välillä on muotoilun kontrollin määrässä. Tämä vaikuttaa mielestäni niin olennaisesti e-kirjamuotoilijan rooliin, että haluan käsitellä aihetta erillisessä alaluvussa.

3.2 Muodon kontrolli ja valmis e-kirja

Painettujen kirjojen yhteydessä kirjamuotoilun ja kontrollin väliin voisi asettaa yhtäläisyysmerkin. Kirjamuotoilu on muodon kontrollointia. Valmis painettu kirja on (jos nyt sattumaa ja vahinkoja ei oteta huomioon) muuttumaton artefakti ja muotoilijan ratkaisuiden ilmentymä viimeistä pilkkua myöten. E-kirja kuitenkin kyseenalaistaa, mitä valmis tarkoittaa sekä samalla se pakottaa meidät ajattelemaan muotoilun kontrollointia uudella tavalla. Haluan tässä kohden jälleen painottaa sitä, mitä olen jo aiemmin pyrkinyt tuomaan esiin, e-kirja on uusi mediumi kirjalle. Jotta todella voisimme ymmärtää ja nähdä uuden mediumin olemukseen, on meidän pystyttävä irtautumaan toiseen mediumiin (painettu kirja) kiinnittyneistä oletuksista. E-kirjan piirteitä ei voi palauttaa ainoastaan painettuun kirjaan.

Koska e-kirjakenttä on niin laaja, ei tässä luvussa esiteltyt asiat sellaisenaan päde kaikkiin muotoilutilanteisiin. Tarkastelun kohteena ovat ensisijaisesti *avoimet, muodottomat ja mukautuvat* e-kirjarakenteet, koska niiden kautta digitaalisen tiedon luonne tulee selvimmän esille. Toivon, että onnistun

paljastamaan jotain olennaista digitaaliseen ympäristöön toteutetusta muotoilusta ja kuinka sitä olisi hyvä lähestyä.

E-kirjamuotoilija ei päätä, mitä lukija näkee, vaan hän asettaa muotoilusuositukset, joita laitteet ja lukuohjelmat parhaansa mukaan tulkitsevat esittäessään sisällön lukijalle (Attwell 2010, 7–8). Sama sisältö siis ilmenee eri tavoin riippuen siitä, missä se kohdataan. Mielestäni jo tämä ajatus on tarpeeksi väkevä pakottaakseen meidät uudenlaiseen tulkintaan muotoilun kontrollista. Digitaalisuus avaa keskusteluun aivan toisenlaisen tason, jota ei yleisesti ole tarvinnut käydä kirjamuotoilun yhteydessä. Staattinen muotoilu ei ole mahdollista. Luulenkin, että tästä aiheesta voisi olla paljon opittavana esimerkiksi verkkoon toteutettavalta suunnittelulta. Kyse ei ole kontrollin katoamisesta, vaan sen uudelleen tulkinnasta ja suuntaamisesta.

Mutta koska kysymys ei ole kontrollista kontrollin vuoksi, vaan kontrollista suhteessa valmiin kirjan muotoiluun, on syytä hieman pohtia, mitä valmis digitaalisessa voisi tarkoittaa. Samalla tämä aihe sivuaa e-kirjan olemusta. Ja jos ajattelemme, että e-kirja on vailla fyysistä olomuotoa oleva postartefaktikirja, on valmiin tuotteen määrittäminen ja tunnistaminen vähintäänkin ongelmallista.

Digitaalinen artefakti (e-kirja) on valmis perinteisessä mielessä vain hetken aikaa. E-kirja on mahdollista päivittää eli muokata helposti milloin vain siihen on tarvetta, ja vaikka kirja olisi jo valmiina julkaistu. Tämä on mahdollista digitaalisen tiedon pysymättömyyden ansioista. Esimerkiksi *Wikipedian* rakenne perustuu nimenomaan jatkuvasti muokattavaan ja avoimeen digitaaliseen informaatio rakenteeseen. (Mod 2011.) Painettujen kirjojen kohdalla päivittäminen tapahtuu vasta uusintapainosten yhteydessä, jos sellaista koskaan edes tehdään. Digitaalisen tiedon pysymättömyys ei tällaisessa tilanteessa mielestäni ole automaattisesti jotain pahaa, vaan se voidaan nähdä mahdollisuutena. Pysymättömyys on siis tässä tilanteessa syytä nähdä suhteessa muokattavuuteen eikä niinkään katoavaisuuteen, johon se helposti rinnaste-

taan. Digitaalisen muotoilun kannalta päivittämisen ja muun muokkaamisen mahdollisuus olisi hyvä ottaa huomioon jo varhaisessa vaiheessa, jotta sen toteuttaminen tarvittaessa olisi mahdollisimman sujuvaa.

Kirjoissa ja e-kirjoissa on tiettyjä samoja toiminnallisia mahdollisuuksia, mutta niiden käytännön soveltamisessa voi olla huomattaviakin eroja. Digitaalisessa ympäristössä myös lukijalla on yllättäen mahdollisuus osallistua muotoiluprosessiin ja valmiin kirjan määrittelyyn aivan eritavoin kuin painettujen kirjojen parissa. Kirjamuotoilijan on hyväksyttävä tämän kaltaisen osallistumisen mahdollisuus ja pyrittävä ohjaamaan se osaksi kokonaisuomotoiluprosessia. Esimerkiksi painetussa kirjassa yksittäinen lukija voi tehdä kirjansa marginaaleihin omia huomautuksiaan ja korvamerkintöjään, lukutavoista riippuen. Merkinntät muodostuvat näkyväksi osaksi kirjaa ja lukukokemusta, mutta ne ovat näkyvillä vain juuri tuossa tietyssä artefaktissa. Kuten aiemmin olen maininnut digitaalisessa julkaisuomotoiluprosessissa kirjan marginaalien tehtyjen merkintöjen on mahdollista olla julkisia eli näkyvissä kaikille saman kirjan lukijoille. Kun sivuhuomautukset ja muistiinpanot näin liittyvät näkyväksi osaksi koko kirjaa, joudumme pohtimaan, kuinka määrittelemme valmiin e-kirjan. (Mod 2011.) Tämä ei ole vielä mitenkään automaattinen osa e-kirjakulttuuria, mutta se on mahdollista ja kehitystyötä sen ympärillä tehdään. Esimerkkeinä voisi mainita *Open Bookmarks* projektin (www.openbookmarks.org) sekä *Openmargin* hankkeen (openmargin.com), jotka molemmat pyrkivät tukemaan ja kehittämään avoimen dialogin syntymistä lukijoiden ja erilaisten lukualustojen välillä. Mielestäni tämä edustaa hyvin sitä erityisyyttä, jonka digitaalisuus kirjalle suo.

Lukija pystyy myös hyvin suoraan ja täysin kirjamuotoilijasta riippumatta vaikuttamaan e-kirjan näkyvään muotoiluun. Tämä hieman hämmäntävä seikka tulee mahdolliseksi lähes kaikissa e-kirjojen lukulaitteissa ja lukemiseen tarkoitetuissa ohjelmissa. Lukija voi esimerkiksi valita käytettävän fonttin, vaikuttaa sen kokoon, säätää palstojen leveyttä ja tasausta

sekä vaikuttaa näkymän valoisuuteen ja orientaatioon. Itse ymmärrän fontin kokoon liittyvän valinta mahdollisuuden, koska se voi heikkonäköisten kannalta olla erittäin tervetullut parannus painettujen tekstien staattisuuteen nähden. Mutta muuten säätämisen mahdollisuudet voivat lähinnä olla häiritseviä. Ja kuten Mod (2010b) toteaa, ei lukijoiden tarvitsisi valita, koska eivät he ole typograafikkoja. Hyvä luettavuus ei synny satunnaisten valintojen pohjalta. On ehkä tarpeetonta enää enempää alleviivata muotoilun merkitystä lukemisen kannalta, mutta muotoilun kontrolliin ja valmiin kirjan määrittelyyn lukijan valintamahdollisuudet selvästi vaikuttavat. Vaikka aihe voikin muotoilijoiden kannalta tuntua heidän ammattitaitonsa aliarvioimiselta, kysymyksessä saattaa olla jokin digitaaliseen toimintaympäristöön liittyvä erityinen piirre ja rinnakkainen muutos. Luulen, että lukijan (käyttäjän) halu ja mahdollisuus osallistua muotoiluprosessiin voi olla merkki kehittyneestä medialukutaidosta ja muuttuneista lukutottumuksista. Sisällön tulkintahan vaatii joka tapauksessa lukijan aktiivista osallistumista.

Kontrolli ja valmis paljastuvat digitaalisessa ympäristössä suhteellisiksi käsitteiksi. En usko, että kontrollin määrästä digitaalisessa kirjatutannossa voidaan esittää mitään erityisen pysyviä väitteitä, siksi onkin hyödyllisempää suhtautua kontrolliin tilanteen luomissa olosuhteissa. E-kirja-ala on vielä kovin nuori, eivätkä käytössä olevat työkalut ole täysin kehittyneitä (Attwell 2010, 18). On erittäin oletettavaa, että työkalujen kehittyminen vaikuttaa erityisesti muotoiluprosessiin. Luultavasti tuon kehityksen suuntana on tavalla tai toisella pyrkiä luomaan vakiintuneita käytäntöjä e-kirjojen tuottamisen suhteen. Vakiintuminen tuskin koskaan voi vastata painettujen kirjojen tuotantoprosessin staattisuutta ja onkin mielestäni väistämätöntä, että kontrolliin aletaan suhtautua e-kirjojen tuotannossa toisenlaisesta näkökulmasta.

Samalla tavoin uskon, että käsityksemme siitä, mikä on valmis e-kirja, päivittyy pikku hiljaa. Olisi kuitenkin harhaanjohtavaa luulla, että voisimme ratkaista valmiin e-kirjan luonteen, jos pohdimme sitä erillään digitaalisen tiedon

olemuksesta. Ehkä keskustelu siitä, mikä on valmis ja kuinka se määritetään, onkin tarkkaa määrittelyä olennaisempaa.

3.3 E-kirjojen muotoiltu rakenne

Tässä kappaleessa on tarkoitus tarkastella e-kirjojen lukijalle näkyvää rakennetta. Yhtenäistä ja kaiken kattavaa rakennekuvaa on mahdotonta muodostaa, koska esittämäni e-kirjamääritelmä on niin laaja. Pyrin kuitenkin avaamaan tilannetta mahdollisimman konkreettisesti, jotta digitaaliseen ympäristöön muotoillun kirjan erityispiirteet tulisivat esiin.

Kulttuurimme jatkuvasti visualisoituessa tuntuu erikoiselta, että e-kirjojen kohdalla visuaaliseen muotoiluun ei osata tarttua. Tämä ei tarkoita sitä, että e-kirjoista pitäisi tehdä enemmän visuaalisia, vaan sitä että ratkaisujen tulisi tukea kokonaisuutta niin, että samalla muotoilu olisi ajan hengen mukaista. Sisältöä ei saisi haudata ylimääräisen visuaalisuuden alle. Kirjan tulisi olla lukijalle kiinnostava niin sisältönsä kuin muotonsakin puolesta.

E-kirjassa on useita tasoja. Mukailen tasojen esittelyssä painetun kirjan rakennetta, koska se on työssäni e-kirjojen ensisijainen vertailukohta. Jaan tässä yhteydessä e-kirjan rakenteen yksinkertaistaen *sisältöön*, *makrotasoon*, *tiedoston metatasoon* sekä *sisällön metatasoon*. Kirjan sisällöllä tarkoitan tekijän luomaa tekstiä, kuvia ja muita mahdollisia audiovisuaalisia esityksiä, joilla tekijä kertoo tarinansa tai välittää tietoa. Tämä on siis se taso, jonka lukija kirjassa pääasiassa haluaa kohdata, ja joka tekee kirjasta erityisen ja toisista kirjoista erottuvan yksikön. Kirjan lukijalle näkyvää muotoilutasoa kutsun tässä yhteydessä makrotasoksi. Tällä tasolla sisältö yhdessä määriteltyjen metatietojen pohjalta muodostaa teoksen audiovisuaalisen representaation. Perinteisessä mielessä tämä taso siis edustaa kirjamuotoilua. Tiedoston

metataso tarkoittaa samaa kuin jo aiemmin kappaleessa 3.1 mainitsemani metatietotaso eli tieto tiedostosta. Yhdistän tähän tasoon myös itse tiedostot, koska niitä ei ole mielekäästä erottaa omaksi osakseen. Metatiedot ja tiedostot yhdessä vaikuttavat olennaisesti siihen, millainen e-kirja rakenteeltaan oikeastaan on ja kuinka ohjelmat tuota tietoa tulkitsevat. Sisällön metatasona puolestaan pidän sisältöön ja kirjaan liittyvää paratekstuaalista tasoa, joka e-kirjoissa tarkoittaa samaa kuin aiemmin luvussa 1.3 olen määritellyt. Tämän tason informaation on tarkoitus kytkeä kirja kirjallisuuden historiallisiin konventioihin sekä auttaa kirjaan liittyviä tahoja paikantamaan teokseen liittyvää informaatiota.

Muotoilun kannalta e-kirjan rakennetta on syytä lähestyä kahdella tavalla. Ensinnäkin on pohdittava, millä tavoin hallita makrotason näkymää eli lukijalle näkyvää kirjamuotoilua. Toiseksi on huomioitava e-kirjan rytmi eli kuinka sisältö ja siihen liittyvät tasot rakentavat kokonaisuutta. Painetuissa kirjoissa paratekstien (ja sisällön) sijoittelu on pitkälti kirja-artefaktin fyysisten ominaisuuksien ja vahvojen historiallisten konventioiden sanelemaa. E-kirjojen kohdalla paratekstuaalisten elementtien mukana olo on samalla tavoin välttämätöntä, mutta niiden sijoittelun suhteen olisi syytä pohtia uusia käytäntöjä. Kirjailija ja Women's Media Groupin puheenjohtaja Anne Kostick (2011) pohtiikin kirjan metatietojen uudelleen sijoittelua. Hänen mielestään riittää, että tiedot on löydettävissä silloin kun niitä tarvitaan, mutta niiden ei painetun kirjan tavoin tarvitse olla jatkuvasti näkyvissä. Tässä olisikin mielestäni syytä huomioida digitaalisen tiedon esittämiseen liittyviä käytäntöjä ja navigointirakenteita. Kaikkea informaatiota ei tiedostorakenteissa tarvitse asettaa yhtä painokkaasti esille, vaan riittää, että ne löytyvät tarvittaessa.

E-kirjojen lukijoille näkyvä rakenne noudattelee pitkälti painettujen kirjojen rakennetta, koska suurin osa e-kirjoista on vain painettujen kirjojen digitaalisia versioita ilman että niitä erityisesti digitaaliseen ympäristöön olisi muotoiltu. Ja toisekseen, jos ajattelemmme aiheutta kirjamuotoilun kannalta,

ei rakennetta mielivaltaisesti tulisikaan rikkoa. Muodon on tarkoitus tukea sisältöä. Tämä ei kuitenkaan saisi olla oikeutus e-kirjan muotoilun sivuuttamiselle. Digitaalinen ympäristö muuttaa kirjaa joka tapauksessa radikaalisti, siksi painetun kirjamuodon konventioihin olisi syytä suhtautua kriittisesti. Muotoilijan on mielestäni pohdittava, mitä painetun kirjan rakenteellisista konventioista olisi hyödyllistä pyrkiä säilyttämään. On selvää, että muutostilanteessa e-kirjojen rakenteen on perusteltua jokseenkin muistuttaa painetun kirjan rakennetta, jotta lukija pystyy keskittymään olennaiseen eli lukemiseen.

Digitaalisen rakenteen ei tarvitse olla lineaarinen eikä se pariaatteessa koskaan olekaan, jos metatiedostotasot huomioidaan. Muotoilun kannalta tämä tarkoittaa visuaalisen tilan uudelleen hahmottamista. Interaktiivisuuden ja navigoinnin myötä tila voi paljastua kerrokselliseksi ja dynaamiseksi. Kerroksellisuutta voi tuoda esiin esimerkiksi hypermedian rakenteen pohjalta.

Kaavio muokattu Kanervan (1993, 15) esityksen pohjalta

Hypermedia on epälineaarinen, tietosoluista ja niiden välisistä linkeistä koostuva informaation esitystapa, joka voi sisältää kuvia, animaatioita, liikkuvaa kuvaa, ääntä, tekstiä ja grafiikkaa (Kanerva 1993, 15). Näin ajateltuna e-kirjaa voi sanoa

hypermediaksi, mikäli siinä käytetään digitaalisen ympäristön tuomia mahdollisuuksia.

Lukemisen helppoutta painotetaan usein e-kirjojen ja lukulaitteiden kohdalla. Teksti ja laite katoavat, kun syvennymme tarinaan ja annamme sen viedä mennessään. Tämä saattaa olla ylevä päämäärä, mutta se saattaa samalla olla merkittävä erehdys. On myös tilanteita, jolloin emme halua, että teksti katoaa. Joskus juuri tekstin materiaallinen läsnäolo auttaa meitä älyllisten haasteiden edessä. Ei ole yhdentekevää, millä sivulla tietty asia mainitaan tai mistä lähdeviitteet löytyvät. Sivutaitto ja huolellinen sommittelu luovat tärkeitä merkityksiä, eikä tekstin merkityksiä voi tiivistää pelkiksi sanoiksi. Kielen vivahteikas käyttäminen graafisessa ilmaisussa vaatii typografisten valintojen vapautta. E-kirjojen ja lukulaitteiden pitäisi pystyä rikkaaseen kielen representointiin. (Carmody 2010.)

Digitaalisessa ympäristössä typografinen ilmaisu ei ole ainut tapa ilmaista kieltä. Äänen käyttäminen osana kokonaisuutta tuo mukanaan aivan toisenlaisen tavan hahmottaa sisällön välittymistä. Attwell (2010, 20) suosittelee äänen käyttämistä, koska sen avulla myös näköhäiriöiset voivat kohdata eli ”lukea” kirjan. Äänen ja multimedian käyttö voivat auttaa myös lapsia kokemaan kirjan tarinan ilman, että kukaan vanhempi osallistuu tapahtumaan. Tämä voi kuitenkin sisältää haitallisiakin seurauksia. Kokemus voi ylikuormittaa lapsen kognitiivisten prosessien hallintaa ja sitä kautta tehdä kokemuksesta pinnallisemman ja merkityksettömämmän. Se voi antaa väärän kuvan lukemisesta ja sen tuomista hyödyistä. (Roskos et al 2011, 219.) Muotoilun kannalta on siis harkittava, kuinka audiovisuaalisia elementtejä käytetään jos niitä käytetään.

Makrotason näkymän hallinta vaatii syvää ymmärrystä e-kirjan olemuksesta ja niistä tekijöistä, jotka siihen vaikuttavat. Muotoilun kontrollin rajallisuuden ymmärtäminen ja hyväksyminen on myös tärkeä osa tuota ymmärrystä. Ideaali tilanne e-kirjojen muotoilun kannalta olisi, että tiedoston

voisi vain tallentaa e-kirjaksi suoraan jostakin taitto-ohjelmasta, mutta tämä ei ainakaan vielä ole mahdollista (Attwell 2010, 18). Makrotason muotoilu vaatii siis ymmärrystä siitä, mitä on hyvä graafinen suunnittelu ja kuinka noita suunnitteluperiaatteita voidaan toteuttaa digitaalisessa ympäristössä. Toteutuksissa on tietenkin suuria eroja riippuen siitä, halutaanko e-kirjan rakenteesta staattinen vai mukautuva. Kuten olen jo aiemmin maininnut, mukautuva ja avoin rakenne edustaa digitaalisuuden suomaa mahdollisuuksia paremmin, joten tarkastelen tuota rakennetta hieman lähemmin.

ePub formaatti edustaa avoimuutta ja mukautuvuutta tällä hetkellä parhaiten. Se on International Digital Publishing Forumin vuonna 2007 aloittaman avoimuuteen perustuvan kehitystyön tuotos, joten kysymys on siis suhteellisen nuoresta tiedostomuodosta. Kehitystyö jatkuu edelleen. ePub on periaatteessa paketoitu internetsivusto. ePub rakentuu pääosin HTML-koodista, CSS-tyyliohjeista ja kuvista ja tekstistä. (Attwell 2010, 10–11.) Tämän hetkinen versio on ePub3 ja sen rakenteellisina pohjina ovat HTML5 ja CSS3. Olisiko siis mahdollista, että ePubista tulisi yleisesti ja yhteisesti hyväksytty standardi e-kirjojen rakennus- ja alustana? (Mod 2011.) Näin voisi olettaa, mikäli uskomme, että lopulta yleensä avoimuuteen perustuvat tiedostomuodot muodostuvat yleisimmin käytetyiksi.

Muotoilijan on siis tällaisessa tilanteessa ymmärrettävä, millaisen työskentely ympäristön HTML ja CSS luovat. Näiden lisäksi e-kirjojen automaatioon perustuvan olemuksen huomioiminen edellyttää jonkinlaista ymmärtämistä XML (Extensible Markup Language) merkintäkielestä. Se on rakenteellinen kuvauskieli, joka auttaa hallitsemaan ja jäsentämään laajoja tietomassoja. Yhdessä XML-rakenteita ja sanastoja kutsutaan skeemoiksi ja ne ovat tarkoitettu erityisesti koneiden ja ohjelmien käyttöön. XML-skeemat ovat tapa taltioida sisältöjä niin, että koneet voivat siirrellä niitä ympäriinsä eri käyttöalustojen välillä ilman, että ihmisen tarvitsee erikseen puuttua sen ohjailuun. Tämä kaikki tapahtuu automaattisesti, mutta se edellyttää, että mahdollisuus osataan oikealla

tavalla hyödyntää. (Attwell 2010, 16–17.) Ei ehkä aivan suoraan voi väittää, että e-kirjan muotoilu olisi koodausta, mutta muotoilun kannalta on suuri etu, mikäli ymmärtää koodin luonnetta ja mahdollisuuksia.

Tilanne saattaa vaikuttaa kirjamuotoilijan kannalta haasteelliselta, koska e-kirjarakenteen muotoileminen vaatii aivan toisenlaisia taitoja kuin painetun kirjan tekeminen. Ratkaisuna tilanteeseen voisi olla uudenlaisen yhteistyösuhteen kehittäminen muotoilijan ja it-alan ammattilaisen välille. Tällöin muotoilun toteuttamiseen löytyvät ratkaisut eivät rajautuisi yhden osaamisalueen piiriin, joka saattaisi tuottaa tavalla tai toisella puutteellisen lopputuloksen, vaan kokonaisuus rakentuisi jaetun osaamisen pohjalta. Yhteistyö tukisi myös näin ollen kirjamuotoilulle asetettuja vaatimuksia, jonka mukaan muotoilun tehtävänä on tuoda sisältö oikealla tavalla esiin.

Toistaiseksi tilanne e-Pub-tyylisten e-kirjojen kohdalla ei erityisen hyvin tue muotoilun monipuolista ja huolellista toteuttamista. Kysymys ei kuitenkaan ole siitä, etteikö monipuolisuus olisi mahdollista, vaan ehkä ennemminkin siitä, ettei sitä vielä osata riittävän hyvin hyödyntää. E-kirjakentän yhdenmukaisen käyttöympäristön puuttuminen vie varmasti osaltaan terää muotoilun viimeistelyltä. Sovelluksiksi toteutetuissa e-kirjoissa muotoilua on selkeämpää kontrolloida. Muodon kontrolloinnin kautta sovelluskirjat vastaavat paremmin sitä visuaalisuuden tasoa, johon lukijat digitaalisessa ympäristössä ovat jo tottuneet. Koska sovelluksia tehdään usein juuri tietyille laitteille, niitä ei tarvitse suunnitella toimimaan missään muussa ympäristössä, mutta niiden tekeminen on kuitenkin erittäin kallista. Onkin kiinnostavaa nähdä, millä tavoin täysin suljettu käyttöympäristö vaikuttaa niiden käyttöikään.

Painettujen kirjojen kohdalla olemme tottuneet siihen, että kokonaisuus on hienovarainen elämys, jossa jokaisella yksityiskohdalla on harkittu paikkansa. Ehkä e-kirjojen kohdalla alamme arvostaa uudenlaisia muotoilullisia ja

sisällöllisiä piirteitä, jotka tuottavat samankaltaisia hienovara-
raisia elämyksiä.

3.4 E-kirjojen typografia ja taitto

Typografia on yksi kirjamuotoilun ohittamattomista peruspilareista. Ja kuten olen jo aiemmin työssäni maininnut, aiheesta on olemassa runsaasti kirjallisuutta. Tässä kohden tarkastelen tilannetta e-kirjojen näkökulmasta. Hyvin suunniteltu typografia välittää tekstin sisällön lukijalle niin, että se auttaa häntä näkemään ja tulkitsemaan sisällöllisiä merkityksiä mahdollisimman mutkattomasti (Schriver 1997, 284). Typografiasta keskusteleminen on aina olennaista, koska ainoastaan sen kautta lukija näkee ja lukee tekstin.

Vaikka typografiaan liittyy paljon makuasioita, ei kaikkia tilanteita voi sivuuttaa ainoastaan niihin vetoamalla. On olemassa keinoja tunnistaa mikä on hyvää ja mikä on huonoa typografiaa. Tämä seikka tulee selkeästi esiin silloin kun tarkastelemme aihetta luettavuuden kannalta. Typografisella suunnittelulla voidaan vaikuttaa siihen, kuinka paljon aikaa meidän tarvitsee käyttää tietyn tekstin tai kirjan lukemiseen (Martin 1989, 26). Hidas lukeminen tarkoittaa siis tässä yhteydessä huonoa suunnittelua. On tietenkin selvää, ettei typografia itsessään riitä tekemään tekstistä luettavaa, vaan siihen vaikuttaa olennaisesti myös tekstin kirjallinen ilmaisu. Typografialla on kuitenkin kiistämätön vaikutus tekijän luoman sisällön onnistuneessa tulkinnessa (Martin 1989, 26) tai päinvastoin sen lokaamisessa. Huono typografia voi viedä lukijan pois kirjan kerronnallisen taian piiristä (Mod 2010b). Schriver (1997, 284) pitää typografian tärkeimpänä roolina sitä, kuinka se auttaa lukijaa näkemään tekstin osien välisiä suhteita ja antaa heille vinkkejä tekstin rakenteesta ja eri elementtien tehtävistä.

Tutkimukset osoittavat, että lukijat lukevat parhaiten sitä mitä he lukevat eniten (Licko 1990, 12). Tämä tarkoittaa sitä, että lukeminen on erittäin mukautuvaa toimintaa. Jos tätä tilannetta ajatellaan e-kirjojen kannalta, voisi siis tehdä sellaisen yksinkertaisen johtopäätelmän, että mitä enemmän niitä luemme sitä sujuvammaksi se muuttuu. Miksi siis murehtia typografiasta, jos vain aika ja tottuminen ovatkin ne seikat, jotka tilanteen kehitykseen vaikuttavat? Kysymys on ehkä kuitenkin tarkemmin ottaen siitä, kuinka pitkälle pelkkä mukautuminen riittää. Voimme luulla, että omat kenkämme ovat oikein hyvät, kunnes kokeilemme joitakin toisia. Typografiset konventiot ovat kehittyneet vuosien aikana ja vaikka ne ovatkin pitkälti kiinni painetun maailman käytännöissä, ovat ne kuten Hendell (2007, 63–68) osoittaa myös erittäin kietoutuneita ihmisen näkökykyyn fysiologisten ominaisuuksien havainnointiin. Tämän vuoksi typografian ja siihen liittyvien konventioiden huomioiminen on erittäin merkittävää myös e-kirjojen kannalta, vaikka lukemisympäristö onkin toisenlainen.

E-kirjojen typografisten ratkaisuiden tulisi perustua niiden ilmenemisympäristön tuntemukseen. Eli tietyssä mielessä e-kirjojen ja painettujen kirjojen typografinen vertailu ei ole mielekästä, sillä digitaalisuus sekä näyttöpääteteknologia vaikuttavat olennaisesti siihen tapaan, jolla typografia e-kirjoissa esiintyy. Digitaalinen suunnitteluprosessi on jo pitkään ollut arkipäivää kirjamuotoilussa tietokoneiden ansiosta. *Indesignin* kaltaiset taitto-ohjelmat ovat antaneet muotoilijalle laajat mahdollisuudet kontrolloida kokonaisuuden suunnittelua. Mutta vaikka tuo prosessi onkin digitaalinen, ei se ole yhdenmukainen digitaaliseen julkaisu-ympäristöön tehtävän muotoilun kanssa. Teoriassa typografiset mahdollisuudet digitaalisessa ympäristössä ovat hyvin monipuoliset, mutta käytäntö e-kirjojen kohdalla on kuitenkin toistaiseksi paljon pelkistetympi ja rajallisempi.

E-kirjalle valittu rakenne vaikuttaa myös olennaisesti tapaan, jolla typografista muotoilua voi lähestyä. Jos typografian suhteen on tarvetta olla täysin tarkka, on e-kirjalle valittava

staattinen rakenne, koska silloin muotoilua voi kontrolloida lähes samalla tavoin kuin painetuissa kirjoissa. Mutta jos halutaan hyödyntää digitaalisuuden erityispiirteitä, on valittava *mukautuva* ja *avoin* formaatti ja näin ollen typografinen suunnittelu tapahtuu edellisessä luvussa esiteltyjen periaatteiden mukaisesti. Tarkastelen mukautuvaa formaattia nyt hieman tarkemmin typografian osalta. Eräs merkittävä haaste tällä hetkellä liittyy avoimissa muodoissa käytettäviin kirjaintyyppeihin eli fontteihin. Jos e-kirjassa halutaan käyttää juuri tiettyä fonttia, on fonttiedosto liitettävä e-kirjatiedostoon mukaan. Tämä on käytännöllisesti katsoen fontin uudelleen jakamista ja useimpien fonttien kohdalla se on laitonta toimintaa tekijänoikeudellisista syistä (Attwell 2010, 26). Valinnoissa tulisi siis pitäytyä lisenssivapaiden fonttien parissa, joka kuitenkin rajoittaa typografista ilmaisua merkittävästi. Lisäksi lukuohjelmat ja -laitteet ohjaavat tiettyjen, niissä mukana olevien, kirjaintyyppien käyttöön. Staattisissa muodoissa kirjaintyyppien käyttöön ei liity samanlaisia ongelmia, koska esimerkiksi PDF-tiedostoissa ne liitetään (embedding) osaksi tiedostoa, jolloin kirjaintyyppitiedostoa ei enää voi saada PDF-tiedostosta erilleen (Leurs 2010). Näin ollen tekijänoikeudellisia ongelmia ei synny ja samalla valintamahdollisuudet ovat lähes yhtä monipuoliset kuin painetussa ympäristössä. Mutta fonttikäytäntöjen suhteen tapahtuu monilla tahoilla jatkuvaa kehitystä, joten valintamahdollisuudet monipuolistuvat jatkuvasti. Luulen, että typografisen ilmaisun merkitys tiedostetaan kirjamuotoiluun liittyen niin hyvin, että sen kunnianhimoinen kehittäminen on itsestään selvää.

Mukautuvissa tiedostorakenteissa typografinen muotoilukin tapahtuu siis HTML- ja CSS-rakenteiden pohjalta. Tarkoituksena on siis määrittää rakenteita ja tyylejä metatietojen tasolla, joiden perusteella tiedostoja tulkitsevat ohjelmat rakentavat niistä lukijalle näkyvän visuaalisen esityksen. CSS:n avulla voidaan typografiaa määrittää hyvinkin yksityiskohtaisesti. Mutta kuten olen jo aiemmin maininnut, kysymys on muotoilusuositusten asettamisesta eikä mistään absoluuttisista määritteistä. Näin ollen typografista muo-

toilua tehtäessä on otettava huomioon myös tilanteet jolloin varsinaisia muotoilusuosituksia ei ole mahdollista seurata. On oltava jokin tarpeeksi yksinkertainen *varasuunnitelma* (fallback plan) tällaisten tilanteiden sattuessa. Onkin esitetty, että varasuunnitelmassa fonttien suhteen olisi hyvä pitäytyä kolmen pääryhmän serif, sans-serif ja monospace puitteissa, jotta typografisten rakenteiden ilmeneminen olisi aina jollain tavoin turvattu (Infogrid Pasific 2010). Tällöin siis nojaututtaisiin tiettyjen muotoilullisten määreiden käyttämiseen eikä niinkään tietyn fontin valintaan pakottavaan rakenteeseen. Mukautuvilla e-kirjaformaateilla ei ole painettujen kirjojen tapaan pysyvää typografista identiteettiä.

Palstamuotoilu, johon esimerkiksi tavutus ja marginaalit kuuluvat, on myös eräs e-kirjoihin liittyvä typografinen haaste. Tavutuksen toteuttaminen on vaikeaa e-kirjoissa (Mod 2010b). Siksi yleensä suositellaankin käytettäväksi vasemman reunan tasattua palstaa (Attwell 2010, 29), koska tällöin tekstiä ei tarvitse tavuttaa. Tämä ei kuitenkaan aina tuota miellyttävää lopputulosta, koska hajanaisesti repaleinen liehupalsta voi hankaloittaa lukemista (Itkonen 2003/2007, 94). Tavutusta ei voi pikkutarkasti kontrolloida, koska palstat skaalautuvat lukemiseen tarkoitettujen alustojen ja näyttöjen mittasuhteiden mukaan ja näin ollen tavutuskohdat muuttuvat. Kirjamuotoilussa palstojen leveyksiin liittyvien konventioiden on tarkoitus palvella luettavuutta. Ratkaisut eivät perustu sattumanvaraisuuteen, vaan historiallisen kehityksen saatossa tehtyihin käytännön havaintoihin. Rivien leveys ja marginaalit ovat olennaisesti sidottuja käytetyn fontin tyyliin ja kokoon sekä sivun (ruudun) muotoon (Mod 2010b). Mukautuva muoto asettaa näiden asioiden suunnittelulle erityisiä haasteita, koska sitä ei voi sitoa rajattuihin mittoihin. Mod (2010b) olettaakin, että lukuohjelmien ja -laitteiden tulisi ymmärtää ja hyödyntää suhteellisiin mittoihin perustuvia sommittelualgoritmeja. Tällöin yleisesti kirjamuotoilijalle kuuluneiden ratkaisuiden tekeminen siirtyisikin ohjelmistojen ja laitteiden suunnittelijoiden vastuulle.

Koska typografisia ratkaisuja ei voida tarkastella täysin erillään kirjan makrotason kokonaistaitosta, on syytä huomioida, kuinka taittoa voidaan e-kirjojen kohdalla lähestyä. Schriverin (1997, 250) mukaan taitto vaikuttaa kirjan tunnelmaan ja olemukseen, se kertoo kirjan genrestä ja käyttötarkoituksesta sekä auttaa lukijaa tulkitsemaan tekijän luomaa sisältöä. Merkittävimmin e-kirjojen taiton toteuttamiseen vaikuttaa se, millaiseen tiedostomuotoon kirja tehdään. Käytännössä tämä tulee esille siinä, kuinka suhtaudumme kirjan rakenteelliseen ja muotoilulliseen perusyksikköön eli sivuun. Staattisissa formaateissa kuten PDF:ssä on sivut oikeastaan kuten painetuissa kirjoissa. Tällöin taitto tapahtuu suhteessa sivun asettamiin fyysisiin rajoihin. Muokkautuvissa formaateissa kuten ePub:ssa ei sivuja sellaisenaan ole (Attwell 2010, 29), joten taittoa on rakennettava hieman erilaiselta pohjalta. Tilanteen hahmottamista auttaa, jos ajattelemme mukautuvien formaattien muotoilua *virtaavana muotoiluna* (flow design) (Infogrid Pacific 2010). Tarkoitus on siis lähestyä koko muotoiluprosessia virtaavuuden näkökulmasta, koska sisältöä ei ole sidottu mihinkään pysyvään rakenteeseen, vaan se virtaa aina esiin erilaisissa käyttöympäristöissä. Voidaankin mielestäni ajatella, että käyttöympäristö muodostaa pitkälti sen uoman, jossa muotoilun virta kulkee. Toki muotoilun virtaavuudesta voidaan puhua myös staattisten formaattien yhteydessä, mutta tällöin sillä tarkoitetaan kirjan kerronnallisen rytmin esiintuomista.

Taitto on sisällöllisten suhteiden muodostamista ja niiden osoittamista (Schriver 1997, 303). Mukautuvissa formaateissa sisällöllisten elementtien suhteita ei kuitenkaan voida tarkasti määrittää, joten siksi taiton kontrollointiin on suhtauduttava muotoilusuosituksen näkökulmasta. Esimerkiksi kuvien ja muiden vastaavien elementtien sijainti on ikään kuin *kelluvaa* (floating) suhteessa pääsisällön muodostamaan tekstiin (Infogrid Pacific 2010). Vaikka sijaintisuhde ei olisikaan täysin staattinen, ei se tarkoita sitä, etteikö elementtien välillä voisi olla jonkinlaista *ankkurointia* eli rinnastettua suhdetta. Ankkuroimalla kuvia tiettyihin tekstimassan sisällöllisiin kohtiin, voidaan jokseenkin varmistaa, että niiden yhteisviesti välittyy.

Taitollisia ratkaisuja ei kuitenkaan voi perustaa mihinkään puhtaaseen ja tyhjään digitaaliseen ympäristöön, vaan niitä tehtäessä on tiedettävä, millaisia käyttöympäristöjä on olemassa. Ideaali tilanne olisi tietenkin se, että yhdellä muotoilulla tavoitettaisiin kaikki e-kirjojen käyttöympäristöt. Mutta esimerkiksi jo värien käyttö asettaa rajoja yhdenmukaiselle muotoilulle, koska värien toistaminen ei ole mahdollista kaikissa tilanteissa. (Infogrid Pacific 2010.) Käytännössä tämä tarkoittaa mielestäni sitä, että e-kirjaa muotoiltaessa olisi hyvä pitää jokin tietty laite tai lukuohjelma ensisijaisesti mielessä, koska silloin muotoilullisia seikkoja voisi ainakin jokseenkin paremmin seurata ja kontrolloida. Kustannusten minimoimisen kannalta voidaan pitää tavoiteltavana sitä, että yhdellä muotoiluprosessilla toteutettaisiin kirjan laaja saavutettavuus useille lukualustoille ja laitteille, mutta luulen, että ainoastaan siihen keskittymällä ei lopulta pystytä luomaan kiinnostavaa, monipuolista ja ilmaisurikasta e-kirjamuotoilua.

3.5 Kuvittamisen ulottuvuudet e-kirjoissa

Tässä luvussa on tarkoitus tarkastella, miten digitaalisuus vaikuttaa kirjan kuvitukseen ja kuvittamiseen. Tuon esiin kuvittamisen mahdollisuuksia ja haasteita digitaalisessa ympäristössä. Lähtökohdat ovat melko teknisiä eikä niinkään ilmaisullisia. Tärkeää jälleen kerran painottaa tarinan ehdoilla menemistä eikä korostaa koristelua ja efektejä vain niiden itsensä vuoksi.

Kuvittamisessa ja kuvitusten esittämisessä digitaalisessa ympäristössä ei enää ole mitään uutta. Digitaalisuus on jo pitkään ollut osa kuvallista ilmaisua erilaisten piirustus- ja kuvankäsittelyohjelmien sekä kuvien tuotantoprosessien kautta. Internet on digitaalisen kuvallisuuden kultakaivos. Ja usein riippumatta kuvittajan työtavoista, kuvitus muutetaan

nykyään painoprosessissa ennemmin tai myöhemmin digitaaliseksi, vaikka se ei jäisikään kuvan lopulliseksi muodoksi. Merkittäväksi digitaalisuus muuttuu kuitenkin silloin, kun kuvituksia aletaan erikseen huomioida e-kirjojen tuotantoprosessissa. Kuvitusten näkökulmasta mahdollisuuksien määrä kasvaa, sillä ainakaan painokustannukset eivät enää rajoita niiden toteuttamista. Vapaa RGB-värimaailma, animointi ja äänien käyttö ovat digitaaliseen ympäristöön luonnollisesti liittyviä seikkoja. Mutta kun sivuja ei varsinaisesti e-kirjoissa ole, on kuvien muotoja ja mittasuhteita pohdittava uudenaikaisesta näkökulmasta. Kuvittajan kannalta tämä saattaa merkitä lisää työtä ja muutoksia työtavoissa, mutta ei välttämättä lisää palkkaa. Kuvitettu e-kirja on kustantamolle monimutkaisempi ja kalliimpi toteuttaa kuin pelkkää tekstiä sisältävä kirja (Shatzkin, 2011). Mahdollisuuksien myötä myös haasteet kasvavat.

Erityisenä ongelmana kuvitusten kannalta ovat lukulaitteiden erilaiset näyttökoot (Shatzkin, 2011), jotka siis vaikuttavat olennaisesti siihen, millaisessa koossa ja muodossa lukijat kuvitukset näkevät. Näyttökoot eivät sinänsä ole ongelman ydin, vaan kysymys on yleisesti digitaaliseen ympäristöön liittyvästä haasteesta eli e-kirjan kohtaamisympäristöjen vaihtelevuudesta. Toisin kuin tekstiä, kuvia ei pysty samalla tavoin mukauttamaan tai juoksuttamaan toisenlaisiin muotoihin, koska kuvat ovat yleisesti staattisempia yksiköitä. Olennaista on huomioida, että sama kuvitus ei välttämättä toimi yhtä hyvin erilaisissa ympäristöissä. Tämä kannattaisi tiedostaa ainakin silloin, kun e-kirja tehdään painetun kirjan pohjalta. Vaikka en työssäni erityisesti käsittelekään e-kirjojen lukemiseen soveltuvia laitteita, on minun tässä yhteydessä hieman syytä tarkastella niiden kautta esiin tulevia haasteita. En tässä analysoi kuvan sisäisten merkitysten muodostumista, vaan tarkastelen tilannetta kuvan mittasuhteisiin ja toimivuuteen vaikuttavien asioiden kannalta.

Painettuun kirjaan toteutettavassa kuvituksessa kuvittaja rakentaa kuvat tiettyjen tarkkojen fyysisten äärimittojen mukaan. Tämä vaikuttaa olennaisesti siihen, millaista

tyyliä kuvittaja voi kuvituksissaan käyttää ja kuinka kuvat sommitelmallisesti rakentuvat. Kuvittaja pystyy jo työskennellessään esimerkiksi näkemään, millaisia yksityiskohtia kuvaan voi tehdä, koska hän tietää, missä koossa kuvitus kirjaan tulee. Työskennellessä hän myös tietää, millaiseen väriympäristöön kuvitus on tulossa. Digitaalisessa ympäristössä selkeitä kokomääritteitä ei ole, vaan kuvat määräytyvät suhteellisten mittojen mukaan. Kuvien on mukauduttava hyvinkin erilaisiin tilanteisiin. Useat lukualustat tarjoavat lukijalle vieläpä mahdollisuuden vaikuttaa näkymän orientaatioon eli siihen, onko se pysty- vai vaakasuuntainen. Samaa kuvaa pitäisi siis pystyä tarkastelemaan älypuhelimesta, mustavalkoiselta lukulaitteelta tai suurelta tietokoneen näytöltä sekä pysty- että vaakasuuntaisena. On mielestäni selvää, ettei sama kuva tällaisessa tilanteessa voi aina samalla tavoin esiintyä edukseen. Sisällön esittäminen olisi hyvä optimoida erikseen esitysyhteys huomioiden, jotta laadukas lopputulos pystyttäisiin varmistamaan (Shatzkin, 2011). Suoraan tulkittuna tämä tarkoittaisi sitä, että tarvittaessa kuvitukset olisi tehtävä uudestaan, jotta ne toimisivat toisessa tilanteessa halutulla tavalla. Tai toisaalta sitä, että tehdessään kuvituksia kuvittajan tulisi tietoisesti suunnitella kuvat niin, että ne toimisivat useissa ympäristöissä. Kuvan olisi tarvittaessa toimittava sekä mustavalkoisena että värillisenäkin. Ongelma ei siis ole kuvien skaalautuminen eli niiden koon liukuva muuttuminen, vaan se että kuvan kokoa muutettaessa olisi myös kuvan rakenteellisten osien tarvittaessa muututtava, jotta kuvien välittämä viesti välittyisi.

Vaikka digitaalisuus tarjoaakin kuvituksille ja kuvittamiselle laajat mahdollisuudet, ei niitä e-kirjojen kohdalla automaattisesti voida hyödyntää. E-kirjakuvituksia ja painettujen kirjojen kuvituksia ei voida suoraan verrata toisiinsa, vaan formaattien tuomien erojen ja erityispiirteiden tunnistaminen on tärkeää.

3.6 Hyvä muotoilu ja erottuminen

Olen nyt työssäni saavuttanut kappaleen, jossa pyrin muotoilemaan vastauksen tutkimuskysymykseeni. Koetan tässä kappaleessa nivoa yhteen työssäni esiin tulleita havaintoja ja muodostaa niiden pohjalta määritelmän siitä, mitä on hyvä e-kirjamuotoilu. Lisäksi pohdin, mitä muotoilun yksilöllinen huomioiminen merkitsee kirjasprosessin kannalta.

Hyvän kirjamuotoilun ei ole tarkoitus paistatella päivää omassa nerokkuudessaan, vaan sen on määrä palvella tekijän tuottamaa sisältöä (Hendel 1998, 3). Tämä sama ajatus pätee mielestäni itsestään selvästi myös hyvää e-kirjamuotoilua määriteltäessä. Kirjan merkitys on ennen kaikkea sen sisällössä. Ei kuitenkaan ole mielekästä alkaa erottelemaan sisältöä ja muotoa liiaksi toisistaan, sillä kirjan ulkoasulla on ohittamaton rooli sisällön välittymisen kannalta. Ja riippuen teosprosessista, muotoilu voi jo lähtökohtaisesti olla osa kokonaisuutta. Vaikka e-kirjojen kohdalla muotoilun ilmentyminen onkin hieman häilyvämpää, ei sen merkitystä voi siltikään sivuuttaa, aivan kuten olen tässä työssäni pyrkinyt osoittamaan.

Esityskontekstin ymmärtäminen ja huomioiminen on merkittävää muotoiluprosessin kannalta. Työssäni olen tuonut esiin, että kirja on informaation välittämiseen kehittynyt mediumi, jonka muoto on vuosituhansien aikana kehittynyt palvelemaan sisällön välittymistä tietyllä tavalla. Painetulla kirjalla on fyysinen olemus ja siihen pohjautuva muotoilullinen rakenne. Olemus on olennaisesti vaikuttanut myös sisällön tuottamisen ja hahmottamisen tapoihin. Kirjan muuttuessa painetusta formaatista digitaalseksi sen muoto kuitenkin muuttuu radikaalisti. Kun jäljellä ei ole muotoiltavaa objektia, sisällön muotoiluun vaikuttavia tekijöitä ja käytäntöjä on syytä pohtia tarkoin, jotta kirjan kirjaluonne säilyisi digitaalisenakin. Hyvän e-kirjamuotoilun olisi siis ensisijaisesti perustuttava digitaalisen julkaisu ympäristön laajaan tuntemiseen sekä oikeiden muotoilullisten ratkaisui-

den tekemiseen siinä. Ww-guruksi leimattu tutkija Jakob Nielsen (2000, 376) on kuitenkin todennut internetin kehitystä pohtiessaan, että vain muutos on pysyvää. Samaa voi olettaa digitaalisen ympäristön muotoutumisen suhteen. Ja koska e-kirjojen kehitys on tällä hetkellä pitkälti sidottu näihin samoihin puitteisiin, on muotoilullisten käytäntöjenkin jatkuvasti pystyttävä mukautumaan ja ennakoimaan tilanteen kehitystä, jotta sisällön säilyvyys ja sopiva esittäminen olisi turvattu.

Vaikka kirjamuotoilun ensisijaisena tehtävänä onkin sisällön palveleminen, on syytä kiinnittää huomiota erääseen digitaalisuuden tuomaan haasteeseen. Martin (1989, 14) ja Bringhurst (2001, 20) painottavat, että kirjamuotoilussa ratkaisuiden olisi perustuttava kirjan yksilöllisen luonteen esille tuomiseen. Tämä näkemys painottaa muotoilun merkitystä ja roolia kirjatuotannossa ja toisaalta se kohottaa yksittäisen kirjan sisällöllistä arvoa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jokaisen kirjan muotoiluun on suhtauduttava omana erityisenä haasteenaan. Tällä hetkellä digitaalinen käyttöympäristö sekä lukulaitteet ja -ohjelmat tekevät tämän periaatteen seuraamisesta e-kirjojen kohdalla lähes mahdotonta, varsinkin jos ajatellaan mukautuvia ja avoimia e-kirjaformaatteja. Muun muassa typografisten ratkaisuiden rajallisuus, muotoiluprosessin kontrollin vähentyminen ja käyttöympäristöjen moninaisuus vaikuttavat yhdessä e-kirjamuotoilun pelkistettyihin mahdollisuuksiin. Huomattavana vaarana on, että menetämme perinteiselle kirjalle luonteenomaisen yksilöllisyyden sekä kulttuurillisen perinteen ja ajaudumme kohti geneeristä muotoilua (Klap 2011). Kirjan yksilöllisen luonteen pohdinta ei mielestäni ole pelkästään mitään painettujen kirjojen nostalgisointia, vaan olennainen kirjamuotoilijalle kuuluva tehtävä. Kirjamuotoilu on kirjan sisällöllisen arvon osoittamista ja esiintuomista. Pahimmassa tapauksessa geneerinen muotoilu estää lukijaa näkemästä kirjojen sisällöllisiä eroja tai se voi ainakin vaikeuttaa niiden mieleen palauttamista. Tässä tapauksessa voisi hyvin vedota David Carsonin (Blackwell & Carson 2000, 131) esittämään, jopa hokemaksi muuttuneeseen kommenttiin: *"Don't mistake*

legibility for communication”. Vaikka luettavuus onkin tärkeä osa kirjamuotoilua, ei se saisi tapahtua sisällön yksilöllisten erojen muodostamisen kustannuksella.

Hyvän e-kirjamuotoilun määritelmä on työssäni esittämieni havaintojen pohjalta seuraavanlainen: *Se on muotoilullinen prosessi, jossa tunnistetaan digitaalisen julkaisu ympäristön erityispiirteet ja tulkitaan niitä yhdessä kirjamuotoilun konventioiden kanssa luotaessa sisällölle oikeaa esitystapaa. Tarkoituksena on varmistaa digitaalisen sisällön ajallinen säilyvyys sekä esitysyhteyden rajoissa tapahtuva muotoilun yksilöllinen ilmentyminen.* Prosessissa on pystyttävä seuraamaan ja ennakoimaan digitaalisen julkaisu ympäristön kehittymistä sekä mukauttamaan sisällön esittäminen erilaisiin käyttöympäristöihin. Kysymys on uusien käytäntöjen luomisesta, jotka tukevat e-kirjan digitaalisen luonteen monipuolista esiintuomista. E-kirja on uusi mediumi kirjalle.

Luku 4

Oma prosessini

4.1 Esittely

Maisterin opinnäytetyö produktio-osassa tehtävänäni on toteuttaa kirjamuotoilu ja kuvitus WSOY:n syksyllä 2012 julkaisemaan **Seita Vuorelan** romaaniin *Karikko* sekä saman romaanin e-kirjaversioon. Ehdotin itse kustantamolle, että haluaisin muotoilla kirjan erikseen e-kirjaformaattiin ja tehdä siitä tarkoituksellisesti erilaisen kuin painetusta versiosta. E-kirjan kuvituksesta tulee värillinen ja siinä käytetään animointia, kun taas painetun kirjan kuvitus on mustavalkoinen eikä animointia luonnollisestikaan siinä voi totettaa. Muussa muotoilussa otan huomioon molempien formaattien erityispiirteet, mutta pyrin luomaan kokonaisuudesta tarvittavissa määrin samankaltaisen. *Karikko* on kuvitettu romaani, joka julkaistaan sekä aikuisten että nuorten kirjaluokituksella. Tyyllillisesti tarina sijoittuu maagisen realismin kategoriaan ja se kertoo veljesten, Mitjan ja Vladimirin, läheisestä ja erityisestä suhteesta.

Pyrin tuomaan työssäni esiin tulleita e-kirjojen muotoiluun liittyviä havaintoja käytäntöön suunnitellessani *Karikon* digitaalista olemusta. Tarkoitukseni on siis seurata esittämiäni hyvän e-kirjamuotoilun periaatteita. Olennaisimpana seikkana pidän digitaalisen julkaisun käyttöään pohtimista. Pitkä käyttöikä tarkoittaa minulle sitä, kuinka helposti ja kiinnostavasti alun perin luotu materiaali on mahdollista muokata uudelleen uuteen julkaisuasuun ja näin ollen tukea teoksen sisällön jatkuvuutta. Se määrittää pitkälti ne ratkaisut, joihin muotoiluprosessissa nojaudun. Kysymys on siis ennakoinnista. Tämä tarkoittaa siis sitä, että minun on kuvittajana ja kirjamuotoilijana pystyttävä mahdollisimman avoimeen työskentelyyn ja suhtauduttava prosessin kontrolliin digitaalisen ympäristön vaatimalla tavalla. Pyrin ajattelemaan muotoiluprosessia mahdollisimman kokonaisvaltaisen kirjakaaren luomisena enkä pohdi tilannetta ainostaan painetun kirjan tai e-kirjan pohjalta.

4.2 Kaksi suunnitteluprosessia

Haasteenani on siis toteuttaa kokonaisuus kahteen eri kirjaformaattiin yhtäaikaan. Kirjamuotoilijana ja kuvittajana pidän tätä erittäin kiinnostavana mahdollisuutena, joka avaa minulle tilaisuuden tarkastella, kuinka kirjan muutos vaikuttaa kirjan tuotantoprosessiin käytännössä. Työtäni helpottaa se, että tekemiseeni luotetaan eikä minun tarvitse etukäteen jokaista näkemystäni ja ratkaisuaani perustella. Pyrin prosessista oppimaan, millaisten käytäntöjen pohjalta voin jatkossa vastaavanlaisia muotoilutilanteita lähestyä. Toivon myös, että pytyn toiminnallani osoittamaan, kuinka kirja-alan muutoksia voitaisiin käytännössä luovasti lähestyä. Vaikka kokonaisuus käsittääkin kahteen eri formaattiin toteutettavaa kirjaa, keskityn tässä kohden tarkastelemaan pääasiassa e-kirjan muotoiluprosessia, koska se liittyy selkeämmin työni aiheeseen.

4.3 Yhteistyö

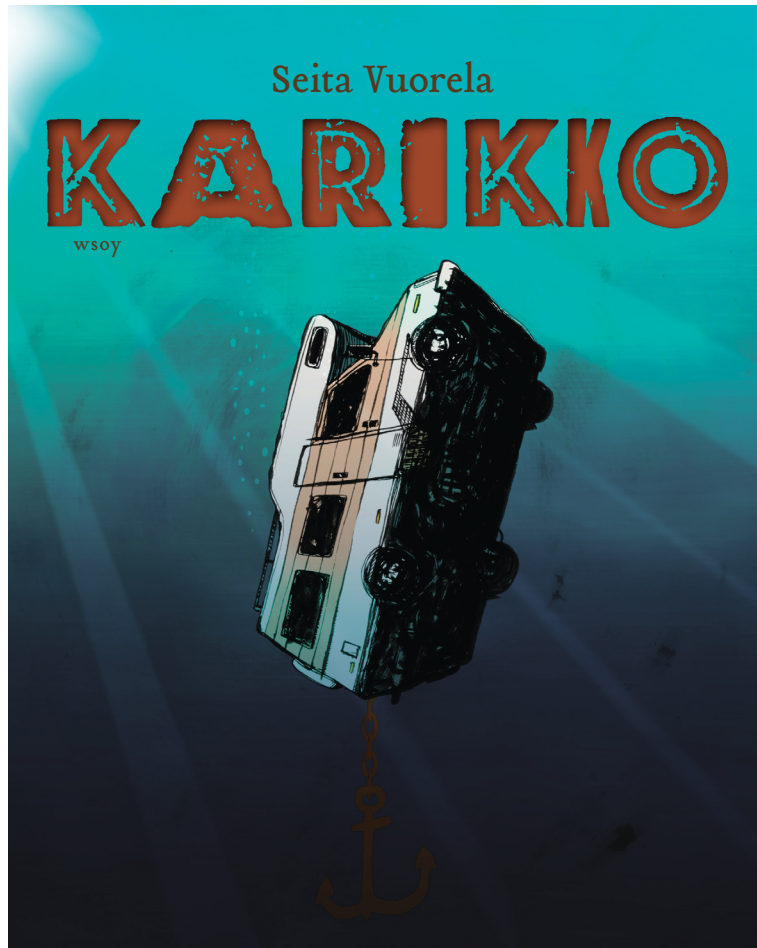
Olen aiemminkin tehnyt yhteistyötä kirjailija Seita Vuorelan (ent. Parkkola) kanssa kahdessa kirjaprojektissa. *Viimassa* (2006) toimin kuvittajana ja kansitaiteilijana ja *Usvassa* (2010) olin kuvittajana, kansitaiteilijana sekä kirjamuotoilijana. Vuorelan kirjoitus tyyli erittäin visuaalinen ja hänellä on myös selkeitä mielipiteitä hänen kirjoihinsa tulevasta muusta visuaalisuudesta. Tämä ei ole erityisen yleistä kirjailijoiden kohdalla. Aikaisempi yhteistyömme onkin helpottanut huomattavasti *Karikon* toteuttamista, sillä tiedän, että minuun kuvittajana ja kirjamuotoilijana luotetaan ja ideoitani arvostetaan. On ollut todella hyödyllistä jakaa ideoita hänen kanssaan, koska sitä kautta koen paremmin ymmärtäväni, mistä kirjassa on kyse ja pystyn sen vuoksi vapautuneemmin seuraamaan kuvallisia visioitani.

4.4 *Karikon kannet*

Kannet ovat kirjan kasvot sekä sen kuori. Periaatteessa kansien tarkoituksena on suojata kirjan sisältöä ja pitää sidottu kokonaisuus kasassa. Kannet ovat kuitenkin kirjan historian aikana saaneet myös muita merkityksiä. Ja erityisesti e-kirjojen aikana niiden sidosta suojaava funktio on lopullisesti katkennut. Kannet ovat muodostuneet kirjasta kertovaksi visuaalisen informaation kanavaksi ja näin ollen ne vaikuttavat suuresti ennakkokäsitykseen kirjasta. Kansien on pitkälti tarkoitus ”myydä” kirja tai ainakin saada lukijoiden huomio kiinnittymään kyseiseen kirjaan. Niiden on tarkoitus erottaa kirja toisista kirjoista. Ne tarjoavat lukijalle määriteltyä tietoa kirjan sisällöstä ja kertovat sen genrestä. Genre taas puolestaan vaikuttaa olennaisesti kansien visuaaliseen tyyliin ja tapaan, jolla ne juuri tiettyjä lukijoita puhuttelevat. Toisissa tilanteissa kansien tehtävänä on tunnelman luominen ja mielikuvien herättäminen kun taas toisissa mahdollisimman yksityiskohtaisten tietojen ja rakenteiden esittely on olennaista. En tässä pyri analysoimaan tekemiäni kansia, vaan tarkoitukseni on keskittyä suunnitteluprosessiin.

Tässä projektissa kannet olivat ensimmäinen visuaalinen asia, jonka kirjaan tein. Kantta tarvitaan kirjan markkinoinnissa. Oli kuitenkin hankalaa aloittaa niiden tekemisestä, kun en vielä ollut saanut tarinan lopullista versiota luettavaksi enkä ollut aloittanut sisäkuvituksen tekemistä. Kannen ja sisäkuvitusten olisi hyvä tarvittavissa määrin puhua samaa kieltä kokonaistunnelman luomisen kannalta. Onneksi minun on kuitenkin mahdollista viimeistellä kannet ennen kirjan varsinaista julkaisua. Itse pidän tekemieni kansien ideasta, mutta tiedän, että sisäkuvituksen tekeminen vaikuttaa kansikuvan kuvitukseen ja näin ollen se vielä hioutuu. Kansikuva on värillinen ja se toimii selkeimpänä yhdistävä tekijänä painetun kirjan ja e-kirjan visuaalisuuden välillä.

Minulle kansien tekeminen on kirjan sisällön tulkintaa ja samalla ikään kuin viimeisen silauksen antamista kirjapake-

Esimarkkinointikansi

tille. Kansien on oltava yhtä aikaa uskollinen tarinalle sekä visuaalisesti kiinnostava lukijoille. Kahden kohdeyleisön miettiminen asetti kansien suunnittelulle omat haasteensa. Kansikuvituksessa en halunnut esittää kirjan sisällöllisiä tapahtumia, vaan luoda ennemminkin tarinaa symbolisesti kuvaavan tunnelman. Kansien visuaalisen symbolisuuden ideaa tukivat tarinan tulkinnan ohella myös useat kirjailijan kanssa kädyt keskustelut tarinan taustalla vaikuttavista teemoista. Koin, että juuri symbolisuutensa kautta *Karikon* kansien on mahdollista olla visuaalisesti pelkistetyt ja silti sisällöllisesti monitulkintaiset.

Sommitelmallisesti halusin pitää kannet mahdollisimman pelkistettynä, jotta kirjan nimi, kirjailijan nimi sekä

visuaalisuus erottuisivat toisistaan tarvittavissa määrin. Värien käytössä pitäydyin suppeassa väriskaalassa. Kansien suunnitteluun vaikutti olennaisesti se, että tiesin kirjan ilmestyvän myös e-kirjana. Heikkilä (2010, 42) suosittelee, että kirjan kannen tulisi toimia myös pienenä ikonina, kun sen esimerkiksi täytyy erottua lukulaiteiden virtuaalisesta kirjahyllynäkymästä. Samalla tavoin pienten kuvakkeiden käyttö on yleistynyt digitaalisissa kirjastopalveluissa sekä muissa verkkopalveluissa, joissa tiedonhakua tuetaan kuvallisilla elementeillä. Sommitelman ja värimaailman pelkistys ei kuitenkaan tarkoita kiinnostavien yksityiskohtien puuttumista. Esimerkiksi tekstuureilla visuaalisuutta voi pitää monimuotoisena ilman että pelkistetty kokonaissommitelma siitä kärsisi. Näin kirja säilyttää mielenkiintonsa myös painettuna.

Kansikuvaa ideoidessani pidin mukana myös kuvan animoinnin mahdollisuutta ja suunnittelinkin sitä jo alustavasti. En vielä tiedä, millä tavoin animointia kansikuvassa voi käyttää ja onko se teknisesti ylipäättään mahdollista. Pidän kuitenkin todennäköisenä, että animoitua kansikuvaa voisi silti käyttää esimerkiksi kirjan internet-sivuilla. Ajattelen, että kohdattaessaan kuvan kerran liikkuvana, tuo liike palautuu lukijan mieleen aina, kun hän kohtaa kuvan uudestaan, vaikka se tuolloin olisikin staattinen. Tänä päivänä on selvää, että painetullakin kirjalla on jonkinlainen digitaalinen olemus, jonka hyödyksi käyttäminen on varmasti enemmän kuin suotavaa ja kirjan ulottuvuuksia rikastuttavaa.

4.5 Kuvituksista

Kuvitusten tekemisen kautta en ole projektissa ainoastaan kirjamuotoilijan roolissa, vaan myös sisällön tuottajana eli tekijänä. Vaikka en vertaakaan omaa tekijyyttäni kirjailijan rooliin, koen silti antavani merkittävän panoksen tarinan sisältöön ja siihen kuinka tarina lukijoille avautuu. Kuvituk-

sia suunnitellessani olen lähtenyt liikkeelle siitä itsestään selvästä pohdinnasta, jossa mietin, millainen kuvitus tarinaan sopii. Tärkeintä tässä on ollut tarinan lukeminen ja sen tunnelman tulkinta, mutta yhtä merkittäviä ovat olleet keskustelut kirjailijan kanssa. Roolini kuvittajana on palvella tarinaa eikä niinkään pelkästään ilmaista itseäni kuvien kautta ja siksi koen, että haluan myös mahdollisimman hyvin ymmärtää kirjailijan ajatuksia kokonaisuudesta. *Karikko* on mielestäni ensisijaisesti kirjailijan luomus. Tiedän toki, että kuvitukset ovat lopulta oman tulkintani tuotoksia, mutta haluan, että havaintoni perustuvat olennaisiin lähteisiin. Pidän herkkyyttä ja avoimuutta kuvitusprosessia olennaisesti johdattavina seikkoina ja siksi haluan ulottaa tuntosarveni moneen suuntaan. Herkkyys ja avoimuus eivät ole minulle mitään kuvan tekemiseen liittyviä pinnallisia kliseitä, vaan ammattitaitooni olennaisesti liittyviä piirteitä.

Kuvituksia suunnitellessani olen jatkuvasti pitänyt mielessäni ne kaksi eri ympäristöä, joissa kuvitukset esiintyvät sekä samalla olen pohtinut, kuinka kuvituksia voitaisiin jatkossa hyödyntää kehittyvässä digitaalisessa ympäristössä. Mutta kuvitusten muoto on kuitenkin niiden toissijainen funktio, tärkeintä on se, kuinka kuvitukset palvelevat tarinaa ja tarinankerrontaa tässä ja nyt.

Painetun kirjan kuvitus on mustavalkoinen ja e-kirjan kuvituksesta olen tekemässä värillisen. Lisäksi e-kirjan kuvituksiin olen suunnitellut animointia. Kuvien on tarkoitus formaatista huolimatta olla pääpiirteiltään identtisiä keskenään. Kuvitukset teen käsin piirtäen ja maalaten ja työstän niitä myös kuvankäsittelyohjelmassa. Käytän painettuun kirjaan tekemiäni mustavalkoisia kuvituksia e-kirjaan tulevien värillisten kuvitusten pohjana, mutta toimin tarvittaessa toisinkin päin. Kuvituksia on joka tapauksessa tehtävä pitkälti yhtä aikaa, jotta kuvien yhdenmukaisuus säilyisi erilaiset vivahteet huomioonottaen. Animoinnin huomioiminen vaikuttaa myös kuvitusten rakentumiseen ja työskentelytapoihini, vaikka animointi ei olekaan lähtökohtainen tekijä. Työstän kuvia avoimissa tasoissa, jotta animointi on

mahdollisimman sujuvaa toteuttaa jälkikäteen. Joudun myös todennäköisesti piirtämään ja maalaamaan useita erillisiä kuvituksia ainoastaan animaatoruuduiksi.

Tarinan tapahtumat kytkeytyvät avaraan merimaisemaan ja muihin ympäristöihin, joissa tilantuntu on tärkeää tuoda esiin. Tarinan teemaan sopii, että kuvitukset ovat aiheiltaan hitaita ja pysähtyneitä, ja korostaakseni noita piirteitä päädyin valitsemaan kuville leveän, horisontaalisen muodon. Kuvitusten on tarkoitus muistuttaa lukijaa välillä hetkeksi pysähtymään ja tarkastelemaan tarinaa toisenlaisesta näkökulmasta. Koenkin, että kuvitusten tehtävänä *Karikossa* on nimenomaan luoda tarinaan rinnakkainen kerronnallinen taso, jotta sisällölliset teemat tulisivat vivahteikkaammin esille. Ideanani on painetussa kirjassa jakaa aina yksi kuva useammalle peräkkäiselle sivulle, koska näin kuvien kestoon tulee sivujen kääntämisen kautta erityinen ajallinen ulottuvuus. Lukija katsoo siis samaa kuvaa sivunkäännöistä huolimatta. Rytmillisesti pidän parhaana ratkaisuna sijoittaa kuvat lukujen väliin, koska sillä tavoin lukijalla ei jää lause tai tapahtuma kesken, vaan hän voi rauhassa siirtyä kuvasivujen kautta tarinassa eteenpäin. Samalla kuvitusten kuvallinen ja tarinankerronnallinen ulottuvuus korostuu. Samanlainen rakenne sopii hyvin myös e-kirjoihin. Kuvia ei tarvitse ankkuroida juuri tiettyyn kohtaan tekstissä, vaan aina kappaleiden loppuun, jolloin taiton virtaavuus on sujuvampaa toteuttaa, eikä mahdolliset tekstile tehtävät, lukijasta tai lukuohjelmasta lähtöisin olevat, säädöt häiritse kuvien sijoittumista. Kuvat on tarkoitus myös palastella e-kirjaa varten, jotta samankaltainen yksittäisen kuvan sarjallinen katsominen toteutuisi. Mutta koska ajatuksenani on jättää sisällönmuotoilu mahdollisten uusien tulkintojen saavutettavaksi, aion toimittaa kustantamolle myös yksittäiset kokonaiset kuvituskuvat, jotta he voivat jatkossa lukualustojen kehityksessä hyödyntää uusia rakenteellisia ratkaisuja. Kokonaiset kuvat olen myös ajatellut asettaa esille kirjan internet-sivuilla animoituina ja staattisina esityksinä.

Mustavalkoisen ja värillisen kuvituksen yhtäaikainen tekeminen on kiinnostava haaste, koska se mikä toimii mustavalkoisena, ei välttämättä toimi värillisenä ja toisin päin. Haasteena on siis tehdä kuvitukset niin, että ne ovat keskenään täysin tunnistettavia, mutta niillä on silti oltava oma uskottava identiteettinsä. Toivon saavani palautetta lukijoilta, jotka ovat nähneet kuvitusten molemmat versiot. Minusta on kiinnostavaa ajatella, että molemmat versiot ovat alkuperäisiä eikä niin kuin ehkä yleensä ajatellaan, että värillinen kuvitus olisi alkuperäinen ja mustavalkoinen olisi vain väritön muunnos siitä.

4.6 *Karikko* ePub-formaatissa

Jo projektin alusta alkaen on ollut selvää, että *Karikko* toteutetaan ePub-formaatissa. WSOY käyttää sitä ja he olivat kiinnostuneita näkemään, millä tavoin kirjassa olisi mahdollista hyödyntää ePub3:n mukanaan tuomia ominaisuuksia. Vaikka pyrkimyksenä onkin toteuttaa e-kirja mahdollisimman avoimeen ja monessa käyttöympäristössä toimivaan muotoon, on selvää, ettei kaikkia voi miellyttää. Siksi pidänkin mahdollisena, että kirjasta tehdään kaksi e-kirjaversiota. Toinen on siis tarkoituksella e-kirjaksi suunnittelemani versio ja toinen on joko sen tai painetun kirjan pohjalta tehty yksinkertaistettu versio. Suomi on tällä hetkellä e-kirjojen käpykylä, joten en halua aiheuttaa ylimääräistä hämmennystä tuottamalla jotain liian ”hienoa” e-kirjaa, jota ei sitten saakaan luettua ihan millä tahansa laitteella. Jo pelkästään ePub3-formaatti saattaa rajoittaa kirjan saavutettavuutta. Uskon kuitenkin, että kustantamoiden on jollain tavoin huomioitava monipuoliset käyttöympäristöt, eikä tällöin ole aina tarkoitus edetä kaikista yksinkertaisimman määrittäjän mukaan. Muotoilullisissa tasoissa on eroja ja mielestäni se saa näkyäkin.

Itse aion lisäksi ehdottaa WSOY:lle, että e-kirja kannattaisi tarjota lukijoille painetun kirjan ostamisen yhteydessä ilmaiseksi tai vähäisellä kustannuksella. Tällaisesta painetun kirjan ja e-kirjan *niputtamisesta* (bundling) on tehty kiinnostavia huomioita ja on esitetty, että se voi hyvinkin tukea kirja-alaa meneillään olevassa muutoksessa (Deahl 2012). Kokemuksia tällaisesta niputtamisesta seurataan, mutta on mielestäni selvää, että lukijan kannalta siinä on vain positiivisia ulottuvuuksia. Kysymys on tavallaan siitä, mitä lukija oikeastaan ostaa ostaessaan kirjan, artefaktin vai sisällön. Niputettuna hän saa molemmat.

4.7 Taitto ja typografia

Koska kysymyksessä on mukautuvaan formaattiin tehtävä e-kirja, on taittoon ja typografiaan suhtauduttava sen sallimissa ja rajaamissa puitteissa. Kirjamuotoilijana kahden suunnitteluprosessin yhtäaikaista tekeminen on minulle erittäin vapauttava kokemus. Painetun kirjan muotoiluprosessia voin kontrolloida täysin ja hioa pilkut siinä viimeistä pistettä myöten paikoilleen. Voin siis siinä toteuttaa omia visuaaliseen muotoiluun liittyviä visioitani haluamallani tarkkuudella, koska formaatti on staattinen. E-kirjan kohdalla voin taas sopivissa määrin luopua tuosta kontrollista ja kohdistaa sen toisenlaisten yksityiskohtien pohdintaan.

Omalta kohdaltani on kyllä myönnettävä, että e-kirjamuotoilun kontrollin rajallisuus ja lukualustojen moninaisuus vaikuttaa selvästi siihen, kuinka muotoiluprosessiin suhtaudun. On haasteellista pitää kiinni tarkoista ideoista ja suunnitelmista, kun tietää, ettei niitä välttämättä jokaisessa tilanteessa voi toteuttaa. Siksi olen pyrkinyt pitämään omat taitolliset ja typografiset suunnitelmani yksinkertaisina, sekä painetussa kirjassa, että e-kirjassa. Näin niiden ulkoasut on mahdollista pitää riittävän yhdenmukaisina. Mutta koska kysymyksessä on kaksi eri formaattia, en pidä tarpeellisena

ajatella, että jompaakumpaa pidettäisiin aitona versiona, jonka muotoa toinen jäljittelee. On olennaisempaa pohtia, mitkä ovat niitä peruselementtejä, joiden pohjalta pyrin kirjan erityisyyttä rakentamaan ja jotka tukevat kirjan tunnelmaa.

Ajattelen *Karikosta*, että se kuuluu *muodottoman sisällön* ryhmään. Muodottoman sisällön merkitys ja viesti ei olennaisesti muutu, vaikka sen ulkoasua muokattaisiin (Mod 2010a). Näin ollen minun on hyväksyttävä se ajatus, ettei taitolla ja typografisilla valinnoilla ole jotakin syvällistä ja korvaamattonta merkitystä tämän kirjan sisällöllisen viestin välittämisessä. Tämä ei siis tarkoita sitä, että suhtautuisin muotoiluun kevyesti, päinvastoin. Haluan löytää ratkaisut, jotka tukevat luettavuutta ja typografian läpinäkyvyyttä mahdollisimman hyvin. Julkaisumuodot vaikuttavat tietenkin olennaisesti siihen, kuinka muodottomankin sisällön muotoilua voidaan lähestyä. Painetun kirjan kohdalla valintani ja ratkaisuni muodostuvat kuitenkin lopulta painettaessa muuttumattomiksi eikä sisällön muodottomuutta ole enää helppoa erottaa kokonaisuudesta. Tällöin typografiset ja taitolliset valintani vaikuttavat kirjan tunnelmaan ja muodostuvat osaksi sen sisältöä. E-kirjan yhteydessä vastaan muotoilusuositusten laatimisesta. Taiton ja typografian ilmenemistä ei tällöin voi suoraan palauttaa minuun tekijänä, vaan kokonaisuus muodostuu joustavimmista rakenteista. Ja jos se kerran on digitaaliseen ympäristöön olennaisesti kuuluva piirre, on minun helppo se hyväksyä, ainakin tässä vaiheessa.

Pohdinta

Lähtiessäni ideoimaan opinnäytetyötäni olen kokoajan uskonut, että juuri tämän aiheen käsittely on tärkeää. Kysymys oli alunperin hieman häilyvästä tunteesta ja aavistuksesta, mutta työn edetessä varmuus aiheeni kiinnostavuudesta ja merkityksestä on tullut minulle selväksi. Tutkimuskysymyksiä johdattelemana koen päässeeni juuri oikeiden teemojen äärellä.

Aiheen käsittely on ollut minulle haasteellista, sillä en etukäteen tiennyt juuri mitään e-kirjojen muotoilusta tai siitä ympäristöstä, jossa muotoilu tapahtuu. En ollut ennen työni tekemistä lukenut yhtään e-kirjaa enkä edes pitänyt käsissäni lukulaitetta. En oikeastaan ylipäättään tiennyt, mitä mieltä e-kirjoista olin. Mutta ehkä juuri selkeiden ennakkokäsitysten puuttuminen on antanut minulle mahdollisuuden tehdä havaintoja avoimin mielin. Tavoitteenani oli ymmärtää, mitä puhe kirjan muutoksesta tarkoittaa ja millainen rooli kirjamuotoilulla tuossa muutoksessa on. Tiedän, että täydellisen vastauksen antaminen tällaisesta aiheesta ei ole mahdollista, enkä siihen oikeastaan ole pyrkinytkään. Työlläni olen halunnut saada aikaan keskustelua e-kirjamuotoilusta ja toivottavasti olen onnistunut jonkinlaisen näkökulman tuohon keskusteluun tuomaan. Hyvää vertailupohjaa löytämilleni havainnoille olen saanut omaan käytännön työhöni liittyvistä pohdinnoista. Kokonaisprosessi on ollut vuorovaikutteinen, teoria on ohjannut käytännön valintojani ja osaltaan käytännön kautta esiin tulleet havainnot ovat johdattaneet minut tietynlaisten teoreettisten näkemysten äärelle.

Työssäni olen pyrkinyt osoittamaan, että kirjamuotoilu muuttuu merkittävästi siirryttäessä painetusta digitaaliseen ympäristöön. Vaikka kirjamuotoilun tehtävä sisällön välittämisen suhteen säilyykin samana, on kirjan muotoiluprosessia ajateltava uudella tavalla. Tiettyjä painomaaailman luomia ja kirjan olemukseen itsestään selvästi liittyviä seikkoja ei voida digitaalisessa ympäristössä seurata, mikäli digitaalisuuden erityispiirteet halutaan huomioida. Työssäni erityisinä digitaalisuuteen liittyvinä haasteina nousivat esiin muotoilun

kontrollointi sekä valmiin kirjan määrittely. Kirjamuotoilun kannalta tämä tarkoittaa sitä, että muotoilun sijaan on alettava puhua muotoilusuositusten laatimisesta. Riippuen sisällön luonteesta, on mahdollista, ettei yksittäisen kirjan muotoiluun erikseen paneuduta, vaan se toteutetaan ennalta määritettyjen automaattisten muotoilusuositusten pohjalta. Muotoilun toteuttaminen e-kirjoissa vaatii siis myös kykyä ymmärtää tiedostojen rakenteellisia koodeja, joiden pohjalta ohjelmat ja koneet tuovat visuaalisen rakenteen esiin. Kirjamuotoiluun tulee tätä kautta mukaan uudenlainen metatyyökentelytaso ja samalla muotoilun rooli muuttuu.

E-kirja-ala muuttuu nopeasti erityisesti käytännön muotoilutyön osalta. Tätä työtä tehdessäni esimerkiksi Apple esitteli *iBooks Author* sovelluksen, jonka avulla kuka tahansa voi tehdä monikosketus kirjoja iPadille. (kts. www.apple.com/ibooks-author/). Koska halusin opinnäytetyössäni tarjota hieman pysyvemmän puheenvuoron hyvän e-kirjamuotoilun perusteista, oli minun pitädyttävä pitkälti teoreettisella tasolla. Uskon kuitenkin, että havaintoni kertovat jotain olennaista digitaalisesta julkaisuymäristöstä, ja että niitä voidaan myös soveltaa käytännön muotoilutyöhön. Vaikka kirjamuotoilu ei enää taitto-ohjelmien ja uusien digitaalisten sovelluksien tuleamisen myötä ole ollut mitään ”salatiedettä”, yltävät hyvän kirjamuotoilun perusteet paljon kirjan visuaalista suunnittelua syvemmälle.

Kirjojen visuaalista muotoilua ja luettavuutta ajatellen on tässä muutoksessa itsestään selvästi kysymys kirjamuotoilun rappiosta. Painetun kirjan ”käyttöliittymä” on vertaansa vailla ilmaisen rikkaudessa ja jäsentyneisyydessään, eikä mitään yksityiskohtia tarvitse jättää sattuman varaan. Mutta sen sijaan, että rappiota ajateltaisiin ainostaan rapauttavana tapahtumana, olisi hyödyllisempää nähdä se mahdollisuutena uusien havaintojen tekemiselle. Ei haittaa ollenkaan, jos kirjan muutos saa aikaan kasvanutta laaduntarkkailua esimerkiksi sen suhteen, mitä painetaan ja kuinka painetaan. Yhtä tarpeellista on kehittää e-kirjojen käyttöympäristöä paremmin vastaamaan sisällön monipuolista ja erottuvaa

esittämistä ajatellen. Mistä kaikista tekijöistä kirjan tunnelma lopulta rakentuu?

Kysymys ei ole siitä, korvaako e-kirja painetun kirjan, vaan siitä, millaista julkaisukulttuuria ne yhdessä rakentavat. On selvää, että julkaisukanavien moninaisuus on huomioitava kirjan kehittyessä entistä laajemmin. Työssäni olen pyrkinyt osoittamaan, että kirjamuotoiluakin olisi ajateltava kokonaisvaltaisen tuotantoprosessin merkittävänä osana. Itse esittäisinkin, että kirjamuotoilijan roolia ja ammattitaitoa olisi syytä uudellen arvioida muuttuvassa tilanteessa. Muotoilulliset pohdinnat olisi otettava kiinteäksi osaksi tuotannon ydintä ja muotoiluajattelusta olisi tehtävä itsestäänselvä osa koko tuotantoprosessia.

On selvää, että tämänkaltaista työtä tehdessä esiin nousee aiheita, joiden merkittävyyden tunnistaa, mutta jotka kuitenkin ovat liian laajoja ja erillisiä aiheita samassa työssä käsiteltäväksi. Yhtenä jatkotutkimusaiheena olisi mielestäni hyvä selvittää, kuinka kirjan muutokseen liittyviä tekijöitä voitaisiin huomioida kirjamuotoilua opetettaessa. Digitaalinen käyttöympäristö asettaa muotoilulle aivan uudenlaisia mahdollisuuksia, käytäntöjä ja haasteita perinteiseen painoympäristöön verrattuna, ja sen vuoksi olisi hyvä selvittää, millä tavoin uusia kirjamuotoilijoita tulisi kouluttaa. Tällaisen aiheen käsittelyssä voisi hyvin tuoda esiin teoreettisia näkökulmia ja niiden käytäntöön soveltamista. Toinen selvitystä vaativa jatkotutkimusaihe olisi tietokirjojen digitalisoitumisen tuomat haasteet ja mahdollisuudet. Tässä työssä esiin tuomani havainnot auttavat ymmärtämään e-kirjojen rakenteellisia erityispiirteitä, mutta ne eivät riitä luomaan tarpeeksi kattavaa kuvaa tietokirjojen digitalisoitumisesta. Tietokirjojen rakenne on usein paljon kaunokirjallisia teoksia monipuolisempi ja siksi niiden toimiva toteuttaminen digitaaliseen ympäristöön vaatisi omaa tutkimustyötään. Olisi syytä huomioida, kuinka digitaalisuus muuttaa tietokirjoja, ja kuinka kirjamuotoilu tuohon kehitykseen voisi osallistua.

Oma suhtautumiseni e-kirjoihin on avoin, mutta ei varaukseton. Niissä on paljon potentiaalia ja monipuolisesti toteutettuna ne voisivat kehittää vahvaa ja avointa tiedon ja tarinoiden jakamiskulttuuria. Toisin sanoen kirjojen maailmasta voisi tulla entistä selkeämmin yhteisesti jaettu kokemus. Varaukseni liittyvätkin enemmän tähän kulttuuriin, johon e-kirjat ovat tulossa. Pahimmassa tapauksessa niiden ympärille aletaan rakentamaan uutta ”kertakäyttölaitteiden” kulttuuria, joka entisestään syventää maailman luonnonvarojen tuhlaamista ja kasvattaa yhteistä jätevuortamme. Erikoisena immateriaalisen e-kirjan tuomana uhkana olisikin kasvava materiaalien kuluttaminen. Vaikka ehkä osa maailman metsistä saakin jäädä rauhaan, tilalle on etsittävä uusia raaka-aineita. Tämä ei siis varsinaisesti ole kirjamuotoilullinen ongelma, mutta kirjan muutosta se sivuaa. Teknologia on väistämättömästi mukana e-kirjapohdinnoissa, eikä digitaalinen teknologia toistaiseksi ole pystynyt meitä vakuuttamaan painetun kirjan veroisesti pysyvyydestään. Millaista maailmankuvaa itse tuen osallistumalla e-kirjamuotoiluprosessiin?

Työni on lisännyt omaa tietämystäni e-kirjoista ja digitaalisesta julkaisukulttuurista. Samalle se on avannut silmieni eteen kokonaisvaltaisemman näkymän kirjan muutoksesta ja siitä, mikä kirja oikeastaan on. Olen iloinen huomattessani, ettei kirjaa voi täysin paljastaa eikä ymmärtää ainoastaan teorioihin tai muotoilullisiin seikkoihin uppoamalla. Avattu kirja on yhtäaikaan henkilökohtainen ja jaettu maaginen kokonaisuus huolimatta siitä, mikä sen lukuformaatti sattuu olemaan.

Lähteet

Amazon (2011) *Amazon.com Now Selling More Kindle Books Than Print Books.*

Tulostettu 12.2.2012

<http://phx.corporate-ir.net/phoenix.zhtml?c=176060&p=irol-newsArticle&ID=1565581&highlight>

Attwell, Arthur (2010) *Designing for digital.* Cape Town: Electric Book Works

Blackwell, Lewis & Carson, David (2000) *The End of Print: The Grafik Design of David Carson.* Italy: Chronicle Books.

Bringhurst, Robert (2001) *The Elements of Typographic Style.* Canada: Hartley & Marks Publishers.

Carmody, Tim (2010) *E-Books Are Still Waiting for Their Avant-Garde.*

Tulostettu 2.11.2011

<http://www.wired.com/gadgetlab/2010/09/e-books-are-still-waiting-for-their-avant-garde/>

Chong, Pei Fen, Lim Yan Peng and Ling, Siew Woei (2009) *On the Design Preferences for Ebooks.* IETE Technical Review 26.

Deahl, Rachel (2012) *Is the Time Right for Bundling?* Tulostettu 23.2.2012

<http://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/bookselling/article/50509-is-the-time-right-for-bundling.html>

eBook Architects (2011) *eBook Formats.* Tulostettu 13.11.2011

<http://ebookarchitects.com/conversions/formats.php>

Ekholm, Kai & Repo, Yrjö (2010) *Kirja tienhaarassa vuonna 2020.* Tallinna: Gaudeamus.

Galbraith, Bree (2011) *Case Study: Ebook Design - Introduction to Interaction Design.*

Tulostettu 20.2.2012.

<http://current.ecuad.ca/case-study-ebook-design-introduction-to-interaction-design>

Genette, Gerard (1997) *Paratexts. Thrsholds of Interpretation.* Great Britain: Cambridge University Press

Gillieson, Katherine (2008) *A framework for graphic description in book design.*

University Reading. Department of Typography & Graphic Communication. Väitöskirja.

Heikkilä, Harri (2010) *eReading User Experience: eBook Devices, Reading Software & Contents.* NextMedia. Tulostettu 13.10.2011.

files.me.com/harriheikkila/y1f4be

Hendell, Richard (1998) *On Book Design.* United States: Yale University Press.

Herkman, Juha (2005) *Audiovisuaalinen mediakulttuuri.* Tampere: Vastapaino.

Infogrid Pacific (2010) *ePub-Print Simultaneous Design II*. Tulostettu 3.12.2011
http://infogridpacific.typepad.com/using_epub/2010/06/epubprint-simultaneous-design.html#more

Itkonen, Markus (2003/2007) *Typografian käsikirja*. Kolmas, laajennettupainos. Helsinki: RPS-yhtiöt.

Kanerva, Jyrki (1993) *Peruskäsitteitä*. Teoksessa Erämetsä, Harri ja Kanerva Jyrki (toim.) *Tarttuvaan tietoon. Hyper- ja multimedia – koulutuksen ja oppimisen mahdollinen maailma*. Helsinki: Yliopistolehti/Yliopistopaino.

Kilgour, Frederick G. (1998) *The Evolution of the Book*. United States: Oxford University Press.

Klap, Roosje (2011) Presentation in The Unbound Book Conference 21.5.2011 in Amsterdam. Tulostettu 24.2.2012
http://e-boekenstad.nl/unbound/wp-content/uploads/2011/05/Unbound_presentation-Roosje-Klap.pdf

Kostick, Anne (2011) *Digital Reading: Getting Behind Front Matter*. Tulostettu 25.11.2011.
<http://www.digitalbookworld.com/2011/digital-reading-getting-behind-front-matter/>

Lehtonen, Mikko (2001) *Post Scriptum*. Jyväskylä: Vastapaino.

Leurs, Laurens (2010) *Fonts in PDF files*. Tulostettu 10.2.2012
<http://www.prepressure.com/pdf/basics/fonts>

Li, Yu (2008) *Dedicated E-reading Devices: the State of the Art and the Challenges*. Scroll 1. University of Toronto.

Licko, Zuzana (1990) *Do you read me?* Emigre nro 15, 12. Berkeley.

Martin, Douglas (1989) *An Outline of Book Design*. Great Britain: Blueprint Publishing Ltd.

McLuhan, Marshall (1964/1994) *Understanding Media. The Extentensions of Man*. United States: The MIT Press.

Mod, Graig (2011) *Post-Artifact Books and Publishing: Digital's effect on how we produce, distribute and consume content*. Tulostettu 11.11.2011
http://craigmod.com/journal/post_artifact/

Mod, Graig (2010a.) *Books in the Age of the iPad*. Tulostettu 11.11.2011
http://craigmod.com/journal/ipad_and_books/

Mod, Graig (2010b) *Embracing the digital book*. Tulostettu 11.11.2011
<http://craigmod.com/journal/ebooks/>

Nielsen, Jakob (2000) *WWW suunnittelu*. Jyväskylä: Edita.

Nieminen, Eemeli (2011) *Kirja informaation välittäjänä. Teoreettisia näkökulmia sisällön muotoiluun ja graafisen retoriikan keinoihin tietoirjoissa*. Aalto-yliopisto. Median laitos. Maisterin opinnäytetyö.

Nylén, Antti (2007) *Vihan ja katkeruuden esseet*. Tallinna: Savukeidas kustannus.

Oliver, Tim (2011) *An examination of digital publishing roles*. Tulostettu 13.2.2012
<http://futurebook.net/content/examination-digital-publishing-roles>

Paavonheimo, Jari (2006) *Digitaalisen ja painetun rajalla: kirjoituksia kirjasta, digitaalisuudesta ja kirjastosta*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.

Roskos, Kathleen, Brueck, Jeremy and Widman, Sarah (2009) *Investigating Analytic Tools for e-Book Design in Early Literacy Learning*. Journal of Interactive Online Learning. Volume 8, Number 3, Winter 2009.

Saarinen, Lauri, Joensuu, Juri & Koskimaa, Raine (2001) *Kirja 2010. Kirja-alan kehitystrendit*. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskus: Gummerus.

Schrivver, Karen A. (1997) *Dynamics in Document Design*. New York: John & Sons Inc.

Shatzkin, Mike (2011) *Searching for the formula to deliver illustrated books as ebooks*. Tulostettu 26.2.2012.
<http://www.idealogue.com/blog/searching-for-the-formula-to-deliver-illustrated-books-as-ebooks>

Svedjedal, Johan (2000) *The Literacy Web. Literature and Publishing in the Age of Digital Production*. Stockholm: Kungliga Biblioteket.

Sähköisten kirjojen sanasto (2011) Tulostettu 13.11.2011
<http://www.e-kirjasanasto.fi/>

Unger, Gerard (2007) *While You're Reading*. China: Mark Batty Publisher.

Yle uutiset (2011) *E-kirjojen menekki laimeaa vauhdituksesta huolimatta*. Tulostettu 15.12.2011
http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2011/10/e-kirjojen_menekki_laimeaa_vauhdituksesta_huolimatta_2986750.html

Vapaasalo, Tapio (2008) Suullinen tiedonanto 29.8.2008.

